

JELANI,
PRIJATELJI

Beograd 2010.
logo Grupe 484 i Fonda JŠ

4. Sadržaj
5. Impresum
6. CIP - katalogizacija

Impresum:

Izdavači:

Fond Jelena Šantić, Grupa 484, 11000 Beograd, Gračanička 10

Za izdavače:

Miodrag Shrestha, Tanja Pavlov

Urednice:

Smiljka Blažin, Zagorka Aksentijević, Zorica Živojinović, Irina Subotić

Redaktura i lektura:

Smiljka Blažin i Slobodanka Kovačević

Fotografije Jelene Šantić:

Goranka Matić

Ilustracije:

učesnici konkursa Logo, ne?

Dizajn knjige:

škart

Tehnički urednik:

škart

Štampa i povez:

Standard 2

Tiraž:

300

SADRŽAJ

strana

Jelena, deset godina posle

Fond Jelena Šantić

Dobitnici nagrade Jelena Šantić

Logo, ne?

Jeleni, prijatelji

4

David Albahari, TRAGANJE ZA USPOMENAMA

Branka Antanasijević, POVERENJE

Ratko Božović, IKONA OTPORA

Radojica Bunčić, 100400

Vesna Cipruš, KAD SVETLOST POBEDI TAMU

Miljenko Dereta, ISPIT PRIJATELJSTVA

Ljiljana Dragović, I HUMANIZAM JE UMETNOST,
JER SJEDINJUJE SVETOVE

Mira Erceg, U OGLEDALU JEDNOG PRIJATELJSTVA

Olga Genbačev, KINESKI ČAJ

Vesna Golić, KA JELENINIM VISINAMA

Maja Gruden, PREOBRAŽAJ

Štefica Ivļjev, NEĆU I HOĆU

Marija Janković, VELIKO U MALOM

Zorica Jevremović, PRAVO NA BOLEST

Dr Dragan Klaić, NA POLITIČKOJ SCENI I
BALETSKOJ POZORNICI

Dubravka Duca Knežević, PREKOMURSKA GIBANICA

Slobodanka Danka Kovačević, LELA, LELKA, LELICA

Marija Krtolica, DOSLEDNOST U UMETNOSTI,
POLITICI, ŽIVOTU

Radovan Krtolica, BITI BEZ NE BITI

Katarina Kruhonja, S ISKONSKOM VJEROM I
VULKANSKOM ENERGIJOM

Zdravko Marjanović, NA JELENINOM PUTU

Goran Marković, SEĆANJE NA JELENU

Lepa Mladenović, POSLEDNJI DAN

Vida Ognjenović, ŽESTOKA ŽENA, JELENA

Mira Otašević, ZAGONETKA ILI ODGONETKA SLOBODE

Milorad Mile Pantić, U KRUPNJU...

Olga Olgica Pantić, MAJKA I ĆERKA

Borka Pavićević, JELENI, ŽENI KOJE IMA

Tanja Pavlov, JELENINA POSTOJANOST

Vesna Pešić, JELENA NAŠE MLADOSTI

Vesna Petrović, IDEMO ZAJEDNO U BOLJI SVET

Svenka Savić, POTROŠITI SEBE

Stevan Simić, ANĐEO KOJI SE SMEJE

Ivana Stefanović, CIPELA

Dobrića Stojnić, TRČEĆI SA JELENOM

Slavko Šantić, JELENINA OSTAVŠTINA

Ana Ščekić, PESMA JELENI ŠANTIĆ

Ljubivoje Tadić, JELENIN OTPOR

Jasmina Teodosijević, DAMA S KAMELIJAMA

Vesna Teršelić, PORUKE LJUBAVI

Наталья Михайловна Вагапова, ЕЛЕНА...

Natalija Mihailovna Vagapova, JELENA ...

Gabriela Teglaši Velimirović, PARK MIRA U BERLINU

Ivica Vojko, SJEĆANJA

Milica Zajcev, TERPSIHORA DVADESETOG VEKA

Staša Zajović, GRAĐANKA SVETA, BUNTOVNA
AKTIVISTKINJA, OSEĆAJNA UMETNICA...

Mirjana Zdravković, OŽILJCI SEĆANJA

ZABELEŠKE, PORUKE, TRENUCI:

Anna Blaak, Miljenko Dereta,

Mira Erceg, Karin Fisher,

Mirjana i Igor Galo, Vesna Golić,

Beba Hadžić, Sonja Liht,

Zdravko Marjanović, Dejan Radovanović,

Isidora Stanišić, Ksenija i Aleksandar Luj Todorović

Biografija Jelene Šantić

Jelena, deset godina posle

Jelena Šantić umrla je 18. marta 2000. godine.

Ova zbirka tekstova sadrži zapise prijatelja, saradnika, poštova-laca. Svaka stranica čuva od zaborava jedan delić njene biografije i podseća na poslove i dane koje su prijatelji delili s Jelenom. Detinjstvo, mladost i zrelo doba Jelene Šantić sačuvani su u fragmentima. Ti fragmenti dopunjuju ranije napise i zaokružuju sećanja savremenika na Jelenin život, umetnost i društveni angažman. Poređani su abecednim redom, jer izmiču svakoj klasifikaciji. Imaju različite pristupe i forme, kako i priliči ovoj vrsti napisa i ovoreni su za nova prisećanja i dopisivanja.

U Beogradu, 18. marta 2010.

Fond Jelena Šantić

8

Fond Jelena Šantić osnovala je godine Grupa 484 u cilju promovisanja umetničkih projekata koji u sebi nose duh onih društvenih vrednosti za koje se zalagala Jelena Šantić.

Nagrada Fonda Jelena Šantić ustanovljena je radi afirmacije umetničkih ostvarenja koja sadrže poruke mira, tolerancije, razumevanja i solidarnosti. Dodeljuje se svake druge godine u znak sećanja na Jelenu Šantić.

Istorijat

13. oktobar 2004 – Upravni odbor Grupe 484 doneo je odluku o osnivanju Fonda Jelena Šantić. Upravni odbor Fonda Jelena Šantić i žiri za nagrade Jelena Šantić od tada čine Vojin Dimitrijević (predsednik), Goranka Matić, Mira Otašević, Nataša Rašić i Tanja Pavlov.

21. septembar 2005 – u Centru za kulturnu dekontaminaciju promovisana je monografija Jelena Šantić, autora Mire Erceg, Marije Janković, Milice Zajcev i Vesne Golić (izdanje Grupe 484 i Narodnog pozorišta, Beograd 2005).

28. novembar 2005 - Ministarstvo kulture Republike Srbije donelo je rešenje o osnivanju Fonda Jelena Šantić

18. mart 2007 – Godišnjica smrti Jelene Šantić obeležena je akcijom sađenja drveta tise u Parku na Neimaru koji nosi njeno ime. Drvo tise je zasadio likovni umetnik Saša Stojanović.

Dobitnici nagrade Jelena Šantić

10. decembar 2001 - na Dan ljudskih prava, prvi put je svečano dodeljena nagrada Jelena Šantić Gradu Ivanjici za najbolju recepciju filmova o ljudskim pravima; govorili su Mira Otašević, inicijator nagrade i organizator festivala filmova o ljudskim pravima, dr Aleksandra Jovićević, pomoćnik ministra za kulturu i Milan Vlajčić, filmski i književni kritičar. U ime nagradjenih zahvalili su se predsednik opštine Ivanjica i nagradjeni mladi aktivista Vladan Avramović (koji je nastavio svoj angažovani posao na izgradnji građanskog društva u Grupi 484).

Od osnivanja Fonda Jelena Šantić, istoimenu nagradu dodeljuje Upravni odbor ove organizacije.

21. mart **2006** - *Beogradski festival igre* – Kao nagrada dodeljeno je vajarsko delo Nikole Pešića.

22. mart **2008** - Filmski program *Slobodna zona* - Kao nagrada dodeljen je triptih fotografija Goranke Matić.

20. mart **2010** - Užički književni festival *Na pola puta*

Logo, ne?

Fond Jelena Šantić, uz podršku Ministarstva kulture, povodom desetogodišnjice Jelenine smrti raspisao je Konkurs pod nazivom: Logo, ne?. Značajnija namera u odnosu na traženje idejnog rešenja za logo bila je da se učenici i studenti umetničkih škola i fakulteta - upoznavajući se sa delom Jelene Šantić, istoimenog fonda i radom Grupe 484 koju je ona osnovala - zainteresuju za spoj umetničkog i društvenog angažmana, koji je Jelena promovisala i da u tom kulturnom krugu nađu svoje mesto.

Ilustracije / vinjete u ovoj knjizi radovi su učenika i studenata koji su učestvovali na Konkursu za logo Fonda Jelena Šantić. To su učenici Dizajnerske škole u Beogradu: Aleksandar Stojanović, Bojana Minić, Bojana Savatić, Danilo Đurđević, David Širkoski, Dijana Koprivica, Ivan Gajić, Marijana Tomašević, Mihajlo Janković, Mihajlo Mošesku, Nikola Gajić, Nina Nišić i Olivera Daničić uz podršku profesorke Dragane Lacmanović; učenici Dizajnerske škole u Kraljevu: Damjana Terzić, Ivana Bugarčić, Irena Malić uz podršku profesorke Danica Gilić, i Tamara Pančić, studentkinja iz Aleksinca.

Jeleni, prijatelji

David Albahari

TRAGANJE ZA
USPOMENAMA

Danas, nakon što sam tokom gotovo celog prepodneva i većeg dela popodneva razmišljao o Jeleni Šantić, možda bi trebalo da priznam da, u stvari, ne znam ništa o njoj. Ne sećam se kako smo se upoznali, ne znam više o čemu smo razgovarali kada bih ponekad svratio kod nje i jedino pamtim dva-tri susreta kada smo zajedno nastojali da protumačimo moju priču od jedne rečenice, Koan od priče, koja joj je poslužila kao jedna od tema i inspiracija za baletsku predstavu na kojoj je tada radila. Sve ostalo je iščezlo, ne zato što nisam hteo da zapamtim, već zbog toga što sam u novoj sredini, daleko od Beograda, potiskivao sve uspomene kako bih unapred sprečio nostalgiju da hara mojom svešču. Tako su, zapravo, izbrisani oni dugi, lepi, višesatni razgovori koji su mnogo značili i meni i njoj. Pamtim svakako da je bila divan sagovornik, pažljivi slušalac i nepopustljiv branitelj svojih ideja. To se događalo tokom osamdesetih godina prošlog veka, u još uvek lagodnoj stvarnosti, pre nego što će, krajem te decenije, ista ta stvarnost početi nepovratno da se menja i raspada. Onda su došle devedesete i donele smrad rata. Naši putevi su se tada razišli i viđali smo se, ako smo se uopšte viđali, veoma retko. Jelena je tih godina postala jedna od najistaknutijih aktivista u

mirovnim i antiratnim organizacijama, nesebično se posvetivši humanitarnom radu i nastojanjima da se spreči dalje širenje mržnje i predrasuda. S druge strane, ja sam tada dospao na čelo jevrejske zajednice, što me je primoralo da se uglavnom povučem iz javnog života jer je postojala mogućnost da se moje izjave shvate kao stavovi jevrejske zajednice, što bi zajednicu moglo da dovede u nepovoljnu situaciju. Iako u tadašnjem ratu Jevreji nisu bili ničiji neprijatelji, dovoljna bi bila jedna varnica da izazove katastrofalne posledice. Stoga sam uglavnom morao da držim jezik za zubima (što nije uvek bilo lako) i da pratim kako na situaciju u kojoj smo se našli reaguju drugi pojedinci i organizacije. Tada sam zapravo i primetio jednu tačku mira koja se jasno uočavala u haotičnom raspadu jedne države i bezbrojnih pojedinačnih nada i uspomena. Svet je iz dana u dan postajao nešto drugo, nešto što nismo viđali ni u najružnijim snovima, a uporedo sa tim promenama odigravale su se i individualne transformacije. Preko noći su prijatelji postajali neprijatelji, menjala se ubeđenja, odbacivali se ideali, zaboravljali zaveti, gubili snovi. Haos je bio, moglo bi se reći, jedini red, i u jednom trenutku nije se više znalo ko je pobednik a ko poraženi. Novac se pretvarao u nepotrebnu gomilu šarenih papirića, hrana je nestajala iz radnji, odrednica „izbeglica“ počela je da se odnosi na sve ljude, jer je svako bio odnekle izgnan. Tada je ona tačka mira počela da se uvećava i da nesebično rasipa oko sebe energiju razumevanja, dobročinstva i identifikovanja centara zla. To središte mira i spokoja, središte koje se potpuno prirodno razlikovalo od svega što ju je okruživalo, bila je Jelena Šantić. Iz tog njenog spokoja, koji se rasipao oko nje kao prah sa čarobnog štapića dobre vile, nicali su centri otpora i razumevanja, širila se mreža humanitarnih poduhvata, napajali se mirovni aktivisti. Jelena Šantić je kao dobar duh lebdela iznad svega toga, nikada ne odustajući, čak ni onda kada je sam čin lebdjenja postao

samo još jedan izvor telesnog bola. Ja sam tada već bio daleko od svega toga, iako to nisam učinio da bih se što više udaljio, već da bih se, u tom procesu prividnog udaljavanja, svemu tome što više približio. Danas, petnaestak godina kasnije, znam da je to, bar za mene, bio jedini izbor, kao što je ono što je Jelena Šantić učinila bio jedini prihvatljiv izbor za nju. Ona je doista poklonila sebe svojoj veri u mir, u dobrotu ljudskog srca, u nadu da će, nakon svega, sunce obasjati jedan nov i bolji svet. Ponosan sam što sam je poznavao i ostajem zadivljen pred veličinom napora koji je ona unela u svoje ideje i postupke. Naizgled krhka i bespomoćna, ona je bila jedan od najznačajnijih boraca za mir na našem području. Iščezle su iz mene mnoge stvari, ali to, na primer, nikada neću zaboraviti.

Branka Antanasijević

POVERENJE

Jelenu sam upoznala u ljeto 1996. godine kada sam kao izbeglica prvi put došla u Grupu. U početku sam bila korisnica Grupinog programa radionica i humanitarnih projekata... U Grupi su svi pričali o primabalerini Jeleni, da je ona osoba puna energije i pokretačka snaga organizacije. U tom periodu naš kontakt je bio sveden na samo Dobar dan, kako ste? Pomagala sam oko organizovanja radionica, sređivanja prostorija, pisanja čestitki i svaki dolazak u Grupu jednom sedmično mi je veoma značio.

Godine 1999. za vreme bombardovanja, pošla sam u Grupu da vidim šta se dešava, da li rade, ima li ljudi... U dvorištu ispred kancelarije su sjedile Jelena Šantić i Tanja Pavlov. Pridružila sam im se u razgovoru o situaciji na Kosovu. Jelena je u jednom trenutku rekla: Ovo je strašna katastrofa. Ljudi će se opet pokrenuti i biće to užasno. Moraćemo hitno započeti humanitarni program... A onda je pogledala u mene i upitala: Hoćete li to vi da radite?. Bila sam potpuno iznenađena njenom ponudom jer nikada nisam radila u nevladinim organizacijama i nisam imala iskustva. Bila sam iznenađena i zbunjena: Ali, ja to nikada nisam radila! A razgovor je tekao dalje: Ma nije važno naučićete...,- Ali ja ne znam engleski...,- Ma nije važno imamo prevodioca, pomoćićemo vam...

Tako sam ja usred tog užasa bombardovanja, kao izbeglica i podstanar koji se muči da zaradi za život, odjednom dobila posao. Razgalila me je, oduševila što mi je ponudila posao i istovremeno sam bila uplašena kako ću ja to da radim.

Jelena je bila puna poverenja u mene i spremna da me nauči. Sve vreme me je sa sobom vodila, predstavljala kao svoju saradnicu, upoznavala sa ljudima, davala ideje i savete. Bila mi je dobar učitelj. To njeno poverenje je u meni probudilo želju da ga svojim radom opravdam. Nakon nekoliko meseci pozvala sam je da idemo na sastanak sa donatorima, a ona me je pogledala i rekla: Ne, sada vi to možete sami. Prvi sastanak bez nje protekao mi je u strahu i grču da nešto ne pogrešim.

Ja sam u to vreme morala da radim još jedan posao, jer sam živela podstanarski, sama, sa malim djetetom i trudila sam se da preživimo. Tokom leta, u vreme godišnjih odmora, iako nisam htela da prestanem da radim, Jelena je insistirala da mi je potrebno da se odmorim i provedem vreme sa djetetom. Tako sam dobila svoj prvi godišnji odmor. Značilo mi je što je razumela moju situaciju. Njena ljudska pažnja i briga su mi veoma pomagale.

Zahvaljujući njenom poverenju i pruženoj šansi ja sam preživela taj težak period i fizički i emocionalno. Zahvaljujući Jeleni dobila sam posao i dobila sam snagu. Ja i dalje radim u Grupi 484, osećam je kao svoju i ulažem svu svoju energiju u posao. I dalje nastojim da opravdam njeno poverenje i da je ne obrukam. To mi je veoma bitno.

Smiljka Blažin

Drage komšije,

U septembru su u Beogradu najlepši parkovi. A niko nema tako umiven, tako ušuškan, tako otmen park, kao mi Čiburci.

Da li ste primetili kako naš Neimarski park postaje sve lepši, svakoga dana po malo, kako nas je učio Duško Radović?

U petak 23. septembra 2005. godine naš park postaće još značajniji. Toga dana park će poneti ime Jelene Šantić, koja je doskora kroz njega prolazila. Prolazila je korakom balerine, posmatrala ljude, ptice, cveće i drveće i ovde nalazila svetlost i vazduh za tolike svoje podvige.

Kao što je na pozorišnim daskama upinjala celo svoje biće da igrom dosegne lepotu, na ovim čuburskim ulicama, zajedno sa mnogima od nas pozivala je na solidarnost sa stradalnicima i otpor oholosti, političkoj laži i diktatorskoj vlasti.

Jelena je predstavnik pristojnog, građanskog Beograda u kome - meni ne može da bude dobro, ako nije dobro mom komšiji, kolegi, poznaniku. Njena poslednja akcija bila je protest zbog ubistva romskog dečaka Dušana Jovanovića.

Neposredno pre toga Jelena je, teško bolesna, uprkos strahovima lekara i porodice, bila u Berlinu na velikom evropskom levičarskom mitingu protiv NATO bombardovanja naše zemlje. Govorila je u Rotenbaškom parku, mestu omiljenom za protestna okupljanja mladih.

Taj berlinski park od marta 2003. godine nosi ime Park mira Jelene Šantić. To je prvo ime sa Balkana i prvo prezime na ic koje je istaknuto u berlinskom javnom prostoru.

Tako naš neimarski Park Jelene Šantić ima imenjaka na dalekom severu.

Svečanosti proglašenja novog imena našeg parka prisustvovala delegacija berlinske opštine Marcan-Helersdorf u kojoj se nalazi Jelenin park. Tako Jelena, baš kao i za života, povezuje ljude, zemlje, narode.

Podsetili smo vas na ovu priču o dva parka zato što od vas očekujemo da njeno značenje proširujete i obogaćujete. Da doprinese da život parka liči na ime koji nosi. Da ovde bude mesta za sve: za trudnice i mame s bebama, za bake koje čuvaju unučice, za svu decu iz škole prekoputa, za zaljubljene i usamljene, za šetače i umorne na klupama, za ljude sa tegobama, za putnike i namernike, za ptice i kućne ljubimce. Želimo da naš park bude naše zajedničko dvorište, dovoljno malo da se u njemu svako oseća zaštićeno i sigurno i dovoljno veliko da mogu svi dobronamerni da dođu.

Park je naše ogledalo. Pokažimo ovde naše najlepše lice.

U želji da tako bude uvek, a ne samo na svečanostima, pozdravljaju vas vaše komšije, prijatelji i saradnici Jelene Šantić

U ime Grupe 484

Ratko Božović

IKONA OTPORA

Jelena Šantić je bila ikona otpora i heroína građanske neposušnosti. Ako se neko svim svojim bićem zalagao za prisustvo glasa razuma i glasa savesti u vremenima sumorne krize, apsurdne istorije i politike rata, onda je to bila baš ona. Niko kao ona, niko koliko ona. To nije bilo neočekivano za one koji su je poznavali, koji su joj bili bliski. Kao ličnost snažnog individualiteta uvek je strasno branila svoja uverenja, shvatanja senzitivnog, inteligentnog i osećajnog bića. Spadala je u one malobrojne osobe koje su u našoj sredini devedesetih godina prošlog veka razumela šta se ovde dogodilo, kakva su se ljudska nevaljalstva zbila.

Znala je da je postojao i nedostatak istrajnosti da se sledi alternativa nepristajanja na monstruožnu dramaturgiju vlastodržaca u kojoj se nije prezalo ni od nasilja ni od zločina. Znala je i to da kad nema svesti koja uznemirava, kad nema akcije, onda ima malograđanskog dremeža i sveopšte ravnodušnosti. A stereotipno rezonovanje o intelektualcima kao „svesti“ i „savesti“ tada je delovalo cinično jer je dominiralo nastojanje ne da se misli nego da se odustane od mišljenja, da se obmane u mišljenju. Kritičko mišljenje je bilo zamrlo. U to vreme vitlale su ratničke strasti, militantna retorika, lažni patriotski patos, ksenofobično nasilje i folklorni primitivizam. To

slepilo uma i umorstvo savesti odveć je teško padalo rafiniranoj, osetljivoj i pravdoljubivoj umetnici.

Verovatno da je to bio jedan od razloga što je Jelena stav humaniste osmislila i kritičkim mišljenjem i neposrednom akcijom. I kad je bila uznemirena zbog gluposti, brutalnosti i ludosti šovinističkog ratoborstva i ludila vlasti koja je tonula do dna beščašća, uspevala je da se stiša, a onda je kretala u akciju. U akciju je kretala sa začuđujućom hrabrošću, sa čudesnom unutrašnjom ozarenošću i sjajem u očima. Sa zločiniteljima koji su poništavali sve vrednosti nije bila spremna da pravi kompromise. I nije ih pravila ni u jednoj situaciji. Nikada! Bila je to doslednost po meri individualne slobode i moralnog samoodređenja.

Njeno nepristajanje na obezvređivanje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava nije bilo samo politička nego i moralna pobuna. A to što je ona činila svim svojim snagama nije bila samo „humanitarna aktivnost“, kako je ona skromno označila, već odbrana vrednosti života, odbrana urbaniteta i gospodstva. Bila je to, u stvari, estetska i etička pobuna u kojoj je bilo neophodno sačuvati sve vrednosti neponovljivog života, a posebno poeziju, lepotu, nadu i snove.

Rođena da bude umetnica, ona je to i bila od glave do pete. Postala je balerina jer je u igri prepoznala čudesne podstice za svoju umetničku samopotvrdu i moć stvaranja. Umetnost nije videla samo kao najslobodniji vid bivstvovanja nego i kao najodgovornije poslanje. Tako je razumela i prihvatila celokupno svoje postojanje, svoj stil življenja. Nikada je nije napuštala žudnja za slobodnim življenjem i slobodom za sve ljude. Od sebe je najviše zahtevala kad je nastojala ne da bude samo to što jeste nego da bude i više od toga, da bude to što može postati. I što je postala.

Nikada nisam razumeo kako je uspela da se oslobodi

straha, straha koji nas je sve danonoćno pritiskao u vreme režimskog mraka i autokratske strahovlade. Valjda je kao snažna ličnost spoznala da sloboda i strah ne idu zajedno. Nije pristajala na bespomoćno zgražavanje i konformističku beskonfliktnost. Umesto toga delovala je svojom neverovatnom energijom i svojim toplim altruizmom. A njena altruistička osećanja bila su nespojiva sa sentimentalističkom ganutljivošću ili sa narcističkim samoljubljem. Osećanja, razum i savest u njenoj ličnosti ostvarivala su punu saglasnost i harmoniju. Slušala je svoj unutrašnji glas u svemu što je činila. Taj glas sledilo je delo bića slobode.

Čitava opozicija je znala za njeno pregalaštvo i nepristajanje na gluvonemu malograđansku ravnodušnost u odnosu na patnje, jad i čemer nevinih ljudi. Ona je za njih imala istančanu empatiju i veliko srce. Teško je podnosila ljudsku patnju, zato je bila spremna da ide od nemila do nedraga da im pomogne. Nije pristajala da stradalnici ostaju sami i bespomoćni. Njena misija iskazala se ne samo kao nesebični i plemeniti bunt nego i kao u višem i najčistijem obliku dostojanstvo ljudskog postojanja. Ma koliko to delovalo kao egzistencijalna teskoba, Jelenin „slučaj“ pokazuje koliko je dobro za opšte dobro sukobiti se satrapima koji hoće da vladaju ljudima, jer se ispostavilo da i to suprotstavljanje može da potvrdi smisao individualnog života.

Na kraju, moram da kažem da sam voleo njeno razumevanje umetnosti i njeno tumačenje igre. Njeno iskustvo je bilo dragoceno i u praktičnom i u teorijskom smislu. O tome smo često razgovarali. Umetnost je videla kao beskrajno istraživanje sebe, kao formu otkrivanja čovekove unutrašnje složenosti i njegove suštine. Umetnost je izjednačavala sa vrednostima života. A umetnost je prihvatila kao način slobodnog i spontanog postojanja. Ova senzibilna, lucidna i maštovita umetnica, igru je doživljavala kao nezamenjivu i temeljnu vrednost egzisten-

cije. Zato joj bilo blisko Šilerovo mišljenje da se čovek «igra sa lepotom – i samo sa lepotom treba da se igra» jer »čovek se igra samo onda kad je u punom značenju čovek, a on je samo onda čovek kad se igra«. Stoga je i razumljivo što je Jelena bila i ostala biće najčistije i najslobodnije igre.

Radojica Bunčić

100400

... Distanca!

Potrebna je vremenska distanca. Dogadjaje koji su ispunili protekle dane neću da obeležim brojevima. Numerička označenost samo bi ostavila patetičan otisak na hartiji.

Zašto onda uopšte unosim upise? Ako svoj teret predam hartiji biće mi lakše, odvojiću se od emocije, trajno (?) je pohraniti i osetiti da ponovo mogu dalje.

Možda deluje kukavički, ali вреди pokušati.

Zaista boli kada osetite gubitak. Ova zemlja ostaje bez najznačajnijeg dela populacije.

Jedni odlaze da pronadju sebe. Daleko. I taj odlazak ih održava u životu.

Oni drugi, koji ostaju ovde da bi izborili i stvorili nešto za sebe i druge, jer to su vizionari, zadužuju zemlju u kojoj žive.

Preminula je Jelena Šantić, prelepa i hrabra žena. Jedna od onih koje zaslužuju ime koje nose. Osoba zaista dostojna života.

Vatra pretvara telo u hemijsko jedinjenje, duh ostaje.

Glagol – biti – voma je značajan za čovečanstvo. Ona to neizmerno jeste.

KAD SVETLOST POBEDI TAMU

24

Bilo je tmurno poslepodne, ne pamtim godišnje doba, čak nisam više sigurna ni kada je to bilo – možda u proleće 1996. godine? Putovala sam sa Jelenom u Vukovar. Mirovnjaci iz Srbije i Hrvatske saradivali su u pokušaju da spreče još jedan talas izbeglica. Naravno, nije moglo bez Jelene.... Vukovar je bio samo jedna velika rana. Izgubljeni ljudi usred ruševina, mnogi izbegli već po nekoliko puta u tuđim kućama, bez nade da se vrate na svoje....Svaki odlazak tamo je bio bolno iskustvo koje je trebalo “preraditi” da bi čovek mogao otići ponovo u to more očaja.

Meni su putovanja u Vukovar teško padala, ali sam osećala da ima puno smisla u tim odlascima. Sve bi bilo mnogo teže, za mene možda i nemoguće da nije bilo Jelene. Put sa njom pretvarao se u planiranje novih i novih aktivnosti usmerenih na pomirenje. Lep san o mirnom suživotu posle ratnih strahota nije izgledao toliko daleko, uz dodatak Jelenine nepresušne energije.

Ali moje posebno sećanje na Jelenu nije vezano za mirovni rad, već za umetnost i umeće življenja. Tog dana koji ne umem više da smestim u godinu ili godišnje doba, Jelena je tamu pretvorila u svetlo.

Prolazili smo kroz Šid, ja sam već polako počela da se pripremam za pogled na ruševine i na tugu koja me stezala

svaki put kad bih ugledala sprženu senku onog lepog baroknog gradića kog sam znala iz nekih davnih proputovanja sa roditeljima.

I dok smo se vozili uvek istim putem, na prolazu kroz tmurni i zaspali Šid, Jelena je rekla: “Hajde da napravimo pauzu, hoću nesto da vam pokažem”.

Parkirali smo auto u strmoj šidskoj uličici pored jedne velike sremske kuće. Nisam imala ideju šta da očekujem, samo sam znala da nije kafana – Jelena nije volela pauze uz roštilj. Prošli smo kroz veliki kolski ulaz, pa skrenuli za ugao kuće i ušli u – galeriju.

To je bio moj prvi susret sa Savom Šumanovićem. Kakva čarolija! Odjednom je sve sivilo nestalo pred vatrometom boja, pred neverovatno lepim osunčanim slikama. Ne mogu opisati šta se u meni desilo. Nekako sve odjednom: uteha, nada, smirenje, neka tiha radost. Jelena je rekla: “Ne možemo samo da radimo, moramo nekad i da zastanemo i da uživamo...”

Bila sam joj zahvalna na to podsećanje i na lepotu koju mi je otkrila. Taj dan pamtim kao poseban. Poseban zato što je odjednom postao iznenadno i neočekivano lep – u vremenu kada se mnogo češće dešavalo da od lepog dana nastane tmuran. Nikad obrnuto. Tada sam od Jelene naučila da, bez obzira na užas koji je godinama plavio sve oko nas, uvek ima prostora za mali delić radosti i lepote. I da zločinci nikad ne mogu da ubiju umetnika.

Često sam posle toga odlazila u galeriju. I čudila se što je prazna, a pomalo se i radovala što sam mogla nasamo, ili samo sa jako bliskim ljudima, da se družim u tišini sa Savom Šumanovićem. I uvek ponovo, u mislima, da se družim sa Jelonom.

Od svih velikih stvari koje je Jelena uradila kao mirovnjakinja i umetnica, a ima ih mnogo – ja sam odabrala da se

Jelene setim kroz ovaj događaj koji je suncem preplavio jedno tmurno poslepodne. Ili se sećam nekih fragmenata - Jelene kako mi priča kako se kod njih u porodici za slavu prave blini s kavijarom (u znak sećanja na rusko poreklo) ili kako me zove da odnesemo trešnje maloj grupi staraca iz jednog sela u Istočnoj Slavoniji koji su u motelu na obodu Beograda, zaboravljeni i od “svojih” i od “tuđih” čekali na jedno od onih “humanih preseljenja”. Mislim da znam zašto su mi te uspomene tako drage – jer mi dozvoljavaju da pomislim da je velika i hrabra žena, umetnica i mirovnjakinja Jelena Šantić bila za mene više od partnerke u jednom od mirovnih projekata. Bila je moj uzor, to je sigurno. I ponekad, kao u galeriji Save Šumanovića u Šidu onog čudnog tmurnog sunčanog poslepodneva, bila mi je bliska. Onako kako može da bude bliska samo prijateljica.

Miljenko Dereta

ISPIT PRIJATELJSTVA

Hrabra, dosledna, uporna, lepa, elegantna, prkosna, iskrena, nepredvidiva, hirovita, nežna, odana, mudra, empatična...Neodoljiva i nemoguća. Sve to, odjednom, i u svakom trenutku bila je Jelena.

Bili smo prijatelji. Nije bilo lako zaslužiti taj status, još ga je teže bilo održati. Zbog toga i danas osećam ponos. „Ispit“ se polagao svaki dan. Svakim postupkom i u svakom trenutku trebalo je zadovoljiti visoka očekivanja koja je Jelena postavljala samim svojim prisustvom i primerom. Akcija i samo akcija, uprkos neuspehu, uprkos porazu, uprkos teškoćama i bez prava na predah. Ako je to mogla Jelena, onda smo to morali i mi pored nje. I danas, u trenucima kad zastanem i oklevam kao da me odnekud preseče Jelenino naizgled naivno, skoro detinjasto pitanje: „To može da se uradi, zar ne?“ kojim nas je sve pokretala da ostvarimo naizgled nemoguće ideje.

Pamtim trenutak kada je usred bombardovanja došla u našu kuću, naizgled ljuta a zapravo dirljivo zabrinuta: „Da li ste vi normalni?! Još uvek ste ovde, sa decom! Ovi mogu sutra da dodju i oboje da vas pokupe! Treba posle ja da brinem o deci?“ Sećam se da sam u tom trenutku pomislio: „Pre nego što pokupe nas, sigurno će pokupiti tebe!“ Te noći smo dogovorili i organizovali Dubravkin odlazak sa decom iz Srbije.

Posle bombardovanja, svima nam je bilo jasno da je

blizu kraj režimu protiv koga smo se godinama borili. Jelena nije doživela taj trenutak. Stalno se pitam da li je to ogromna nepravda ili je zapravo njena sreća što je otišla kada je talas optimizma bio u punoj snazi?

Ljiljana Dragović

I HUMANIZAM JE UMETNOST JER SJEDINJUJE SVETOVE

Moja prva saradnja sa Jelenom Šantić bila je na jednoj vrlo interesantnoj predstavi koja se zvala U baštama Granade, davne 1972. godine.

Tu lirsku viziju Španije – scenski kolaž uz muziku Albeniza, de Falje i Rodrigeza, osmislio je i uradio koreografiju Dušan Trninić, baletski prvak Narodnog pozorišta. Uz stihove Lorke, koje je svojim divnim glasom govorila Ksenija Jovanović, Jelena i Duško bili su tako savršeno skladan baletski par da sam ja, sećam se, očarana njihovim probama osmislila scenografiju i kostim inspirisana naravno Španijom, ali na jedan potpuno nov, moderan način sa detaljima i aplikacijama realizovanim sa nitima vune.

Ova predstava bila je dugo na repertoaru Narodnog pozorišta, a docnije je prenesena i na TV ekrane.

Rad na Nastasji Filipovnoj, kulturnoj predstavi našeg pozorišta, još je više produbilo Jelenino i moje intuitivno scensko razumevanje. Bila je to kamerna, moderna predstava, adaptacija Idiota Fjodora Dostojevskog koju je napisao čuveni filmski režiser Andžej Vajda, a režirala Mira Erceg.

Ne može se zamisliti koliko je ceo ansambl - Ivana Stefanović, kompozitor, Snežana Petrović, scenograf, glumci Predrag Ejodus i Danilo Lazović, Jelena i ja - uživao u

zajedničkom radu i neverovatno osmišljenoj režiji Mire Erceg, pa i u razgovorima sa profesorom Vladetom Jerotićem koji je bio stručni konsultant ove predstave.

Uopšte, rad na ovom projektu bio je za sve nas neuobičajeno radno zadovoljstvo.

Jelena i ja smo stvarno uživale na probama kostima u krojačnici. Bili su „onostrani“, „nezemaljski“, jer Nastasja na sceni leži mrtva (bila je to lutka), a Jelena svojom igrom dočarava njeno vaskrsenje za kneza Miškina i ubicu Rogožina, u izvanrednim kreacijama Predraga Ejdusa i Danila Lazovića.

Zaista je Jelena prelepo izgledala lebdeći po sceni, obnaženih grudi, prekrivenih samo providnim tilom, eterična i nestvarno daleka.

Posle velike rekonstrukcije 1989. godine, Narodno pozorište je svečano otvoreno predstavom Orestija. To je velika Eshilova trilogija, u stvari tri predstave u jednoj. Scenski pokret Jelene Šantić u modernoj postavci Mire Erceg bio je vrlo bitan. Posle studijskog puta po Grčkoj, Jelena je zaista bila vrlo angažovana ne samo kao koreograf nego i kao koordinator na ovoj mastodont predstavi sa preko osamdeset izvođača – glumaca, balerina, pevača, bodibildera i džudista.

Njene sugestije bile su mi više nego ikad i potrebne i dragocene. Sastajali smo se uglavnom u njenoj kući i dugo i vrlo sistematično, sa Ivanom Stefanović, Mirom Erceg i Mićom Tabačkim, rešavali detalj po detalj ove vrlo komplikovane predstave.

Već poslovično usporena organizacija Narodnog pozorišta, nenaviknuta na ovako veliki kolažno-scenski projekat, gde su spoj arhaičnog i modernog bili imperativ Mirine koncepcije, dovodila je sve nas, a naročito Miru, do stalne nervoze. Jelena je, pak, sve amortizovala svojim, već istorijskim i poslovičnim optimizmom. Uz nesebičnu podršku upravnika

Velimira Lukića predstava je izvedena sa velikim uspehom, a mi smo na premijeri svi bili presrećni. Za ovaj rad ona i ja smo dobile veliku Godišnju nagradu Narodnog pozorišta i SIZ-a kulture grada Beograda.

Jelenin životni optimizam je imponovao. Ona je i u najtežim trenucima imala neku neverovatnu snagu, unutarnji izvor neiscrpne energije. Kasnije smo se sretale na uličnim protestima – ona onako lepa, ozarena, uvek nasmejana. Iako uveliko bolesna, putovala je po ratom zahvaćenim krajevima, velikodušno pomažući izbeglima i svim unesrećenima.

„I humanizam je umetnost, jer sjedinjuje svetove“ - govorila je Jelena. Zaista, ona je najpotpunije, celovito bila umetnik i humanista.

Mira Erceg

U OGLEDALU JEDNOG PRIJATELJSTVA

32

Jelenin astal za ručavanje prekriven je hrpom papira, svezaka, knjiga, isečaka iz novina. U leto 91, čini mi se, hrpa je veća nego prethodnih godina; materijali za nenapisani libreto, knjige, skice započetog referata za baletski simpozijum... Na sredini astala - velika činija sa telefonskim imenikom, prispelom poštom, ogledalcem, ruževima, prstenjem, niskom bisera, šnala i gumica... rekvizitom Jeleninih urgentnih presvlačenja. Ni u bakalnicu ne bi otišla, a da se pre toga bar ovlaš ne našminka, u ogledalcu ne proveriti strogu liniju svoje u pundu zategnute kose. Puštenu kosu je nosila samo u izuzetnim prilikama. Ruski kaos koji prividno vlada na astalu ima sistem. Jelena je tačno znala gde se šta nalazi, koji je papirić od važnosti, a koji za bacanje. Tako je i razmišljala: selektivno i efikasno; sa periferije bi začas stizala u središte problema.

I astal je raspremala munjevitom brzinom. Neposredno pred Irinicin povratak iz škole ili sa tenisa. Ručak za lepo serviranim stolom je bio svetinja. Postavljanje stola - Irinicina obaveza. Ja sam, ukoliko bih se zatekla kod Jelene u vreme ručka, obično morala da odjurim po hleb, koji je redovno zaboravljala da kupi.

Posle obavljenog ručka hrpa bi se ponovo našla na stolu. Ili šivaća mašina. Sledećih godina sve češće šivaća mašina,

jer počela je sezona prepravki i nemaštine. Za tim stolom su 1999. sašivene i prve dve zastave OTPOR-a u obe varijante: sa crnom pesnicom na beloj poledini i sa belom pesnicom na crnoj. Jelena, već teško bolesna, šila ih je puna dva dana. U tome su joj pomagale sestra od strica, doktorka Ljubica Buba Lukić i ćerka Irina, u to vreme aktivistkinja OTPOR-a. Taj astal, koji je svojevremeno markirao i Agamemnonov grob, za kojim je Irinica kao dete završavala svoje domaće zadatke, a Jelena krojila i šila haljine i zastave, pisala libreta, proglase, monografiju o Dušanu Trniniću, predgovor knjizi sećanja Mage Magazinović Moj život i još nebrojeno toga, vraća se u poslednjem kadru filma u glavi Juli 91 svojoj prevashodnoj nameni: ručavanju. Ne sećam se o čemu smo sve tog devetog jula razgovarale za stolom, jedući patku u sosu od pomorandže, verovatno o Saši i njegovom novom startu u Berlinu, Jeleninom libretu, malom i prljavom slovenačkom ratu, majkama u Skupštini. Znam samo da se naš razgovor stalno vrteo oko jedne te iste teme: na koji način može svaka od nas da pridonese zaustavljanju novog velikog, prljavog rata, koji će, naslućivale smo, biti mnogo krvaviji od slovenačkog. One dve knjige sa posvetom, koje sam tog dana dobila na poklon od Jelene, odletele su zajedno sa mnom sledećeg jutra za Berlin.

Isidora Dankan je bila Jelenina društvena i politička ideja. Isidora je bila lik kroz koji je Jelena govorila o društvu i vremenu; prvoj polovini XX veka, veka krvi i nasilja, revolucija i svrgavanja, ustoličavanja i obaranja, vremenu dva bespoštedna svetska rata, "izuma" savremene civilizacije ... 1992. na sve ovo Jelena je gledala sa tačke najnovijeg balkanskog ratnog iskustva.

I to je Isidora.

Da bi se postigla ova kontekstualizacija lika trebalo se odlučiti na značajno prisustvo i korišćenje citata: Čarlston, Skot

Džoplin, Čajkovski, Vagner, Stravinski - sve sami znaci vremena. Ovi prepoznatljivi kodovi, laki za "otvaranje", simboli sa karakterističnim likom, bili su tu da nose poruku, otključavaju asocijativne brave, pomeraju časovnike, uspostavljaju linkove na putu uspomena. Trebalo je da se pređe veliki put, da se život umetnice kristalizuje i dovede do nove stvarnosti.

Tokom rada nalazile smo se kod nje. Jelene.

Sedele smo Jelena i ja, sede su Jelena i Angelina, Jelena i Mića Tabački, sedeli smo svi zajedno, zalivali razgovor čajem, povremeno bi Jelena napravila njen čuveni boršč. Kasnije, pro- vodile smo noći u studiju. Nije nam trebalo dugo za odluke, ono što smo htele, tražile smo kratko i brzo nalazile.

Nisam često odlazila na koreografske probe. U Jelenu sam imala neku vrstu poverenja koje je isključivalo radoznalost. Osim toga, toliko sam znala o svakom detalju. Htela sam da vidim kraj, rezultat.

Poslednjeg dana, na sam dan premijere na Bitefu, nismo znali da li će premijere biti. Stvari su nekako išle loše, bilo je neke tenzije, ljutnje, nerazumevanja... Otišla sam u 4 popodne sa probe iz Ateljea da bih došla uveče na predstavu, ako je bude bilo, mislila sam. Bilo je.

Isidora je bila značajna predstava, koreografski i misa- ono. I igrački. A Jelena je bila više od baletskog umetnika. Ona je bila borac.

Olga Genbačev

KINESKI ČAJ

uspomena na jednu dragu, hrabru,
sposobnu ženu - humanistu i umetnicu

Saznajemo od Irine da Jelena dolazi u Njujork da se operiše. Rak, koji je mirovao desetinu godina, pojavio se na plućima. Mučni pregledi u Beogradu, Kamenici, razgovori. Loša prognoza. Sledi hitna konsultacija sa lekarom koji je operisao Jelenu u Londonu i radikalno odstranio primarni tumor na jetri. Pošto je u međuvremnu taj lekar prešao iz Londona u Njujork, Jelena dolazi na pregled kod njega. Posle brojnih snimanja i pregleda koje je trebalo debelo platiti, lekari zaključuju da postoji realna mogućnost da se tumor operativno odstrani i da se taj zahvat može uraditi u Njujorku. Mi smo u San Francisku, to pratimo iz daleka, preko mejla i telefona. Najzad dolazi dan kada Jelena i Irina stižu u Njujork, gde naša ćerka Marija u to vreme studira. Očekujemo od nje detaljne vesti o svemu, šta se tamo događa, znajući da je Irina sa Jelenom, u svakom trenutku, u svakoj etapi tog ekstremno komplikovanog i skupog procesa, i psihički i fizički potpuno angažovana. Iščekujemo rezultate prvog pregleda i dan ulaska u bolnicu. Marija javlja da je sve sređeno i da će Jelena biti operisana sledećeg dana. Sedim na poslu i čekam telefonski poziv, da čujem da je Jelena izašla iz operacione sale, da se probudila iz anestezije, da misle da je operacija uspela. Telefon je zazvonio

mного kasnije i ja sam jedva prepoznala Irinin glas: "Neće biti operacije. Lekarski konzilijum je odlučio da je suviše riskantno jer se tumor nalazi neposredno uz veliki krvni sud pa može da dođe do fatalnog izliva krvi". Irina govori čudnim, grlenim glasom. Pitam je šta su preporučili, šta će se dalje raditi, kakva je terapija? - "Nema terapije, prognoza je do 6 meseci" - glasi njen odgovor ugušen u suzama. "Šta nameravate sada?" - postavljam najgluplje moguće pitanje. "Vraćamo se u Beograd" - glasi odgovor. Dolazim k sebi i pitam gde je Jelena. "Želela je da sama prošetala".

Odjednom mi je kristalno jasno da se ne može tako otići iz Njujorka, prosto se vratiti u Beograd sa uputnicom za smrt. To nije za Jelenu, ona je živa, ona je aktivna, puna snage, volje, ideja, ubeđenja. Okrećem se svojoj kolegini Kineskinji i pitam: "Kako Kinezi tradicionalno leče rak?" - "Mi imamo svoje metode", kaže ona. Grabim telefonski imenik sa kineskim lekarima i tražim od nje da nađe neko ime koje joj uliva poverenje na osnovu toga šta zna o mestu odakle ta osoba dolazi i koje kvalifikacije ima. Uz malo snebivanja i nećkanja (jer obe radimo u medicinskoj ustanovi gde se sve paramedicinske institucije često tretiraju sa skepsom, što je u mnogim slučajevima i opravdano). Posle pola sata ona dolazi sa jednim imenom i brojem telefona. Molim je da pozove i da na kineskom pita da li mogu eventualno da prime jednog pacijenta već sledećeg dana. Odgovor je pozitivan. Telefoniram Irini i molim je da mi se Jelena javi odmah čim se vrati. Sa nestrpljenjem i velikom tremom očekujem njen poziv. Pripremam prvu rečenicu, pokušavam da predvidim sledeću. Zvoni telefon, dižem slusalicu, grlo mi je suvo. Čujem poznati glas: "Izvini što kasno zovem – znaš, mi se vraćamo za Beograd jer me neće operisati. Prosto su digli ruke od mene". Prekidam je i pitam da li bi došla do San Franciska da posetimo nekog kineskog lekara i popijemo zajedno šolju kineskog čaja.

Bio je to prvi pokušaj da se našalim. Sledi vrlo brz, jasan odgovor: "Svakako, Irka će izvaditi karte; znaš nemamo baš mnogo para, ali kada sam već tu, baš je lepo da se vidimo". To zvuči kao da ćemo se stvarno videti samo da popijemo kineski čaj!

Jelena stiže sledećeg dana. Radovan i ja je čekamo na aerodromu. Opet se pitamo o čemu ćemo pričati, šta reći. Na aerodromu sam je odmah spazila - elegantnu, doteranu, nasmejanu ženu, specijalnog držanja koje imaju samo klasične balerine. Pitanjem "da li je kineski doktor zgodan?" - oslobađa nas tenzije. Počinjemo da pričamo kako je bilo u bolnici, kako su je otpisali i šta ćemo sada preduzeti. Biramo restoran za to veče, odlučuje se za kineski - kaže da hoće da se uklopi na vreme.

Idućeg jutra idemo kod lekara. Moja koleginjica dolazi da prevodi. Ne pitaju mnogo. Pregledaju puls, jezik; kratka pitanja, ne o dijagnozi koju ne znaju, već o tome zašto je nervozna i umorna. Pitaju je da li može da radi vežbe koje će joj pokazati. Zapanjeno gledaju sa kojom lakoćom i elegancijom ona ponavlja njihove pokrete. Ostavljam ih same i čekam u čekaonici. Ona izlazi posle pola sata nasmejana, rumena i rešena da živi i radi. Daju joj kese sa mnogo različitih suvih kora od drveta, trava. Kažu da treba specijalan zemljani čajnik da nabavi u kojem će se svakog dana kuvati po jedna kesa. Idemo da biramo čajnik. Na putu ka kući idemo na ručak, opet u kineski restoran.

Za dva dana treba ponovo da se vratimo kod Kineza da bi oni videli da li ona dobro podnosi taj čaj.

Nikada neću zaboraviti ta dva dana između pregleda. Šetamo, pričamo o svemu, idemo da kupimo male poklone svima - Irini, ćerki, prijateljicama. Bira pažljivo, šali se, pomalo koketira sa prodavcima po radnjicama. Uveče pričamo o politici, o umetnosti. Svi zaboravljamo da je ona došla sa smrtnom presudom u rukama i svi verujemo da ona neće umreti za šest meseci. Pratimo je na avion i ona odlazi sa zemljanim čajnikom

koji nosi u specijalnom paketu.

Na pregled kod Kineza je dolazila još dva puta. Između tih dolazaka njima je slala podatke o svom zdravstvenom stanju, a oni su pravili velike količine novih čajeva i mi smo ih preko mnogih poznanika, prijatelja i nepoznatih dobrovoljaca i preko svih meridijana slali za Beograd, koji je u to vreme bio izolovan od sveta.

Vesna Golić

KA JELENINIM VISINAMA

U rano prepodne 4. avgusta 1995, s uzdržanim uzbuđenjem u glasu i gotovo na ivici suza, Jelena me pozvala i rekla: “Napadaju Knin od jutros. Gde će sad jadni ljudi? Idem u podrum da vidim šta imam, moramo da se pripremimo za dolazak izbeglica. Hoćeš mi pomoćneš?”

“Doći ću”, rekla sam, ne uspevajući da podelim Jelenina osećanja.

Jeleninom timu sam se pridružila u junu 1995, neposredno nakon vojne akcije Bljesak u Zapadnoj Slavoniji, gde sam rođena i odrasla. Oguglala od rata i beznađa, utrnula od straha koji se u mene uselio pet godina ranije kad sam i sama postala izbeglica, prazna, a ipak s osećanjem dužnosti, ponudila sam Jeleni volonterske sate. Odmah me uključila u aktivnosti prikupljanja svedočanstava o stradanjima tokom “Bljeska” i pripreme za rad na pomirenju među stanovnicima Istočne Slavonije.

Avgustovska Oluja nas je u svemu prekinula. Stotine hiljada ljudi krenule su kroz Bosnu ka Srbiji. Pratila sam Jelenine ubrzane korake – brzo, brzo da javimo preko radija ”Taksisti, dođite treba nam pomoć da prevezemo hranu, lekove, odeću do granica s Bosnom gde su izbegličke kolone!”, još brže da javimo telefonom svima koje znamo “Donesite hranu, sveće,

pokrivače!“, i najbrže na internet da javimo svetu šta se događa!

Jelenin plameni zanos ispunjavao je sobe za sastanke humanitarnih radnika i mirovnjaka, dok je pozivala na akciju, kritikovala apatiju, napadala učmalost, poricala nemoć. Trudila sam se da sakrijem osećanje uzaludnosti, a u meni je nicala radoznalost, želja da vidim uspeh Jeleninih inicijativa.

Ubrzo nam je ponestajalo prostora za sve stvari koje su za izbeglice donosili građani Beograda i telefonskih veza da povežemo sve koji su želeli da prevoze stvari ka granici. Pomoć koju je Jelena prikupila u inostranstvu nismo imali kapaciteta da sami podelimo, pa smo se spajali sa drugim organizacijama.

Izbegli ljudi koji su za nas čuli dolazili su u naše prostore, a Jelena je pitala: “Šta možete sami da uradite za sebe i druge?” Uskoro smo imali dovoljno predloga i inicijativa da pokrenemo ne samo nove akcije, nego da osnujemo Grupu 484 – organizaciju u kojoj su izbegle žene i muškarci zajedno nastojali da stvore rešenja za probleme u kojima su se našli.

Gotovo petnaest godina od tih vrelih avgustovskih dana, i deset godina otkako je otišla Jelena, i dalje dajem svoje profesionalne i volonterske sate izbeglicama iz raznih delova sveta. Naučila sam kako da u mnogima od njih probudim nadu. Srećna sam kad vidim kako obnavljaju svoje živote.

Jelena me je izdigla iznad apatije i tu još uvek letim. Ispratili smo je aplauzom koji u meni odzvanja.

Maja Gruden

PREOBRAŽAJ

Nisam znala Jelenu van baletske sale. Zbog razlike u godinama bilo je uobičajeno da se družimo po generacijama, ali je baletski poziv, sa svojim pozorišnim salama, mesto gde se najviše vremena provodi zajedno - pre podne, popodne i uveče, pripremaju nove prestave, probe za tekući repertoar ili veća gostovanja u inostanstvu, a između toga - ostaje se u sali zbog neke televizijske emisije muzičkog karaktera (nekada ih je bilo bezbroj), ili filma (domaćeg ili kooperacije). Stalno zajedno - ali nema razgovora, nema predaha ili opuštanja. Gvozdена disciplina. Rad. I samo rad!

Beogradska opera je pripremala Vagnerov Tanhojzer u kome je balet imao tri nastupa. Koreograf je bila Vera Kostić.

Počinju probe, na tabli podela, idemo u salu, a tu je i jedna "nova". Malecna, nežna, skoro providna. Verine koreografije, da bog sačuva - teške, komplikovane. Izabrani su parovi - osam parova. Sam početak čina, pred dizanje zavese: balerina treba da leži na zemlji dok igrač stoji iznad nje. A onda furiozno - on je zgrabi za ruku, povuče i baci uvis, obuhvatajući je oko kolena. Ona preko njegovog ramena kliza niz leđa glavačke na zemlju gde se, kada stigne, prevrće u početnu pozu, pa onda ponovo i ponovo. Tako četiri puta. Vežbamo danima, a u garderobi pokazujemo modrice na kukovima i leđima. Sem

toga, ne mogu sve svi. Mogu, ali ne na muziku, ne tako brzo i tako precizno.

Vera ne odustaje, ništa ne želi da menja. Dozvolila je samo da prvo počnu dva para, a da se ostali uključuju kasnije, pa je tako neko igrao tri puta, neko dva, a neko samo jednom. Ta prva dva para smo bile ja i ta "mala", ta "nova", naravno sa našim odličnim partnerima. Kao starija imala sam i iskustvo i dobru kondiciju, ali Jelenica je pokazala veliku snagu, izdržljivost, upornost i sposobnost da se prilagodi i uklopi, na svom prvom - a slučaj je hteo - tako zahtevnom zadatku.

Odmah mi se dopala, pa smo već iduće leto provele zajedno, sa još nekoliko baletskih igrača, u Malom Zatonu, zahvaljujući Dubrovniku i gostovanju na njegovim Letnjim igrama...

Štefica Ivljević

NEĆU I HOĆU

Noćasnja vijest Medija centra o napadu albanskih terorista. Poginuo policajac Z.J. i vojnik N.N. (nepoznat, bez imena, neznani junak). Žurim rano iz kuće da spriječim svakodnevna iskušenja nepouzdanog gradskog prijevoza, neki put sat čekanja gradskog, gdje mi važi markica, privatne Braću Šarce ignorišem i ostale tog tipa kapitalizma, gdje moja soc.markica ne vrijedi ništa.

Pred imponirajućom granitnom palačom Generalštaba, koja me tako grandiozno okamenjena podsjeća na mauzolej, stoji grupica ljudi, roditelja, mladih vojnika (više očeva no majki), iako je bio najavljen protest majki, pusta mitska majka i tu je poklekla pred odbranom svete mitske zemlje Kosova. Prilazim im, pozdravljam se sa ženama koje me okružuju i pitaju - koga ti imaš. Odgovaram im da imam unuka studenta koji još nije pozvan (sad je ukopan na rimskom pravu i vodi borbu sa Lex Romanum). Razočarana ženska lica me nezainteresovano napuštaju. Počinjem da razgovaram s tamnopusim muškarcem. Odgovaram na njegovo pitanje da sam iz Vršina, on mi kaže da je iz Obrenovca. Vrčin daje neku legalnost mom prisustvu, ako ne ova crnina, sva sam u crnom, sa reliktnom majicom ŽENE ZA MIR i slikom Pikasove ženske glave bez gornjeg dela lubanje, žene bez mozga - to mi nimalo ne smeta, jer sam odavno shvatila da je ženin um u njenom srcu, da srcem i osjećajima doživljava ovaj svijet.

Čovjek Rom iz Obrenovca priča: “Ne znam zašto je tražio da mu pošaljemo kolače, a ne novac? Napravila žena kolače, paket sam platio 18,5 dinara”. Čovjek dalje priča: “Prije dve nedelje sam otišao u Prištinu, pustili su me u kasarnu, ček'o sam ga tri sata, kad se vratio prljav i blatnjav s terena, a vode nema. Bacio se na krevet i šuti, i samo šuti, samo mi je rekao: vježbaju nas specijalci i bacaju u blato k'o vreće krumpira, jednom su iščašili vratni pršljen”.

Prilazim najvišoj ženi, majci iz Bečeja, ljetnja haljina obješena k'o na lutki, pokreće se njenim grčevitim pokretima uznemirenih ruku. Pokazuje mi na palaču. Niko ne izlazi:”Hoću da mi moje dete vrata, ne dam da ga ubiju, za koga da se bori, za fotelju Miloševića. Tri meseca kako je u vojsci, već ga teraju u rat da ubija”. Žena maše rukama i prijeti nekom iznad moje glave.

Mala, tiha, okrugla žena iz Sombora: “Nikada ga nisam učila da bilo koga mrzi, moj sin ne zna da mrzi ljude, a i ti Albanci su ljudi”. Suze velike kao pesnice kotrljaju se niz lice, bez glasa plače, ne briše ih, kao krupne kapi kiše rasprse se na asfaltu, asfalt vreo, odmah upija, nema ničeg, samo moje sad kreću, kao odgovor. Ljudska sposobnost samoobmanjivanja sve pokreće. Sve se glave okreću niz ulicu. Idu, ide povorka u redovima prolaze ulicu, približavaju se, među njima su dva vojvođanska političara, gđin. Čanak i gradonačelnik Subotice gđin. Jožef Kasa, opozicionari... Narod se sjatio oko njih, svi molećivo pitaju šta će da bude. Lalinski umirujući glas gospodina Čanka :”Uraditi ćemo sve što mognemo”.

Tek sad reagira mauzolejski Generalštab; izlaze dva oficira i daju obaveštenje: „Povedite narod u sedam autobusa u Dom garde, tamo ćemo da vam damo obaveštenje”. K'o po komandi narod stvara kolonu i krećemo za vojvođanskim prvacima u te autobuse. Idem pored gospodina Čanka, a gdje drugde, ja žena u crnom sa Labrisom obešenim o vrat, on se saučesnički

smeška, dodirne mi rame i kaže: “Žene u crnom, ah, da malo vas je... ali dobre ste”. Okrećem se, zaostajem. Čitam transparent Marka za vojnika, Slobu za rezervistu... Gdje je pod šatorima - negdje na ravnom polju kosovske zemlje između Vučitrna i Srbice, ako takvo postoji. U mojoj glavi je Hasanaginica, što se bijeli u gori zelenoj, da l' su snijezi ili labudovi, itd. Tad mi sine, kakav Dom garde, to je varka! Žele da nas sklone sa ulica, tamo gdje ćemo biti nevidljivi. Okrećemo se natrag, ponovo ispred Generalštaba, tada ugledam naše Žene u crnom, mnoge poznate mirovnjakinje iz drugih centara.

Odnokud silni mediji, kamere, novinari. Kasnije na televiziji Studio B prikazuje događaj dva minuta, šapka i pola lica generala i oko njega neka lica. Ostali mediji ne znam, slično ili ništa. Gomila se komeša, kamermani jure, pojavljuje se oficir, vojvođanski političari su pored njega, ne čuje se šta govore. Čuju se krici žena - ubice, kukavice, lopovi, vi vaše krijete, a šaljete našu djecu u smrt! Jedan muškarac mi šapuće da je to sitna riba, generalmajor, takvih je Tito imao 260, ovi otprilike polovinu toga, poznajem ga, on poznaje te činjenice. Generalmajor k'o Pilat pere ruke, on nije ovlašćen da povuče mlade regrute sa Kosova, to može samo Savet odbrane, Milošević i Đukanović. Neko je viknuo - na ulicu ! Asphalt. Silazim sa zida stubišta Generalštaba na ulicu, sjednem na bankinu, ljudska tijela prekrivaju asfalt, tu su moje Žene u crnom. Zatvaramo saobraćaj, zaustavljeni autobusi. Zaplavilo se iza mojih leđa i iznad glave od policijskih tijela. Iznad moje glave u mobilni laje muški glas, traži pojačanje. Žene: “Idite na Kosovo, vi ste plaćeni za to!” Ženski glas vrišti: “Ne udarajte me, svinje debele”. To viče mlada plava majka, ona se otkočila, oko nje je prsten policijskih tijela. Muški glas zove: “Snimajte kamere, ovde tuku ženu”. Kamermani jure i preskaču moje noge. Ja se ne pomeram, nije moj red, do mene će stići. Evo ih, dvije šape na ramenima. Zvijer li je, čovjek li je. Ne,

to je policajac. Glas: "Ustani, da te mi ne dižemo, ženo". Guraju me, vuku me; kažem im da skidaju prljave ruke sa mene, tijelo mi se uspravlja, duša mi je ostala na asfaltu, stojim; podno mojih nogu aktivistkinja Jelena Šantić noktima i mesom se zabija u asfalt. Polegla, srasla sa užarenim asfaltom; paklena vrućina. Ja je molim da ustane, a više mi: "Neeeeću". Policijski stroj čisti, gura, gazi, odvlači tijela sa asfalta.

Govorim Jeleni da ustane, sve je to uzalud, otkinut će je, baciti, povrijediti, uvijek su jači. Sagnula sam se, dodirnem je, molim je da ustane: "Zgaziti će te!" Njezin krik: "Neeeeću, neka me zgaze"... Dvojica sa smiješkom: "A, to si ti!". Njeno lagano tijelo k'o kod ptičice, vuku, podižu kao stvar, polažu na bankinu sa druge strane hlada drveta. Tu su se sklonili svi bježeći. "A, to si ti!" značilo je "znamo mi tebe" - to je prepoznavanje protivnika.

USPON - tamo gde sam se ja otkotrljala nizbrdicom, bezimena, u ništavilo počišćena, kao metlom, kao i ostali, samo smeće za policiju i silu koja je imenovana grupom, uniformom i naredbom. Moj izbor da mogu da odbijem da ne prihvatim tu golu silu, tuđe ruke na mom tijelu... Sklonite ruke sa mog tijela, ustati ću sama, ne svojom voljom, već pod prisilom, ali to je moj izbor; moje se uvijek razbije u paramparčad, jer ja puštam da sve sklizne u stranu i da se sve razbije u strah.

Ulica je očišćena, autobusi prolaze, oni koji su sjedeli u njima nisu izašli iz njih da se pridruže onima koji su tražili da im djeca ne idu u rat, samo su posmatrali i produžavali svojim putem.

Jelenino neću bilo je definitivno, kao što je bilo i njeno hoću definitivno: opet u protestu ispred Javnog vojnog tužilaštva u Ustaničkoj ulici. Okupile se i druge mirovne nevladine organizacije i njena Grupa 484, mladići, dvije savijene zastave, novinari, nas dvoje iz Žena u crnom. Malo nas je. Čekamo, čekamo nešto. Idu mladići - dvoje, troje, nose kavez od žice,

manji od čovjeka i Jelena Šantić sa njima. Sada na vratima te ustanove stoje naoružani vojnici. Izlaze oficiri, Jelena razgovara sa njima: "Ne može na stepenice do ulaza, može samo na ulicu". Jedan mladić ulazi u taj kavez odozgo. I poklopac je od žice. Kamere snimaju, razvijene zastave vijore. Mladić izlazi iz kaveza. Oficiri nestaju, ostaju stražari sa oružjem. U jednom trenutku Jelena Šantić preleti stepenice, pretrči do stražara koji se nisu ni pomjerali. I oni i mi smo zbunjeni... Igra i rukama dodiruje zid stepeništa. Sihronizirani udarac na zidu i iza nje ostaju zalepljene parole, pamfleti. Natrag se vraća lagano svojim baletskim korakom, smiješeći se, kao na sceni pozornice... Svojim hoću ona se smije na zabranjeno. Pobjedila je. Nije imala svoje baletske cipelite, ni pljeska. Ta sekundica je bila prebrza za naša zapanjena lica...

To Jelenino hoću u mom sjećanju je bilo sačuvano kao ljepota; ona je prekršila, probila kordon u impulsu, u jednom trenutku pobjedila naredbu vojske da se ne može popeti na "zabranjene" stepenice i doći do vrata. Ona je to uradila zbog svojeg hoću, iz inata i zbog svoje Grupe, zbog dostojanstva i hrabrosti. Nitko to nije očekivao.

Razilazimo se. Srećem Vladu - prigovarača savjesti; vraćamo se zajedno; jede iz kese, nudi me; uzimam pogačicu: sretna sam.

Sjećam se da je ovaj protest objavljen u nekim novinama sa fotografijom tog mladića u kavezu.

Marija Janković

VELIKO U MALOM

Sve velike priče o Jeleninoj hrabrosti, požrtvovanju, humanosti, višestrukim talentima, otmenosti...ispričane su. Ali , postoje i one male, svakodnevne stvari, crtice iz njenog života, u mom sećanju neizbrisive. Bili su to neki naši trenuci, samo moji i njeni, kratki, kao slikarski kroki. Dogodili su se usput, liče na nju, nepredvidivi su, ekstravagantni, luckasti, detinjasti, iracionalni...

Priča prva

48

Jednog jula, tropske vreline, bile smo u Crnoj Gori. Povala sam je u kotlinu mojih predaka da se malo oporavi od beogradskog smoga, vlažnog stana i obaveza. Hiljadu tema, uglavnom o baletu, raspredale smo pod orahom i koščelom, dva "čuvena drveta" ispred moje kamene kuće u našem kršu. Planinske i mediteranske struje ukrštale su se baš tu, kod mene. Pretpostavljala sam da će joj to prijati. Rođaka iz obližnje kuće donosila joj je svakog dana surutku i kojekakve crnogorske đakonije. Jelena je uživala u autentičnom ambijentu mojih starih, negovala lice u toj planinskoj svežini , čitala, glasno mislila, ponekad postavljala nezgodna pitanja mome ocu, pukovniku... Preko dana sve je bilo idilično, normalno, lako. Ali noću... Napadi kašlja obično su dolazili pred svitanje. Parali su tišinu kotline nadomak Skadarskog jezera u kojoj se čuju samo zrikavci, poneka ptica ili lisica koja zavija, da odvрати krupniju divljač

na drugu stranu, dalje od njenih mladunaca. Kašljala je sve dok izmorena ne bi pala u spasonosni san. A kad jutro odmakne – ništa. Sveža, negovana, raspoložena. Saopštava nam da joj je rođendan i da želi da nas povede na ručak u obližnju Rijeku Crnojevića (ako se dobro sećam došla je i Irinica sa mora, na kratko, da vidi mamu). Poziva nas u elitni restoran u koji često svraća Milo. Baš tamo hoće. Znatizelja je bila jedna od njenih dominantnih osobina.

Ulazimo u taj ”čuveni” restoran. Nigde nikoga. Sve je postavljeno kao u Maxim’s de Paris. Kraj devedesetih. Beda i jad – i u Srbiji i u Crnoj Gori. Sve je nadrealno. Sami smo i to postaje već neprijatno. Naručujemo običnu domaću ribu, ali ona – ne! Ona želi jegulje. Vešto se bori s tim ljigavim ”zmijama” u tanjiru. To je Jelena!

Priča druga

Isto toplo leto. Kolima silazimo na more. Četrdeset minuta prolazi brzo, u priči. Na plaži smo, na Crvenoj glavici, nedaleko od Svetog Stefana. U hladu, naravno, pod crvenom odrezanom stenom. Svi žurimo u prozračnu vodu ove lepe uvale. Jelena nešto „duma”... ispituje po plicaku. Ne obraćamo mnogo pažnju na nju. Svako gleda da otpliva što dalje. Odjednom čujemo: ”Smislila sam kako ću da plivam. Na leđima mogu”. Šta se desilo? Ona je pokušala da pliva prsno i nije joj išlo. Nije mogla normalno da diše. Odmah je potražila rešenje. I našla ga. Plivajući na leđima disala je lako. Nije pravila paniku, nije očajavala, jednostavno je našla rešenje. To je Ona!

Priča treća

Jednog leta boravila je na nekoj od planina Srbije. Tari, Zlatiboru... ? Ne sećam se više. Neobična i egzotična, kakva je bila, volela je da po planini skuplja puževe i da ih sama sprema.

U nameri da ih što više skupi i pripremi u hotelskoj kuhinji, provela je ceo dan po vrltima. Gomilu puževa stavila je, izmorena uveče, u kadu hotelskog kupatila i nehotice zaboravila da pritvori vrata. Ujutru je imala šta da vidi. Puževi izmiledi po kupatilu i sobi. Šetaju po plafonu, zidovima, pločicama... I to je Jelena!

Priča četvrta

Čekale smo autobus 26, za Narodno. Same na stanici. Odjednom, iz čista mira, bez povoda, Jelena mi kaže: "Znaš, ne odlazi mi se baš tako iz života. Imam još mnogo toga da uradim". Zatečena, samo izustih: "Ne govori tako, molim te, niko od nas ne zna dokle će". "U pravu si", rekla je mirnim glasom. I to je ona, HRABRICA.

Zorica Jevremović

PRAVO NA BOLEST

Ako će ova sredina, beograd-ska, srpska, balkanska, biti jednog dana upamćena po autentičnom doprinosu borbi za ljudska prava, onda će to biti po životnom delu Jelene Šantić. U zemlji gde je tako lako izgubiti život, samopoštovanje i svaku nadu u bolje sutra, biti protiv dželata, a za žrtve, Jelena je išla srednjim putem. Onom tankom linijom koja spaja život i smrt, stvarno i nestvarno, ideje i akcije. Pravo na zdravlje - jedno od osnovnih ljudskih prava – proširila je referencom: pravo na bolest. Zato je tako dobro razumela one čija tela pate, ali i one koji čine da drugi pate.

Bila je tačna. Dok ne pristaneš na ljudske poroke, nećeš umeti da sponznaš vrlinu, govorila je više za sebe odgovarajući na pitanja kako to ona može da sedne sa „neprijateljem“, i da ga pri tome razume. Bila je u stanju da pregovara i sa „crnim đavolom“ da bi se neko vratio u svoj dom.

Njena asocijacija, Grupa 484, bila je izbeglička po sadržaju, ali po idejama bila je sve pre nego zborna mesto aktivista željnih reflektora, najava humanitarnih velikih dela. U akciji drugih antiratnih grupa pojedinačno uključivala se u meri vlastitog pogleda na svet. Pravo na različitost u ovom krvavom dobu za nju je bila borba za pravo na grešku, i najtežu. I kad je osuđivala režim, vlast ili akciju nekog silnika imala je smisla za žitkost života, za proces. Tamo negde, na kraju svih naših dela,

odluka, ma kakvi oni bili – stoji smrt. Svima nama, i prijateljima i neprijateljima, ukazivala je to rečju i emocijom.

Da, Jelena Šantić je pre svega bila emotivna osoba, ako u ovo vreme vredi isticati emociju kao prioritetnu osobinu angažovanog javnog radnika. U njenom osmehu, intonaciji glasa i gestike, bilo je uvek sklada koji obećava „da će opet sve biti kao nekad“. Ona koja je živela svakidašnjicu kao dosegnutu budućnost, svojom pojavom je uveravala da postoji konačno beskačno. Potrebno je samo ispoštovati trenutak susreta, ma kakav on bio. Jelena je verovala u blagotvornu moć tela, dodira. Nikad se ne zna ko i kakav može biti sutra, zbog toga se treba boriti za svakog čoveka u svakoj situaciji, govorila je mudro pokretima koji su grlili.

Bila je balerina. I koreograf.

Poslednjih meseci ličila je na onu devojkicu iz baletske škole koju sam upoznala kad joj je bilo šesnaest, a meni dvanaest. Nas nekoliko devojčica upale smo u veliku salu „Lujko Davičo“ tek da vidimo kako izgleda sala „za velike balerine“ i ugledale jednu devojkicu duge plave kose kako sedi na jednoj stolici na sredini sale – kao da je zaspala. Nešto smo tako i izrekle, gledajući zadivljeno „tu veliku balerinu“, kad se ona oglasila ne otvarajući oči – „Kroziram publiku...“.

Htela sam, htele smo, da od tog mog sećanja napravimo performans gde bi ona sada na jednoj drugoj stolici pričala o „fuiteima“ koje čini na geografskim transverzama Beograd – Brčko, Beograd – Pakrac, Beograd – Priština... Postoji unutrašnji i spoljašnji pokret, slagale smo se, kao ritam i anti-ritam. Na sve to onako kako je samo ona umela mazno da kaže odrešitu završnicu, prošaputala je - Da, postoji vidljiva i nevidljiva režija i na tome je ostalo.

Sve nas je „krozirala“.

Dr Dragan Klaić

NA POLITIČKOJ SCENI
I BALETSKOJ POZORNICI

Često mislim o Jeleni Šantić kad se nađem među plesačima, kao nedavno na času mladih studenata koji plešu za grupu stranih posetilaca u Tbilisiju, Gruzija, u okolnostima očiglednog siromaštva, u loše osvetljenoj, neprovetrenoj sali, bez odgovarajućeg plesnog poda – a ipak, ustreptali od uzbuđenja i posvećenosti, ulažu ogromnu kolektivnu energiju i temperament u svoju polusatnu igru. Ili u kućama plesa u nordijskim zemljama, odlično opremljenim, sa velikom i malim salama, studijima za probe, bibliotekom i mediatekom, i kancelarijama u kojima kolege svojski rade da učine ples mogućim, održivim i sve boljim, Jelena mi je opet u mislima. Zamišljam kako bi ona, na svoj neposredan način, kritikovala gruzijskog nastavnika plesa zbog prevladajućih folklornih elemenata u pokazanoj vežbi, i nesposobnosti ili nevoljnosti da se oni prevaziđu, sumnjajući – kao što sam i ja posumnjao – da to može da vodi nekoj nacionalističkoj demonstraciji. A znam da bi Jelena zahtevala da ples, koji nastaje i prikazuje se u nekoj od tih nordijskih kuća plesa, bude po meri odličnih uslova koji su plesačima stavljeni na raspolaganje, verujući da tako pogodne okolnosti moraju da vode ništa manje nego do - izvrsnosti.

Koncentraciju i samodisciplinu koju često srećemo kod igrača, Jelena je znala sa iskoristi za svoja lična životna načela, za svoju bitku protiv razaranja i mržnje. Nakon što je okončala baletsku i koreografsku karijeru, postala je umetnica otpora, korifej solidarnosti sa ugroženima i izmučenima. Svi mi koji smo je gledali na sceni, koji smo radili s njom i bili njeni prijatelji, ostajemo joj dužnici: njena strogost prema nama nije ništa u poređenju sa strogošću koju je ona osećala prema sebi. U deceniji brojnih moralnih posrtaja, Jelena Šantić je nepokolebljivo stajala na političkoj sceni, kao što je ranije, kao primabalerina, stajala na pozornici.

Dubravka Duca Knežević

PREKOMURSKA GIBANICA

Jelenu sam pominjala u oktobru, novembru i znanima i neznanima... Dijana Milošević je režirala tekst Jasmine Tešanović ovde, na Univerzitetu, i ja sam dopisala dobar deo teksta - jedna rečenica je Jelenina, iz akcije koje su Žene u crnom radile za jednu od proslava: I plead guilty to life. Više se i ne sećam kako je to bilo na srpskom... Tako da smo Dika i ja, uvek kad dođe ta scena, ronzone i bile ponosne u isto vreme na naš mali hommage Jeleni, a ja sam studentima (23 u samoj predstavi i još petnaestak u produkciji) ispričala kratku verziju ko je Jelena. I pokazala im moju omiljenu fotku Jelene na demonstracijama sa pištaljkom...

Videću s Lisom da i ona nešto napiše: Jelena joj je napravila prekomursku gibanicu na dva sprata za 40. rođendan, pa su je posle Kinezi jurili za recept, pošto je zabava bila u kineskom restoranu...

Slobodanka Danka Kovačević

LELA, LELKA, LELICA

Šta napisati povodom jedne tužne desetogodišnjice o nekom bliskom koga poznajete i volite od njegove pete godine? Šta staviti u fokus? Zajednička leta u Krupnju? Njen adolescentski period u vreme mog dolaska u Beograd, ili tragične devedesete godine kada je to krhko telo ispoljilo neviđenu snagu, a mi, navodno jači, brinuli za nju i tu i tamo pomagali u epizodama njenog zamašnog poduhvata?

56

Zvali smo je Lela, Lelka, Lelica... Moj odnos sa Lelkom se uglavnom odvijao u sestrinskom trouglu: Irina – ona – ja, a sve vezano za Krupanj – postojbinu zajedničkih predaka. Naime, njihova baka i moj deda su bili sestra i brat. Blisko ili dalje srodstvo? Ja bih pre rekla blisko, ali „srodstvo po izboru“. Jeste nam Krupanj zajednički, ali rođaćki odnos može biti i šuplja forma bez ljudskog sadržaja. Nas tri smo ga počele njime puniti daleke 1950. godine „na krupanjskoj rivijeri“. Kakva rivijera u zapadnosrbijanskoj varošici, koja je do temelja spaljena prilikom nemačke kaznene ekspedicije 1941? Pa, recimo, takva da kroz Krupanj protiče pet bistrih rečica, da je okružen brdima, na čijim obroncima su bili voćnjaci, da su ljudi u selima gajili stoku, dakle, da je u tim godinama izolacije, prinudnog otkupa hrane i suše, deci iz većih gradova pružao ono što im je tamo nedostajalo. Irina i Lela nisu bile izuzetak. Leti bi se tu sjetila mnogo

deca iz svih krajeva, i tu smo, u izuzetno oskudnim stambenim uslovima, delili ono malo životnog prostora i hrane. I ne sećam se da se iko žalio na teskobu i ``komfor``. Imali smo jedni druge i široko, bezbedno prostranstvo po kome smo švrljali, učili jedni od drugih, deleći znanja i iskustva. Iskovala su se tu trajna prijateljstva – često jača od porodičnih veza.

Taj širok, bezbedan prostor značio je da smo mogle da biramo na koju rečicu ćemo ići da se kupamo. Hoće li to biti „vodopad“ na Bogoštici, gde se kupala većina naših drugara iz Krupnja, ili ćemo ići na Kržavu, ili Čadavicu? Da li ćemo se šetati po Đulimu, ići u Dobri Potok, na Prljuve, Martinovaču, Šarampov ili Katanovac? Ogroman izbor! Međutim, sve je to bilo limitirano strogim normama: znalo se kada se ustaje, kada se doručkuje, u koliko sati je ručak, užina ili večera, što je podrazumevalo i određena pravila ponašanja. Deca starovaroških kuća nisu mogla da idu pre podne na kupanje – ni do danas mi nije jasno zašto. A posle ručka, ukoliko nismo išli na kupanje, igrali smo se u dvorištu, ali to je značilo u apsolutnoj tišini: stariji su se odmarali – bilo da je to stroga teta Gina Kostić, ili moja nana-Mara Pantić i njene sestre, moje baba-tetke.

E, u tim situacijama, Lela je bila glavni saboter. Irina i ja smo mogle da izdržimo da tiho pričamo ispod jabuke, da se igramo s lutkama, ili beremo cvetiće i pravimo takozvane aranžmane, dok je Leli bilo tada najslađe da zametne kavgu sa Irinom, da drekne i da to probudi teta-Ginu, koja je, naravno, smatrala da je Irina kriva, s obzirom da je starija i da je upravo ona trebalo da izbegne incident. To je Irinu dovodilo do suza izazvanih besom zbog nepravde. Taj nemoćni bes sam potpuno razumevala, budući da sam i sama bila najstarije dete u porodici, prema tome odgovorna za sve što nije bilo po volji starijima. Međutim, ja sam imala braću, dok se od mlađe sestre nije moglo pobeći, pošto je i Lelka, kao i sve mlađe sestre bila prava

prišipetlja. Zvali smo je i levo smetalo, jer je htela da učestvuje u svemu onome što starije devojčice pričaju i rade. Prisluškiivala nas je i često izvrtala ono o čemu smo Irina i ja razgovarale, ismevala nas, izazivala nas, ne bi li stvari dinamizirala. Ali, bilo je i trenutaka solidarnosti: tako se dogodilo da smo jednom prilikom nas tri bile na Čađavici, gde je u blizini bio nacionalizovani šljivik moga teče, Riste Popovića. Mi smo brale šljive, i u jednoj maloj torbici ponele sa sobom za celo popodne. Tada je naišao Iva Božić, zet teta-Ginin, strogo i ozbiljno nas upozorio da smo uhvaćene u krađi i pretio da će nas odvesti u policiju! Naravno, pošto smo sve tri bile „krive“, skupile smo se i molile da nas poštedi, a on se nasmejao, jer je i sam znao da, u Rađevini, nabrati šaku šljiva ne znači „krivično delo“. I taj trenutak gde smo nas tri – osramoćene - ovekovečio je fotografijom.

Svako popodne smo, od šest do pola osam, „doterane“, „čoporativno“, sa ostalim devojčicama izlazile u šetnju. Nepriko-snoveno vreme za večeru u pola osam, makar da je sunce tek na zalasku, značilo je kraj svem druženju.

Vremena su se menjala, mi odrastale i polako utirale svaka svoju stazu na kojoj „krupanjska rivijera“, čini mi se, nije predstavljala beznačajnu etapu. Irina i ja smo se redovno i tokom gimnazije dopisivale i povremeno viđale, ali više ne u tako stogo kontrolisanim uslovima. Lelki je balet uzeo deo detinjstva, jer je to značilo opredeljenje i posvećenost toj teškoj profesiji od male-na i podvrgavanje strogom režimu koji balet traži. Naći se kao srednjoškolka u filmu Zvižduk u osam pored Đorđa Marjanovića i Jovanke Bjegojević, značilo je vinuti se u nebo, ali istovremeno i žrtvovanje nevinih sanjarenja.

S mojim dolaskom na studije, Krupanj je ostao iza nas. Uglavnom smo se susretale na porodičnim večerama u kući Lelinih i Irininih roditelja – čika Mileta i tetka Tanje, kada se Lelka vraćala u staru šemu, „provaljujući“ neke Irkine skrivene „tajne“,

krajnje nevino trepćući očima.

Osamdesetih godina ponovo zajedno letujemo u Rađevini, u našoj vikendici na Mačkovom Kamenu. Sećam se leta 1985. kada je Lelka, posle teške operacije u Londonu zajedno sa Irinom, Ivanom i Irinicom, došla na planinu i tamo začarala jednog čobanina, koji joj je revnosno donosio kozje mleko, potrebno za njen oporavak. Imala je tu zavodljivu spontanost koja je gotovo svakog obarala s nogu.

Devedesetih je Mačkov Kamen, ne samo zbog lepote i mira, postao прибежиште, gotovo iz istih razloga kao i Krupanj pedesetih: nemaština, besparica, odsustvo osnovnih namirnica, sankcije - nemogućnost da se letuje na drugim prostorima... Lelka je u nekoliko navrata sa ćerkicom i sestričinama dolazila i zimi i leti u našu planinsku kuću i spartanski prihvatila sve uslove života u prirodi, koji su bili daleko od idealnih. Međutim, to joj sestričina Ivana ni do danas nije oprostila: omrzla je i selo i Mačkov Kamen.

Devedesete su nas zbližile i na drugi način. Zlo koje nas je snašlo, nesnalaženje u tome što se događalo na političkoj sceni koja je vodila ka raspadu zemlje koju smo voleli, nemogućnost da to zaustavimo, povremeno je dovodilo Lelu do mog Instituta za evropske studije, sve u nadi da će tu sresti sagovornike sa kojima bi podelila svoju zebnju. I dok je ona tako tragala, formiran je u leto 1991. Centar za antiratnu akciju, kome se ona priključila i ubrzo potom pokrenula svoj aktivistički mehanizam, ne trošeći se u jalovim pričama. U tim aktivnostima ona je našla izlaz. Međutim, to je zadavalo brigu porodici, koja je bila svesna njenog krhkog i narušenog zdravlja. Razume se, nju to nije zaustavljalo i svaki pirgovor o tome da treba da se čuva, uzimala je prgavo, kao protivljenje njenom anacionalnom angažmanu.

Nas dve smo se susretale na ulicama Beograda u raznim prilikama, i ne samo na masovnim okupljanjima, verovatno

svaka za sebe tražeći odušak u sopstvenoj nemoći. Svoju spontanu potrebu da pomogne ratom unesrećenim ljudima ostvarivala je krstareći bogazama Slavonije i Bosne, zapadajući ne jednom u rizične situacije, o kojima nam je, tu i tamo, duhovito pričala tokom porodičnih ručkova.

Kada je u jesen 1995. okupila 484 porodice iz Krajine i osnovala Grupu 484, i u proleće 1996, kada je tu spontano osmišljenu aktivnost trebalo formalizovati, pozvala je Irinu i mene da se priključimo kao članovi Upravnog odbora i da uz pomoć svojih prijatelja i poznanika omogućimo edukaciju grupe mladih, sposobnih izbeglica da se kako-tako obuče vođenju poslova. Razume se, i u prikupljanju pomoći, počev od garderobe, udžbenika, posuđa, raznovrsnog pokućstva... Ja ni do danas nisam uspela da razumem kojom snagom, voljom, umećem je ona uspevala da na okupu održi tu potpuno heterogenu skupinu i nesumnjivim autoritetom suvereno vlada situacijom. Da ne spominjem koliko je ljudi prošlo kroz njenu kuću, njen krajnje neudoban stan: od onih kojima je to bio privremeni krov nad glavom, do onih mnogobrojnih dobronamernih ljudi iz nevladinog sektora iz raznih krajeva Evrope, kojima je spremala „gozbe“ iz svojih zaliha zamrznute hrane, koju je sama, uprkos teškoj bolesti, dovlačila sa Kalenić-pijace. Povrh svega toga ostala je verna svojoj profesiji, napisavši monografiju o našem vrhunskom baletskom igraču Dušanu Trniniću i gotovo kompletno završivši knjigu o Magi Magazinović.

Pa ipak, Lelkina kipuća energija ni u tome se nije ispljivala. Moglo bi se reći da gotovo nije imala nijedan izostanak na protestima duž beogradskih ulica i trgova. Sećam se kada je u proleće 1998. ugašena Naša borba i kada je u znak protesta organizovan miting na Trgu Nikole Pašića, Lelka je govorila, prethodno mi dodavši torbu koju je imala o ramenu. Skoro sam poklekla od težine torbe u kojoj su bili termosi sa raznoraznim

čajevima - njenom jedinom terapijom od opake bolesti. Doduše, fotografija Goranke Matić na kojoj Lela prkosno stoji sa zamahnutom cipelom i pištaljkom u ustima, odavno je postala simbol našeg grada, koji se protivio postojećem režimu.

Najzad, izdvojila bih početak jeseni 1999. godine, kada je Beograd još jednom ustao protiv režima koji je „slavio pobjedu“ nad NATO-om, s namerom da na toj laži produži svoj vek. Savez za promene je organizovao ponovo protestne šetnje. Tako smo se jedne večeri Lela, Mira Erceg, Irina i ja našle u koloni koju je predvodio Zoran Đinđić i koju je žestoko opremljena policija zaustavila na raskrsnici Kneza Miloša i Nemanjine ulice. Ne želeći da izazove akciju policije, Đinđić je predložio da svi sednemo na trotoare i tako pokažemo da je u pitanju nenasilan bunt. Uprkos tome, policija je, u ogromnom broju, jurišajući krenula prema nama. Izmršavela, funkcionišući samo sa delićem pluća, Lela nije imala snage da potrči, tako da smo je nas tri gotovo nosile na rukama. Međutim, već posle desetak metara, jedan oficir, čini mi se da je bio u pitanju major, uveo je nas nekolicinu u zgradu starog Generalštaba, koja je bila zaštićena metalnom ogradom, i tako spasao da budemo uhapšene, pregažene ili pretučene u munjevitom naletu policije. Videlo se da taj oficir zabrinuto proviruje kroz vrata, da bi nam, nakon desetak minuta rekao da nam garantuje da je policija otišla naviše i da možemo bezbedno da izađemo kroz park kod Manježa, kroz koji su, uostalom kao i kroz sve obližnje ulice, bežali raštrkani demonstranti, ostavljajući za sobom i svoje partijske zastave. Sa smeškom je naš zaštitnik prokomentarisao: „Kakav vam je to barjaktar kad je bacio zastavu?“. Lela, koja je u proleće prkosila bombama NATO-a i verala se po krovovima da gleda u nebo, mogla je tada postradati od policije sopstvene zemlje. Usput, bilo bi lepo kad bi se saznalo ime tog oficira koji nam je, rizikujući svoju službu, u tom času pritekao u pomoć.

Marija Krtolica

DOSLEDNOST U UMETNOSTI,
POLITICI, ŽIVOTU

62

Jelenu pamtim iz detinjstva sa scene, kao magičnu Mirtu iz Žizele, strasnu Ciganku u baletskoj postavci Gorkog, i junakinju jedne od Hofmanovih priča. Sećam je se dok sam bila nadobudno, pozorištem nadahnuto dete: iz šetnji ulicama, ridokose, lakonhoge, brze, otvorene za kratkotrajne priče sa mojom majkom koju je poznavala iz detinjstva. Mene su, u periodu moje začaranosti scenom, a naročito snažnim, višedimenzionalnim ženskim likovima i baletskim i pozorišnim umetnicama koje su te likove ostvarivale, sjedinjavajući svoje ljudsko postojanje sa zastrašujućom realnošću pozorišne iluzije, više od faktičkih podataka o njihovom životu, zanimale magija prerusavanja i svesnog obitavanja između uloga na sceni. Momentalno otelotvorenje mogućnosti ljudske prisutnosti u predratnom Beogradu iz osamdesetih, radoznalost i tako-reći vazдушna osetljivost intelekta u ispražnjenim momentima pre i posle izlazaka na različite socijalne i pozorišne scene, u mom sećanju su bili i ostale najupečatljivije Jelenine osobine.

Nastasja Filipovna, postmodernistička postavka, Predrag Ejdus kao knjaz Miškin... Moje uspomene su mutne, ali Jelenina scenska snaga je i dalje latentno prisutna u fragmen-

tarnoj memoriji. Moderna, a bezvremena žena, usred naizgled tako estetski bespotrebnog, a tako preko potrebnog intelektualnog preispitivanja koje je prožimalo mučni, i kroz tu mučninu filozofski nadahnut dijalog, ostavila je na mene snažan utisak. Svesna vizuelnost svakog njenog pokreta i prodorna ekspresija, bili su naizgled suprotstavljeni, ali u stvari neophodni radi uspostavljanja intelektom osenčene duhovnosti prosvetljenog Idiota, kao paradigme razumnog a na neki način umirućeg Beograda. Ta Jelena je za mene bila scenski snažna, sad već izvan domena baletske iluzije. Kao da je nagoveštavala ostvarenje punog kruga - od nestvarnog do stvarnog; bez linearno predestiniranog progresivnog straha od nestvarnog; kruga koji je obeležio njenu istorijsku, političku i umetničku delatnost u uzburkanom Beogradu devedesetih.

Kada sam, kao sasvim mlad koreograf, na raskršću različitih kultura, tragala za svojim umetničkim istinama, Jelena mi je značila snažnu podršku. U to vreme ona je već bila aktivno uključena u humanitarni rad i subverzivnu antinacionalističku, antidogmatsku politiku, kako u novom pozorištu, tako i na političkoj sceni. Svojim ostrim vizuelnim osećajem doprinela je rađanju analitičke refleksije, tako neophodne mladom umetniku. Brinula se o mladim beogradskim stvaraocima, poštujući njihov unutrašnji život i naizgled narcisoidnu hamletovsku crtu, posebno naglašenu u generaciji iz kasnih 60-tih i ranih 70-tih.

Zagledani u prazninu sopstvene otvorene psihe - refleksije mnogobrojnih fenomena, a zapravo, kao da su svi bili zaustavljeni u razvoju - mnogi umetnici su psihički bili osuđeni da obitavaju u nepokretnom paklenom prostoru naseljenom senkama prethodnih ratova, i pod stalnom pretnjom razbukalog nacionalističkog nasilja prikrivenog plaštom licemerstva i korupcije. Jelenina direktnost, hrabrost i neiscrpna energija,

poštovanje i poznavanje socijalno-istorijskog konteksta, bili su i ostali inspiracija za one umetnike i za one obespravljene koji isuviše lako tonu u apatiju pod naletom talasa nezakonitosti, neznanja i lančane agresije.

Radovan Krtolica

BITI BEZ NE BITI

Bila je. Bio sam. Bili smo. Sve do ove noći u petak, u četiri sata ujutro po beogradskom vremenu. Bila je više nego drugi što su, što navodno još jesu. Moj neuron, tvoj neuron, deo svih nas. Reka teče, teče... Važno je da je trava na obalama reke zelena. Važno je da se zamenjujemo. Važno je da nas ima dok nas ima. Važno je da je devojkica porasla. Važno je da je opalila šamar glumcu Narodnog pozorišta. Važno je da je završila karijeru skandalom. Ne zbog slave. Zbog normalne pameti ljudske. Zbog gađenja prema divljačkom kukavičluku ili beznadežnoj gluposti. Bila je i niko to ne može da poretne.

Ušla je u Enciklopediju mrtvih na velika vrata, naglo, kao što je i u životu radila. Ušla je i ostavila publiku da se odluči na aplauz. Za aplauz je nije briga. Predstava je bila prava; retko se takva viđa.

Katarina Kruhonja

S ISKONSKOM VJEROM I
VULKANSKOM ENERGIJOM

66

U vremenima koja nas pokušavaju naučiti netrpeljivosti, preziru i gaženju dostojanstva, bilo je neizmjerljivo vrijedno poznavati Jelenu. I onda kada su nam se putevi ukrstili na nekoj konferenciji, radionici ili seminaru, kada smo zajedno promišljali, ili kada smo zajedno radili u Zapadnoj, Istočnoj Slavoniji, u Baranji. A još i više kada smo osjećali udaljene, a opet bliske zajedničke treptaje, isti ritam koraka koje smo činili ka boljem, humanijem društvu, ka razumijevanju, solidarnosti i suradnji kao onom toplom i vrijednom što čini čovjeka, uprkos granicama, vizama, uprkos ratu i stradanju, uprkos bijedi i ljudskoj gluposti - uprkos svemu i upravo radi toga. Jelena krhka, ali zadivljujuće snage, to je znala i činila iz dana u dan, sa iskonskom vjerom i vulkanskom energijom. Zajedno s nama i mi s njom, pleli smo nešto trajno i živjeli neku drugu stvarnost. Kao što je Jelena odabrala živjeti a ne bolovati, ta nas druga stvarnost trajno povezuje. Duboko sam zahvalna što sam bila i ja dio te stvarnosti i dio tih susreta koji me povezuju s Jelenom.

Zdravko Marjanović

NA JELENINOM PUTU

Mislim da ne postoji niko ko je poznao Jelenu, a da je nije voleo. I ona je nas sve volela. Volela je ljude iznad svega. Mada smo se u poslednjih deset godina navikli na bol i velike gubitke – izgubili smo državu, univerzitet, sudstvo; izgubili jednom rečju – slobodu, a o ljudskom i narodnom dostojanstvu nam drže slovo kojekakve protuve koje tu ljudsku osobinu nikada nisu ni posedovali. Stoga je žalost za Jelenom neizreciva, jer se Jelena svim srcem borila za očuvanje humanosti i ljudskog dostojanstva u ovoj nesrećnoj zemlji.

Jelena, mada krhka i s ozbiljno narušenim zdravljem, u vreme kada joj je zaštićenost bila najpotrebnija, nije stajala ni iza kakve busije. Hrabro, javno i otvoreno, bez okolišenja se borila za čoveka i njegovo dostojanstvo.

Jelenu sam upoznao ne tako davno; na prvom sastanku mirovnih aktivista Vojvodine, negde '94, ali imam utisak da sam je oduvek poznao. Od tada pa preko sastanaka u Mađarskoj, rada sa ljudima i za ljude u, ljudskom glupošću razorenom Vukovaru, zajedničkih odlazaka u Pakrac, Karlovac, Zagreb,... osetio sam tu ogromnu energiju kojom je zračila. Neumorna, sa punom torbom njenih čajeva, išla je svagde gde je trebalo biti sa ljudima. Od rada u podeljenom Pakracu do hapšenja i saslušanja policije tadašnje RSK, na putu za Laslovo, do svakod-

nevnog učešća na mitinzima protesta protiv kršenja osnovnih ljudskih prava u ovoj zemlji, pa sve do redovne razmena poseta sa prijateljima iz NVO Hrvatske, Jelena je stalno u direktnim akcijama.

Jelena će ostati upamćena po tome što je odmah shvatala potrebu rada u unutrašnjosti i svima, i najmanjim grupama, pružala punu podršku i ohrabrenje da istraju. I svi smo znali da nas voli i ceni naš rad.

No, Jelenina energija koja živi u nama, upornost, mnoge organizacije kojima je pomagala da počnu da rade, daje nam snagu da nastavimo. Mislim da nam je Jelena ostavila poruku da vredi živeti za slobodu svakog pojedinca i za život dostojan čoveka.

Hvala joj za sve što je učinila. Na nama je da nastavimo. Mi ćemo to i činiti.

Goran Marković

SEĆANJE NA JELENU

Upoznao sam Jelenu Jovanović-Šantić kao balerinu, a poslednji put kada sam razgovarao sa njom bila je nešto sasvim drugo: beskompromisni borac za istinu, najhrabriji od svih kojih je tada, devedesetih, u ovim krajevima bilo jako, jako malo. U onom beznađu, u stravičnoj orgiji laži i samoobmana, Jelena je stajala kao spomenik ljudskosti, neko ko nema šta da izgubi a može toliko toga da ljudima oko sebe pruži. Ona je predstavljala ono malo razuma koliko je ostalo u našem narodu i davala svojim sunarodnicima minimalnu dozu samopoštovanja koje je u tom trenutku bilo na nultoj tački. Svoju užasnu nesreću, bolest, pretvorila je u cvet koji je nikao na đubrištu. Cvet koji je, uprkos strašnom kontekstu u kome se nalazio, davao nadu da sve nije prljavo i izgubljeno.

Kada danas mislim na Jelenu polako shvatam kako balet (a u toj umetnosti je ona bila među najboljima) i ono što je kasnije preduzimala (njen politički i humanitarni rad) i nisu tako protivurečni. I za jedno i za drugo je trebalo hrabrosti. Da bi neko posto vrhunski baletski igrač mora stati na scenu, izaći na nju sam i prepušten jedino sebi, i - zaigrati. Ko se bavi umetnošću zna koliko je to teško i dramatično. Koliko njih može da smogne snage i izloži sebe i svoju unutrašnjost masi u mraku, gledalištu koje je izbjirljivo i ne uvek dobronamerno, ponekad

nepravедno. Retko ko može da učini to i da ostane dosledan sebi, da ne pravi ustupke, da se ne ulaguje, dodvorava. Zato i nema toliko vrhunskih umetnika kakva je bila Jelena Jovanović-Šantić.

Zar to ne liči na ono što je kasnije, kada je napustila balet, činila Jelena? Da li je očekivala neko priznanje, počast, slavu? Naravno da nije. Za nju su znali samo napaćeni, kojima je pomagala i u čije ime je dizala glas, i oni koji su je se bojali, zločinci. Bilo je to kao da stoji na sceni i mirno očekuje stav u kome će zaigrati svoju solo deonicu. Ne za dobru kritiku i status u pozorištu, već za sebe i čoveka u sebi.

Lepa Mladenović

POSLEDNJI DAN

U noći između sedamnaestog i osamnaestog marta 2000. umrla je Jelena Šantić. Tog dana bilo je i snega i vetra u Beogradu. U svom stanu, u ulici, bivšoj Ivana Milutinovića, u bivšoj domovini, Jelena Šantić pisala je saopštenja za javnost. Čule smo se oko tri po podne, ispričala mi je kako je strašno bilo prethodne noći kada su četvorica muškaraca, obučeni za ubijanje, pretukli do krvi Husnija Batićija, advokata sa albanskim imenom koji živi u Beogradu, i njegovu ženu. Vest ju je pogodila, rekla je da se prethodne noći isplakala zbog takvog zverstva. Zato je od ranog jutra na kompjuteru, zove nas da se potpišemo na dva saopštenja. U času dok smo pričale imala je već sedam nevladinih organizacija na listi. Jedno je bilo saopštenje za javnost, drugo za Advokatsku komoru Srbije i Beograda.

Sa e-mail adrese Grupe 484 poslato u 15:39.

Razgovarale smo o komšijama, uvek ista tema, zašto očevici ne reaguju na nasilje, kako je sve došlo dotle da je fašizam podigao prag tolerancije na nasilje, da ljudi ne reaguju, čute, saučestvuju sa zločinom. Gde je građanska neposlušnost zatajila? Bila je odlučila da se komšijama advokata lično obrati pismom. Na kraju sam joj rekla: “ Jelena, sad ću da zovnem jednu našu drugaricu koja ima albansko ime, ostalo ih je malo u Beogradu, da vidim kako je ona, verovatno se potresla.” Jelena

je na to rekla, "...ajde, molim te i ako joj treba pomoć, reci joj da me obavezno nazove." To su bile poslednje Jelenine reči upućene meni. Znale smo da su ćelije u njenim plućima već godinama promenile hemiju, da je kancer tu i da ona sa odlučnošću i nežnošću smiruje njegovo širenje. Kineskim gljivama, zdravom hranom. Ali koja je to zdrava hrana delotvorna za aktivistkinju za ljudska prava, koja u doba fašizma svakoga dana udiše nepravde?

Uveče se zakašljala, kao često ovih dana, ali ovog puta nit se prekinula, izašlo je suviše krvi, nad lavaboom je rekla "ne mogu više" i to je bio kraj.

Jelena Šantić je verovatno jedna od retkih antiratnih aktivistkinja koju od '91. pamtimo kao ženu u gnevu protiv fašizma. Ženu koja odbija srednji put, koja činjenice posmatra kroz moguće najteže posledice, i odgovornost smatra prvom osobinom građanke. Ona je ulicu uzimala ozbiljno. Jelena Šantić je bila jedna radikalna aktivistkinja za mir i ljudska prava. Građanka koja je odgovorna. Građanka koje se tiče kako žive Drugi. Građanka koja kreira akcije. Jelena Šantić je znala najgore vesti iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovina, sa Kosova.... uvek je imala ideje šta bi moglo da se uradi tim povodom. Jedna je od osnivačica Centra za antiratnu akciju, '91, i pokretačica Grupe 484 za podršku ljudima u izbegličkom statusu.

Sećam se, bilo je to '92 ili '93, u hodniku Antiratnog centra kad se preselio na Dorćol. Jelena Šantić prolazi, sa pažljivo očešljanom kosom koja sija, nežno i precizno obučena, pitam je kako je i ona kaže: "..... strašne stvari se događaju...." i počinje da priča o jednoj baki kod koje je upravo bila u Bijeljini. Baka živi sama, nema telefona, ima muslimansko ime, i čeka. Jelena je već nekoliko puta bila kod nje. Baka je znala da ljude kupe noću, da su pola Bijeljine očistili od ljudi sa muslimanskim imenima, da napune autobuse i voze do zore, a onda ih ostave

ispred minskog polja. Znala je, ali se ipak nadala da neće doći po nju. Jelena joj je donela nešto da jede. I kaže mi: “... sve sam joj stavila na ormarić pored kreveta... slike, ličnu kartu, novac..... Ima sve spremno.”

Volela sam da kažem: Jelena - žena koje ima, na ulici, na trgovima, ispred skupština, ispred ministarstava, pored česme, ispred mosta, sa lecima, sa natpisima..... Kada god se protestovalo, ona je bila tu, od paljenja sveća za sve žrtve rata. '91, '92... za svaku novu godinu koju smo prestajali ispred Skupštine Srbije... za proteste Žena u crnom... , za anti-ratne, anti-fašističke, anti-rasističke, anti-homofobične proteste, da podrži građane i građanke ne-srpske nacionalnosti, feminističke zahteve, prava lezbejki i gej-muškaraca, promociju romskih prava, studentkinje i studente Otpora, ... do poslednjeg protesta protiv fašizma, februara 2000.

Mi iz anti-ratnog pokreta u Beogradu znamo da je u martu umrla još jedna naša aktivistkinja, Biljana Jovanović. Jedanaestog marta 1996. Nadam se da ćemo jednog dana napisati aktivističke biografije Biljane Jovanović, književnice, i Jelene Šantić, balerine, jer će to biti jedna moguća istorija anti-ratnog otpora u Beogradu. Možda ćemo naći i sliku sa uličnih protesta decembra 1996: Jelena Šantić stoji ispred Narodnog pozorišta, gužva od demonstranata okolo, a ona zviždi u dve pištaljke.

Vida Ognjenović

ŽESTOKA ŽENA, JELENA

74

Bila je osoba - varnica, jakih, iskričavih impulsa, pa se od njenog furioznog radnog i životnog ritma ljubiteljima mirne prosečne dovoljnosti pomalo vrtelo u glavi. Nije se obazirala na te otpore, i na prihvaćene šablone ni u životu, ni u igri, baš kao što je nisu lako zaustavljale ni druge prepreke, a bilo ih je, bilo ih je i to razne prirode. Jurišala je na njih otvoreno, ne štedeći se, u svom punom tempu, brzo, sadržajno i žestoko. Imponovala mi je njena gorljiva rešenost u svemu čega se latila, njen užurbani korak, hitrina reakcije, žar suprotstavljanja i snažna potreba da podrži ili da porekne bez uzmaca. I samu smrt je dugo zbunjivala tom svojom neutaživom, tektonskom voljom za delanjem.

Umela je da i drugima indukuje taj intenzivni radni napon, da ga nekako prirodno nametne, da ne izgleda kao pritisak, ili prinuda, već kao prirodni puls. Jednostavno odjednom počnete da ubrzavate korak.

Sećam se kako je jednom, u kasno proleće devedeset druge ujurila kod mene u upravničku kancelariju Narodnog pozorišta, s naramkom skica, crteža, uzoraka tekstila, tehnički preciznih tlocrta, fotografija. Povelika torba joj je bila prepuna knjiga, tekstova, i fascikli sa beleškama. Spustila je sve to na pod,

a zatim, ne zastajući ni da predahne, počela hitro da ređa fotose i skice po stolu i stolicama, a pošto je toga bilo mnogo, rasporedila je neke krupnije crteže po patosu, prislanjajući ih uza zid. A kad je završila to aranžiranje, malo se izmakla da bolje osmotri i ponešto još jednom pomeri, a onda mi je širokim, baletskim gestom pokazala tu svoju, za mene u tom trenutku, sasvim zagonetnu izložbu. Šta kažete, kako vam ovo izgleda, zapitala je zadihano i, ne dajući mi vremena da išta odgovorim, nastavila da priča. Ima ovde još dosta da se radi, ovo je samo ono osnovno, kostur, bez čega ne bih mogla da počnem probe. Ostalo će da ide naporedo. Važno je da imam jasnu predstavu šta hoću da postignem. Biće frke, ali ideje su tu, ne plašim se za sebe i za ansambl, mi ćemo stići, jer smo se svi već zagrejali za tu stvar. Strah me od tehnike, tu će da bude muke, no i to ćemo već da savladamo. Podelu sam napravila, svi hoće da rade, oduševljeni su, a to je najglavnije. Šta me gledate?, brećnula se odjednom na moju nedoumicu. Pa ovo je Isidora Dankan, sećate se kad sam vam pričala o tome, još zimus? - A, da, da, rekla sam, pokušavajući da prikrijem da sam bila malo zaboravila taj naš razgovor, a zatim sam krenula da malo pažljivije gledam skice i ostali materijal. Napravila sam libreto, pričala mi je ozbiljno, prateći me okolo dok sam razgledala, mislim ono u glavnim crtama, ali još stalno dorađujem. U stvari, ipak mi fali još materijala. U njenom životu i ličnosti ima toliko toga, prosto se čovek obeznani i utopi u to čudo od energije. Žena je bila pravi tornado, naletela je nezadrživo, kao neka prirodna nepogoda, onako niotkuda, odnekle iz predgrađa San Franciska i prodrmla globus. Sve im je iz korena pobrkala. Otvorila je vrata modernoj igri za dva veka unapred, objašnjavala mi je Jelena žustro i zaverenički u svom stilu vatrene urotnice. Jedva čekam da počnemo probe. To je tako nešto vulkansko. - Jeste, zaista, fascinantna ličnost, složila sam se s njom. To što je Isidora Dankan

uradila u igri, ravno je pronalasku parne mašine u mehanici. Čitala sam nekad davno, mislim još kao student u Americi njenu autobiografiju, bila sam oduševljena tom knjigom. Trebalo bi da je nađete, to bi vam bilo neophodno, predložila sam joj. Znam za tu knjigu, rekla je Jelena zagonetno i naglo se bacila na svoju torbu. Prekopavala je po njoj, nervirajući se što nešto ne može da nađe, a zatim pobeđnički izvadila Pingvinovo džepno izdanje Autobiografije Isidore Dankan i mahnula mi njome ispred nosa. Evo je, rekla je veselo. Ne odvajam se od nje. Kupila sam je sad u Americi.

U stvari zbog ove knjige sam i došla kod vas, nastavila je, skupljajući one izložene crteže isto onako užurbano kao što ih je postavljala. Pomagala sam joj da ih složi. Znae šta, obratila mi se odjednom, sasvim ozbiljno i pomalo zapovednički, ja sam je vama donela. Šta? upitala sam. Pa, ovu knjigu. Vi treba da je prevedete. Razgovarala sam već sa Deretom, on hoće da je objavi. Bilo bi sjajno da to stigne za premijeru. Koliko vam treba vremena da to uradite? Brzo ćete vi to, šta, pa već znate knjigu, sad se samo malo podsetite, neće vam to biti teško. Nisam čestito stigla ni da odbijem, ni da prihvatim, jer ona je već bila kod vrata sa svojom hrpom papira i teškom torbom o ramenu. Pokušavala je da savijenim laktom otvori vrata, a za to vreme se preslišavala šta sve još ima da obavi tu u pozorištu. Ponašala se kao da je ovaj posao zbog koga je došla kod mene, sasvim uspešno završila. Čekajte, rekla sam, otvarajući joj vrata, ne mogu ništa da vam obećam, kako bi bilo da to date nekom drugom, ne znam da li ću imati vremena...

Znae šta, prekinula me u pola rečenice, grabeci hodnikom ka stepeništu, praveći se kao da uopšte nije čula šta sam ja rekla, taj balet neću da radim ovde kod nas, u Narodnom, već u Ateleju 212. Tako sam odlučila. Ne treba da to bude na sceni gde se izvodi klasični balet, pošto ga je ona toliko ismevala.

Premijera je u septembru. Knjigu ćemo podeliti ansamblu kao čestitiku. Zaustila sam opet da nešto kažem, ali je ona svojim naletnim korakom već jurila niz stepenice.

Knjigu sam, naravno, prevela, u zadatom roku. I balet Isidora Dankan u kojem je briljirala Ašhen Ataljanc je izveden u Ateljeu 212 tačno kako je Jelena i predvidela. Bila je to jedna vrsta njene autobiografije.

Dok sam prevodila knjigu o Isidori, razmišljala sam o tome koliko je Jelena bila zapravo jedna nova verzija te smeke prevratnice igre, Isidore Dankan. Ne zamišljam da Jelena sad negde miruje, mirovanje nije njena varijanta. Više verujem da se vije oko nas kao vetar, pokreće granje, vitla suvo lišće i tera nas da idemo brže, brže. Ta žestoka žena Jelena.

Mira Otašević

ZAGONETKA ILI
ODGONETKA SLOBODE

Krajem devedesetih, Jelena se oduševljeno i intenzivno bavi Magom Magazinović.

“Znaš li da je zahtevala okrutan dril, vežbanje do granice fizičkog bola. Kao Pina Bauš”, kaže.

Pitam da li poznaje tekst Hajnera Milera “Krv u cipeli ili zagonetka slobode”, pisan baš povodom Pine Bauš.

Diže jednu obrvu, upitno, kao velike holivudske glumice; svaki je mišić na njenom krhkom telu uvežbavan i - uvežban.

“Ne postoji zagonetka slobode, sloboda je uvek odgonetka, rasplet... Ono o cipeli, to mi se dopada...to je taj Magin put do karaktera telesnog.”

Govori brzo, uzbuđeno, zadihano.

Vrelo je julsko podne, vreme sieste.

Ne i za Jelenu.

“Da skoknemo tu iza ugla, do Krunske”, kaže.

Znam da treba potpisati, ko zna koju po redu, protestnu peticiju.

“Sad?”, pitam zaprepašćeno i ugluvo. Ona je već na izlaznim vratima.

Hoda hitro i gipko. Žuri. Jelena balerina trči za Jelenom

borcem. Vučem se za njom po usijanom asfaltu koji se puši, stvara neku, gotovo scensku, izmaglicu...

Ako je moguć sveobuhvatni Jelenin portret, onda je to onaj Goranke Matić: ispred Narodne skupštine, Beli labud na vrhovima prstiju, s pištaljkom u ustima i visoko podignutom starom cipelom u ruci! Jelena gađa despota ne bi li pogodila u metu ma i neizvesne slobode.

Milorad Mile Pantić

U Krupnju...

Bilo je to najlepše životno doba... kada nam druženje najviše znači, kada stičemo drugove, drugarice... Leto je u Krupnju kada rođaka iz Beograda dolazi na raspust. Svaki bogovetni dan od jutra do večeri provodili smo u većem društvu u igri, najčešće na bazenu i oko bazena, i smišljali razne akcije kojima smo ispunjavali dugo slobodno vreme. Lela je bila spiritus movens – išli smo na izlete, na planinu Boranju, na Mačkov Kamen zajedno sa odraslima jer su to duge, daleke šetnje. Izmišljali smo razne igre - između ostalog Lela je lansirala za to leto igru piljaka koju je bila naučila sa čobanima kod starih roditeljskih kumova Jovičića u selu Kržava, iznad Krupnja. Znali smo mi za igru piljaka i pre Lele, ali nas je ona sve animirala i u toj igri očarala tout bazen. Ona je bila najbolji igrač, trener i sudija u svim spornim situacijama. Istovremeno, igre je preplitala sa živopisnim pričama o Parizu iz kojeg se upravo bila vratila: u Nici i Monte Karlu je bila na specijalizaciji baleta. Imajući u vidu da je to bila sredina pedesetih godina, kada je i sama pomisao na put u inostranstvo značila gotovo veleizdaju, te priče o Francuskoj su delovale kao bajka. Ta širina njenih interesovanja – od čobanske zabave s piljcima do priča o Luvru, Kanu, pa sve do Monte Karla i drveta o koje su se vešali gubitnici iz Kazina, meni se činila zadivljujućim i skoro nemogućim spojem.

Sećam se jedne epizode koja mi je dugo bila neobjašnjiva i nespojiva sa Lelom, onakvom kakvu sam je znao i voleo. Ovde, u Krupanj, svako leto su dolazili članovi sportskog društva Partizan, mislim sa Čukarice, pa su se oni osećali kao Krupljani, a mi smo ih doživljavali kao svoje sugrađane. Sa njima smo i mi, klinici, vežbali gimnastiku. Svakog predvečerja igrala se odbojkaška utakmica u centru Krupnja, i kada su Beograđani bili prisutni – igrala se utakmica Beograd-Krupanj. Razume se, mi Krupljani smo bili navijači krupanjske ekipe, a Lela – beogradske. Za nas je to navijanje bila igra. Međutim, Lela je to navijanje strasno preživljavala i suviše žučno reagovala na svaku izgublenu loptu, izgubljen poen. Meni je to bilo neobjašnjivo iz jednostavnog razloga što nisam mogao da shvatim da neko tako žučno navija za „moćni“ Beograd, a protiv jadnička Krupnja, a pri tome sam znao da ona Krupanj voli isto koliko i Beograd. Suština je bila u tome što je ekipa Krupnja po pravilu bila jača i uglavnom dobijala utakmice. S druge strane – njeno navijanje nije bilo samo motivisano činjenicom da je ekipa Beograda na tim utakmicama bila slabiji protivnik, nego je ona u tom navijanju imala protiv sebe ceo „stadion“. Tek mnogo kasnije sam razumeo njenu potrebu da se stavi na stranu slabijeg i potvrdi za to sam imao u njenom potonjem humanitarnom radu, pri kraju života, kada je po Beogradu sakupljala izbeglice, vodila ih svojoj kući da ih nahrani i zbrine.

Pomenuo sam porodicu Jovičić: to je staro kumstvo, iz vremena Prvog svetskog rata kada je Lelin tata, Milivoje Mile Jovanović, kao sedmogodišnji dečak bio kum na krštenju Mladenu Mlađi Jovičiću. To kumstvo je do danas sačuvano preko porodice brata Lelinog tate – Jovana Jove Boškovića i njegove dece. Mladenov sin Radivoje Raša Jovičić - kada sam ga obavestio da je Lela umrla – ispričao mi je jedno svoje sećanje iz ranog detinjstva (on je šest godina stariji od Lele): Lelin tata mu

je jednom prilikom rekao da je zabrinut za njenu sudbinu jer se ona uvek, i kao sasvim mala, stavljala u zaštitu slabijeg. To je bila čika-Miletova tačna procena Lelinog karaktera i njene prirode, što će se mnogo godina kasnije ispoljiti i potvrditi njenim angažovanjem u humanitarnim i antiratnim akcijama.

Vremenom, susreti sa Lelom su se proredili, ali nikada nisu prestali. Zahvaljujući knjizi o njoj – knjizi kao jednom od najvažnijih proizvoda ljudskog uma – ta veza nije prekinuta ni posle njene smrti. Naime, čitajući monografiju Jelena Šantić bio sam oslobođen nelagode koja me je pritiskala više od jedne decenije. Tu sam pronašao ime Miroslava Milenkovića, čija žrtva me je duboko potresla, a ime mu nisam bio zapamtio. Bila je to 1991. godina, vreme bogato umiranjem, a siromašno zejtinom, šećerom i drugim osnovnim namirnicama. Umiralo se od gladi, od nedostatka lekova, na frontu, od „neprijateljskih“ metaka, ali i od svojih saboraca. Ništa od toga nije ubilo Miroslava Milenkovića, rezervistu JNA: on nije hteo da živi s etiketom „izdajnika“, ali nije hteo ni da se „proslavi kao junak“. Ubio se u blizini hrvatske granice 29. septembra 1991. godine, naočigled svojih drugova, podeljenih u dva tabora – „patriota“ i „izdajnika“. Nadam se da će – zahvaljujući Leli i tvorcima knjige o njoj - sećanje na ovu veličanstvenu žrtvu biti trajno sačuvano. Dijalog može i da se nastavi.

Olga Olgica Pantić

MAJKA I ĆERKA

Bilo je to sredinom osamdesetih godina, kada je Jelenina ćerka Irina bila vrlo mala. Jedne večeri njih dve su stigle u Krupanj sa Mačkovog Kamena, gde su boravile u kući naših bliskih rođaka Slobodanke i Milana Kovačevića. Lela i Irinica su peške prevalile skoro devet kilometara, spuštajući se sa planine do nas. Kad su stigle, očevidno umorne, sele su preko puta upaljenog televizora i od tada nosim neizbrisivu sliku u sećanju: njih dve sede na trosedu, i umesto da se dete zabavlja nekim crtaćem sa ekrana, one su pričale, pričale... Lela je Irinici objašnjavala neke nepoznate činjenice, fenomene, događaje koje je mala devojčica budno slušala, ne obraćajući pažnju na bilo šta drugo oko njih. Lela je uspela da zakuje pažnju deteta i da u tim trenucima njih dve budu samo svet za sebe, sa svojim pričama.

Ta scena mi se duboko urezala u pamćenje – s obzirom na moju profesiju i bliske kontakte s decom predškolskog uzrasta – jer je karakteristična za Jeleninu intelektualnu širinu, za njenu posvećenost ćerci, za njenu lakoću s kojom se obraćala malom detetu, a povrh svega – za ozbiljnost i usredsređenost na ono što radi. Tu nije bilo slučajnosti, površnosti; tu nije bilo nikakvih drugih interesovanja – sem kontakta sa ćerkicom.

Kada se njihov razgovor završio, njih dve su se uključile u porodični krug i zajedničke priče o opštim rođaćkim temama.

Borka Pavićević

JELENI, ŽENI KOJE IMA

...Nekome je data lepota, nekome pamet, nekome dar, nekome šarm, nekome političnost, nekome isključivost, doslednost, snaga, upornost, ima puno valjanih pojmova kada se opisuje čovek. Jelena Šantić je imala, posedovala sve, a uzela je na sebe da se ostvaruje u činu pobune na svim frontovima...

...Jelena je veliki junak našeg vremena, nju ćemo pamtiti, kad jednom sve stane, ili prestane, ili bude drugo, ili bude novo, ili bude mir. Sad, Jelena je sada naša krhkost i naša groznica, naša žudnja i naša snaga, naše lepo...

...Između života i smrti treperi Jelena, krećući se na prstima, uvek nosi zastavu, ide brzo, a skladno i istinito, ona je autor predstave o Isidori Dankan, ali je ona, uživo, i junak buduće predstave o Jeleni Šantić. Neverovatno je kako neko tako duboko zainteresovan za druge, za one u umetnosti i za one u izbegluštvu, može do te mere da napravi sebe misleći o drugima i radeći za druge. Jelena je uspela da bude i objekt i subjekt. Lik i ogledalo. Žena sa stavom i od akcije. Stvorena i stvaralac. Beskrajno originalna i elegantna žena koja punom nogom zgazi u svako blato. I koliko je više gazila, koliko je više zasukavala rukave, toliko je bila odabranija i lepša, bivajući sve više posvudašnja, ona je postala retka, odabrana. Toliko se bavila građanima i seljacima, onim što su nazvali narodom, da je

postala vitez, aristokrata...

...Jelena je grofica sa astraganskom kapom na glavi,
ludom i zanosnom idejom pravde na čelu, snagom svoje us-
pravnosti, slobodom toliko velikom kolika je bila njena telesno
utemeljena odgovornost...

Tanja Pavlov

JELENINA POSTOJANOST

Grupa 484, Fond Jelena Šantić
i Park Jelena Šantić u Beogradu, Grupa 485 i Park mira Jelena
Šantić u Berlinu ostali su da „povezuju svetove“ kao što je to
Jelena uvek radila kroz humanitarne aktivnosti i umetnost.

86 Grupa 484 postala je jedna od vodećih organizacija
u oblasti migracija. Još uvek se brinemo o „novopridošlim“
i pomažemo im da se snađu u novoj sredini. Sa lokalcima, a
pogotovo mladima, stvaramo „mesta u kojima se stranac oseća
kao kod kuće“. Istražujemo migracione tokove i, kao u svemu,
tražimo njihove razvojne potencijale. Utičemo da mnoge poli-
tike ne budu slepe na stvarne potrebe stvarnih ljudi i da sadrže
ono što je važno i „po meri“ naših migranata. Snažno „guramo“
izlazak naše zemlje na belu Šengen listu i uopšte izlazak izvan
granica našeg „malog mesta“.

I često nas u svemu tome vodi pitanje: Šta misliš, šta bi
Jelena sada rekla?

Fond Jelena Šantić očekuje dodela treće nagrade za
umetničke projekte koji u sebi nose duh onih društvenih vred-
nosti, tolerancije i očuvanja mira, čiji je snažan promoter bila
i sama Jelena. Prvu nagradu je poneo Beogradski festival igre,
koji svake godine donosi atmosferu kosmopolitizma i prenosi

poruke tolerancije i mira. Nagradu su primili osnivači Festivala Aja Jung, balerina i tadašnja predsednica Saveta za igru SCG pri UNESCO-u, i Nebojša Bradić, reditelj i sadašnji ministar kulture.

Drugu nagradu je dobila Katarina Živanović, tadašnja direktorka Kulturnog centra Rex, za celokupni program Slobodne zone, smotre koja je pružila dragocenu mogućnost širokoj javnosti da vidi veliki broj angažovanih filmova o aktuelnim društvenim i političkim temama i učestvuje u razgovorima koje su ti filmovi pokrenuli.

Same nagrade su bila dela društveno angažovanih umetnika – prva nagrada je bila rad vajara Nikole Pešića, a druga - triptih fotografija Goranke Matić, sa motivima iz Jeleninog života.

U Parku Jelene Šantić na Neimaru rastu stabla koja smo zasadili na njegovom otvaranju 2005. godine. Ove godine zasadimo i jedno za Hansa Spoelstru, Jeleninog velikog prijatelja i „saborca“ u povezivanju svetova, koji je 6. avgusta 2009. godine, dan posle obeležavanja posledica hrvatske vojne akcije Oluja, preminuo od iste opake bolesti kao i Jelena.

Grupa 485, koju je u Berlinu osnovao Jelenin i naš prijatelj Hans, i dalje okuplja „skinhedse“ i druge „autsajdere“ i uči ih da kroz pomoć izbeglim i raseljenim vršnjacima u Srbiji prepoznaju ljubav i snagu u sebi. Sada se pripremaju da naprave veliku žurku za Hansov ispraćaj... To im je on ostavio u amanet... I Jelena je ispraćena gromoglasnim pljeskom.

Imenovanjem Parka mira Jelena Šantić, prema rečima tadašnjeg ambasadora Srbije i Crne Gore u Nemačkoj dr Milovana Božinovića, „prvi put se u istoriji Berlina na tablama kojima se obeležavaju ulice, trgovi i parkovi našlo jedno ime s prostora nekadašnje Jugoslavije. I prvi put je za heroja bila

proglašena jedna antiratna junakinja“. U Parku se i danas vode bitke između mirovnjaka i neonacista: neonacisti ruše veliki znak mira izrađen od kamenja, a mirovnjaci ga uporno iznova grade...

Elina je došla iz Norveške: čekali smo nestrpljivo da se pojavi „žena drugog sekretara norveške Ambasade“. Sitna, krhka plavušica, sa toplim očima i smeškom, istoričarka, hoće da radi u Grupi 484, za našu platu. Bili smo zabezegnuti. Za čas je obišla raseljene porodice u kolektivnim centrima u Beogradu, uz Borjanu koja joj se našla u ulozi prevoditeljke i koja je uvek prevodila duže od kratkih i konciznih reči naše Eline. Radila je ozbiljno istraživanje statusa raseljenih porodica u kolektivnim centrima i pomogla nam da oformimo Policy Unit kako bi uticali na donošenje zakonskog i strateškog okvira koji bi ovim porodicama doneo dugotrajna rešenja. Vežbala je srpski u Hrvatskoj, tražeći železničku stanicu na opšte zaprepaštenje hrvatskog prolaznika. Govorila je o raseljenim porodicama i njihovim problemima na Kosmetu sa takvom posvećenošću, da su je proglasili za „srpskog nacionalistu“.

Jednog dana Vesna Golić, tadašnja direktorka Grupe 484, kroz smešak me je upitala: „Da li si svesna kako se Elina zove?... Jelena.“

„Uvek sam znao da je Jelena Marija, ali da ću ja jednog dana biti i Prle i Tihi - to nisam znao!“; s tim rečima u našu kuću, kuću Grupe 484, uleteo je Sima, uzbuđen i zajapuren. Jelena je odštampala flajere Ostavka Miloševiću i smislila da ih deli miliciji i vojsci. Želeći da zaštiti izbegle članove i članice Grupe 484, htela je da akciju oba vi sama, a Simu je povelala kao „domaćeg“ da je vozi i zastaje kod milicijskih stanica i vojnih kasarni. Ona je iskakala iz kola, delila flajere, uskakala nazad u

kola i terala Simu da odmah kreće, čak i kada je svetlo na semaforu bilo crveno!

Uvojci crvene kose, nasmejane zelene oči i rupica na obrazu virile su iznad ogromne torte, opet nove kreacije, koju je Jelena neumorno stvarala za svaki rođendan u Grupi. Žuri, za dva sata mora da je u žiriju u pozorištu, a mora još i da ofarba kosu i sašije haljinu za to veče. „Jeste, sve je to stigla da uradi“ - priča sa nevericom Gojko.

JELENA NAŠE MLADOSTI

90

Izabrala sam ovaj naslov ne zato što smo bili mladi u vreme ratova i borbe za mir tokom devedestih godina. Mladost nije samo lično svojstvo u životnom ciklusu pojedinca. Mladost je i društvena stvar. Tokom poslednje decenije prošloga veka, u najteže vreme ratova i propadanja Srbije, kao kontrapunkt užasu, pojavila se mladost demokratije. Posvećeni cilju da Srbiju izgrade kao demokratsku zemlju, bili su ljudi svih generacija. Ono što je građeno bilo je novo i mlado, a svi ti graditelji bili su poneseni i puni nade da će uspeti. Nisu žalili truda i vremena. U mladosti demokratije ima jedna posebna stvar: sve što se uradi, svaka akcija ili izgovorena reč, dobija vidljivost kao kad se upali nova svetiljka. Tu vidljivost, paradoksalno, omogućava autoritarni protivnik koji se nervira i na male stvari i na male reči. Iako moćan, on se boji šumova slobode. A ti šumovi su se proizvodili široko i raspršeno, kao što se mladi ljudi sreću svuda, po svim ćoškovima grada. Koliko je mladost demokratije čarobna, vidi se tek onda kada naglo počne da stari, kad postane star-mala, i kada više ništa ne čuje, niti je interesuje da nešto čuje. Građani postaju nevidljivi. Mogu i da viču - ne čuju se. Najčešće i ne viču, jer znaju da ne mogu da dobace.

Jelena Šantić, naša lepa balerina, uletela je na pravo mesto. Dok traju ratovi, dok se ljudi ubijaju, demokratija se

gradi tako što ćemo raditi protiv ratova. Jer, kakve može biti demokratije, ako besne ratovi? Prva stvar je mir, u to ne treba gotovo nikog ubeđivati. Ništa bolje nego upisati se u antiratne aktiviste. Jelena je bez pozivnice došla u Centar za antiratnu akciju. Sama je tako odlučila. Uletela je u Centar kao vetar. I od tada pa do njene smrti taj vetar se nije stišavao. Jelena to nije umela. Neprekidno je tragala za praznim mestima koja se mogu ispuniti sadržajem. To je značilo jednu prostu stvar: pomoći tamo gde ljudi čekaju zaboravljeni, a treba im pomoć.

Tek što je stigla u Centar za antiratnu akciju, Jelena me upita da li Centar ima svoj plakat. Nismo ga imali. Jelena je rekla: „E, ja ću to odmah da sredim“. Angažovala dobrog dizajnera (eto, zaboravila sam ko je to bio). A trebalo je da ga zapamtim jer je napravio predivan i neobičan plakat: dominirala je intenzivno zelena, mlada trava, na kojoj je pisalo MIR I TOLERANCIJA. Jednostavno i upečatljivo. Mora da ga je Jelena dobro udavila dok nije ispalo perfektno. Ne znam da li je taj plakat sačuvan. Seljakali smo se. Niko se nije trudio da čuva svedočanstva antiratnih akcija. Često sam se noću sekirala što smo tako nemarni. Pitala sam se gde je Jelenin plakat, da li ga je iko sačuvao? Jer ta neobična rukotvorina upečatljivo je govorila o jednom vremenu u kome je naša Jelena bila zvezda sjajna.

Jelena nije čekala da joj se kaže šta treba da radi. Uzimala je stvari u svoje ruke. Radila je poslove koje niko nije hteo, a njoj su se činili normalni i logični. Njena najveća akcija je bila Pakrac, grad u Zapadnoj Slavoniji, porušen i podeljen. Jedan naš saradnik iz Beča (bolje reći saradnik Kancelarije Ujedinjenih nacija u Beču), molio je Centar da okupi ljude i napravi volontersku grupu koja bi pomagala srpsku populaciju u podeljenom Pakracu. Na hrvatskoj strani je bila gomila stranih volontera koji su pomagali deci, gradili i čistili porušeno. Želeli su da uspostave i mostove saradnje između srpskog i hrvatskog dela grada. Sa

srpske strane nije bilo nikog, sem stanovništva i ratno-političkog rukovodstva koje je bilo poznato po svojoj umerenosti i težnji da se narodi pomire. Jelena je onako iznebuha, kako je obično činila - ovog puta na sreću svih nas - rekla da će da ide u Pakrac i da ona preuzima taj projekat. Svima nam je laknulo.

Prvi Jelenin odlazak u tzv. Republiku srpsku Krajinu bila je neviđena avantura, kakva samo Jeleni dolikuje. Ona nije obraćala pažnju gde su granice frontova, išla je kuda je htela, prelazila preko tih granica potpuno neopterećena da se tu puca i da rat nije šala. Svuda je htela da zaviri, i tako je stigla do apsane u Vukovaru. Javlja nam: „Srbi uhapsili Jelenu“! „Eto, uzviknuli smo, znali smo da će naša balerina nagrabusiti!“ Ali, snašla se ona. Brzo su je pustili. Noćna ispitivanja policije je sjajno pregrmela, čak ih je i zbunila. Pitali su je šta su joj otac i majka po nacionalnosti. Ona kaže „otac je bio Srbin“. I ćuti. Oni pitaju dalje: „A majka, šta ti je bila majka?“, sve se nadajući da su uhvatili izdajnicu, pa makar i samo po majci. „Majka mi je bila Ruskinja“. „Uh, majku mu, šta sad da radimo?“ kažu oni. „Vidi ti nje, otac Srbin, a majka Ruskinja, pa to ti je, bre, kombinacija snova“.

Nije sve što je Jelena radila na velikom projektu pomirenja u Pakracu bilo vickasto i zabavno. Za taj deo Pakraca za koji je ona bila zadužena sve je dobro funkcionisalo: od setve i punih trpeza, do predivnih ručnih radova. Uspela je da angažuje dobrotvore iz Holandije koji su obezbedili seme za setvu. Uspela je da zaposli žene tako što im je nabavila vunu za štrikanje džemperu koje su one prodavale i zaradile po neku crkavicu. Pronašla je volonterku, učiteljicu, koja je predano radila sa decom na srpskoj strani. Ma, svašata je ona tamo radila! Svi su je znali - i sa srpske i sa hrvatske strane. Znali su je i volonteri, sama sam se u sve to uverila. Kada sam posle pada Pakraca (nakon hrvatske ofanzive Bljesak) sa Jelenom i novinarom nedeljni-

ka Vreme, Urošom Komlenovićem, otišla na lice mesta, prvo što sam zapazila je bila ljubav i poštovanje prema Jeleni. Otišli smo da vidimo šta se tamo dešavalo sa ljudima kojima je Jelena pomagala i koji su bili njeni prijatelji. Morali smo osloboditi učiteljicu Branku Nedeljković, našu aktivistkinju. Na granici, u Virovitici, posle teškog putovanja preko Mađarske i voženje kroz slapove kiše, dočekali su nas strani volonteri. Gledala sam kako je naša Jelena popularna. Svi su dolazili da je pozdrave. A ona šeta od jednih do drugih, onako baletski, uspravno, pravih leđa, prava vila. Nju pitaju: „Ko su ovi s tobom?“. Otišli smo u kuću Ivana Obradovića gde nas je čekaao Veljko Džakula. Tu su počeli ozbiljni razgovori. Uvažavali su je ljudi. Njena reč se slušala. Jedino u čemu nije uspela, a ni mi sa njom, bilo je da ubedimo Srbe da ostanu u svojim domovima, u divnoj Zapadnoj Slavoniji, koju sam tada prvi put videla.

Veljko, razuman čovek, mnogo se ljutio što se narod pakovao i odlazio ko zna kuda, u neku bestragiju, samo da ne ostane „pod šahovnicom“. Jelena mu je posebno bila značajna. Ona mu je spasla život. To je ipak njeno najveće delo. Veljko je bio otet usred Beograda, kod Jugoslovenskog dramskog pozorišta. Neki ošišani su ga odveli. Jelena je bila s njim, sve videla, i odmah doletela i rekla mi: „Veljko je otet, moramo da ga spasemo“. I čudo se dogodilo. Digli smo pola Beograda na noge, čulo se sve do kninskog zatvora gde su Veljka utamničili. A kada se digne Beograd, šta je Knin mogao da radi? Pustili su Veljka na slobodu, a boga mi – bio je viđen za likvidaciju.

Od tada pa do poslednjeg dana, izbeglice su bile njena opsesija. Ništa joj nije bilo teško. Od brige za decu 484 porodica koje su pristigle u Srbiju na traktorima posle Oluje, do organizovanja hrane i humanitrane pomoći, božićnih paketića za male, podizanja kupatila po kolektivnim centrima - svuda je bila Jelena, svuda su bili njeni ljudi, mlade izbeglice ali i nesebični

Holandani koji su postali i njeni veliki prijatelji. Voleli su Jelenu zbog te njene neumornosti, probijanja glavom kroz zid, što nikoga nije slušala ko bii joj savetovao da se „umeri“. I bila je svoja, svojeglava i neumorna.

Nema više ni tog vremena, a nema više ni naše Jelene, nezaboravne heroine mladosti koja nas je zadesila.

Vesna Petrović

IDEMO ZAJEDNO U BOLJI SVET

Verovala sam da će Jelenina upornost, njen optimizam, njena predanost drugima biti nagrađeni time što će život biti jači od smrti, što će se desiti čudo za koje se i ona sama borila. Verovala sam da ćemo tako i mi biti nagrađeni, jer Jelena Šantić nam je bila potrebna kao ličnost u mnogo čemu jedinstvena. Da nije bilo ovog zla u bivšoj i sadašnjoj Jugoslaviji, Jelenu bismo danas ispraćali kao poznatu umetnicu, primabalerinu, divnog prijatelja i ne znajući da se u nežnoj ženi kriju tolika energija, hrabrost, požrtvovanost i moć da sama uradi ono što drugi mogu samo u grupi. Ona je mogla druge da povuče i na puteve čiji se kraj nije znao, bez potrebe da takvo kretanje, takvu akciju obrazlaže izgledom na uspeh. Naučila nas je da je sama akcija malog broja ljudi naoko uzaludna, ali moralno dovoljna - bar za one koji u njoj učestvuju. To je mnoge spaslo u doba opšte ravnodušnosti oko line prema patnji i ponižavanju ljudi, ciničnog podsmeha onih koji sve znaju a ne umeju i ne vole ništa.

Malo je onih koji su se izjašnjavali protiv rata i zalagali za toleranciju i mir. Svaki poziv na trpeljivost i poštovanje drugog u našim teškim vremenima bio je dragocen. Jelena Šantić spada među one koji su uvek dizali glas protiv nasilja i mržnje, ali istovremeno je jedna od malobrojnih gde je saglasnost dela i

reči bila savršena. Lično beskrajno tolerantna i taktična, uči sve nas koji je poznajemo i s njom sarađujemo, kako se stvara međusobno poverenje i kako se smireno i staloženo vodi iskren i otvoreni dijalog i onda kada su poverenje, želja za zajedničkim životom i poštovanjem svačijih prava zaboravljene vrednosti. Ona je imala pravo da grdi i da se niko zbog toga ne ljuti, jer iza prekora nije bilo nadmenosti i želje da se neko obezvredi. Ljubav prema ljudima u ovim neljudskim vremenima povezala je Jelenu sa drugom, opasnijom i usamljenijom, ali ne manje uspešnom delu njenog života, sa znanim i neznanim, školovanim i neškolovanim, Srbima i pripadnicima svih drugih naroda koji su se našli u vrtlogu sumanutog obračuna koji se na našem prostoru vodio - tobože u njihovo ime.

Jelena se razlikovala skoro od svih sa kojima se našla u istom frontu. Nije došla iz profesije iz koje obično potiču aktivisti za demokratiju i ljudska prava. Kao žena odbijala je da prihvati uobičajene ženske uloge. Nije se libila da se glasom i gestom sukobljava s muškarcima u policijskim uniformama. Bila je krhkog zdravlja, što joj nije smetalo da odlazi na najopasnija mesta usred oružane borbe. Nije bila pravnik, ali je branila žrtve nasilja i represije rečitije i umešnije od mnogih advokata. Iako vremenom slavna i poštovana, u svakodnevnom dodiru s mnogim ljudima imala je potrebu da sakrije sebe i uspevala je u tome. Mi, bar, koji nismo iz njene porodice, nismo saznavali ništa o njoj samoj. Samo smo pretpostavljali da je zbog bolesti trpela teške bolove, a zbog razočarenja u ljude i velike duševne patnje. Može joj se zavideti na tom dostojanstvu.

Kad smo je mi iz Beogradskog centra posetili u jednoj takvoj situaciji, poklonila nam je svoju monografiju o Dušanu Trniniću, s posvetom u kojoj je pisalo i ovo: "Zahvalnost za sve ove godine. Idemo zajedno u bolji svet, ma kako bio mali". Ove reči možda sažimaju Jelenin životni stav.

Ponosni smo što smo bar ponekad koračali zajedno s njom. Iako su ove reči bile upućene Beogradskom centru, mislim da se one odnose na sve nas i da u ovom trenutku govorim u ime svih onih koje je Jelena inspirisala i s kojima je saradivala, a naročito u ime mnogih koji su daleko ali su se, u nekom trenutku, osećali bar malo bolje zbog Jelene i onoga što je ona radila.

Svenka Savić

POTROŠITI SEBE

Neka razmišljanja o načinu
pisanja Jelene Šantić o baletu

98

Pisanje o različitim aspektima baleta i plesa u Srbiji ima dovoljnu tradiciju danas tako da se o istoriji baleta i igre može govoriti kao o posebnoj disciplini. Pri tom uzimamo u obzir da je balet relativno mlada scenska umetnost u Srbiji, pa je i pisanje o toj umetnosti u početku bilo sporadično, a posle Drugog svetskog rata prepušteno uglavnom onima koji su više poznavali i pratili muziku ili književnost, a manje samu igru, naročito kada je reč o baletskoj kritici. Bilo je potrebno da protekne dosta vremena dok je stasala generacija kritičarki koje su pre svega poznavale igru, da bi se nešto kasnije pojavile i monografije. Tačnije, do početka devete decenije XX veka nije bilo mnogo monografija i pregleda o baletskoj umetnosti. Čak bi se ukupan broj mogao svesti na knjige desetak autorki (Milice Jovanović, Ljiljane Mišić, Branke Rakić, Svenke Savić, Jelene Šantić, Milice Zajcev, da pomenem samo nekoliko imena). U našoj sredini, u prvoj deceniji XXI veka povećana je produkcija pisanih radova i knjiga upravo u ovom domenu. Tome je svakako doprinelo formiranje baletskih ansambala u gotovo svim većim gradovima Jugoslavije u drugoj polovini XX

veka, u Beogradu, Ljubljani, Mariboru, Novom Sadu, Rijeci, Sarajevu, Skoplju, Splitu. Dobili smo monografije o istorijatu tih ansambala ali i baletskih škola, koje su sa njima bile radno i na druge načine povezane. Na osnovu ovih pisanih izvora možemo nanovo zaključivati o doprinosima pojedinaca i čitavih ansambala baletskoj sceni u bivšem jugoslovenskom prostoru. Stasali su mnogi igrači, koreografi i/ili pedagozi koji su, pored ogromnog igračkog i plesnog nasleđa, svoje igračko iskustvo želeli da ostave u nasleđe i u obliku pisane reči, pored usmene. To je uobičajeni postupak prenošenja igračkog znanja 's kolena na koleno'. (U baletskoj tradiciji, usmeno predanje je i danas mnogo jače i bogatije od pisanog).

Jelena Šantić je jedna od onih teoretičarki i kritičarki baleta i igre u Srbiji koja je, pored mnogih tekstova, ostavila i dve značajne knjige, obe o baletskim ličnostima: Dušan Trninić (izd. Narodno pozorište, Beograd 1997) i Maga Magazinović (redakcija Marija Janković, izd. Clio, Beograd 2000) - o ličnosti koja je utemeljila modernu igru u Srbiji u XX veku, uz to bila izuzetna žena.

Knjiga o Dušku Trniniću je posvećena igraču koji je afirmisao poseban klasičan baletski izraz u Baletu Narodnog pozorišta u Beogradu i kao umetnost i kao poslanje. Značajno je da smo dobili knjigu posvećenu igraču koji je oblikovao beogradsku baletsku publiku i igru za nju, koji je zapravo simbol Baleta Narodnog pozorišta. Jelena se bavila ličnostima koje je dobro poznavala, sa kojima je sarađivala i za koje je verovala da će za istoriju svedočiti dovoljno dobro i autentično. Pišući o Dušku Trniniću, ona je imala dva osnovna cilja: da načinom pisanja pruži model kako jednu baletsku biografiju treba pisati danas, vodeći računa o privatnosti, umetnosti, pripadanju širem baletskom prostoru. I drugo, da nam sakupi na jednom mestu sve poznate ali i manje poznate činjenice iz života um-

etnika (Trninića) i institucije (Baleta Narodnog pozorišta), da ih poveže u celinu odnosa pojedinca i društva. Istorija pojedinačnog života, u ovom slučaju Dušana Trninića, deo je opštije celine - istorije Baleta Narodnog pozorišta u Beogradu (istorije koju tek treba pisati). Individualna priča o jednom igraču pokazuje nam kakva je međuzavisnost onoga što se dešava u zemlji i onoga šta se u isto vreme događa u svetu, kakvi se umetnički pomaci odražavaju u našem estetskom viđenju igre. U uvodu nas autorka podseća da se »u igri prelamaju prošlost i sadašnjost, a predoseća budućnost«. Pratiti ono što se događalo u baletskoj igri poslednjih pedeset godina u Beogradu kroz život i rad Dušana Trninića, danas za nas znači predosetiti šta je naša baletska sadašnjost. Postupak koji je Jelena primenila u knjizi o Trniniću može biti dobar model svima nama koje pišemo o igri. U fokusu pažnje su lične osobine umetnika - intuicija za igru i kreativne sposobnosti, oko kojih ona situira događaje i odnos prema instituciji i prema onome što se u svetu događa. Monografija je objavljena dvojezično (na srpskom i engleskom jeziku) da bi i svet mogao imati koristi od ovog izvanredno dokumentovanog štiva. Grafička oprema je do sada neprevaziđena - primer za ugled jedne baletske knjige kod nas. Uvek je želela da stvari izgledaju savršeno: igra, pisanje, ljubav...

Jelena Šantić je bila jedna od teoretičarki i kritičarki baleta srednje generacije, iza koje je u poslednjoj deceniji XX veka stasala mlada generacija koja se vidno i gotovo agresivno afirmiše. To znači da je Jelena već uključila u svoje pisanje o baletu znanje koje je prethodilo pisanju kod nas. Ona je imala naročito zahtevan stav u odnosu na ono kako ne treba pisati. Sećam se kako je na promociji moje knjige Balet (1993) u Beogradu, u jednom trenutku žučne diskusije na temu kako treba pisati, Jelena uzviknula braneci me: «Ali žena ima sistem!» Bila je protiv deskriptivnog, sladunjavog objavljivanja kritika

punih obzira („da se neko ne uvredi“), bez izrazitog stava prema igri, protiv stava kojim se ništa ne menja. Zato je druga važna osobina Jeleninog pisanja bila promeniti postojeće stanje. U tom smislu su njeni tekstovi o baletu i igri zahtevni u odnosu na ono što je u fokusu njene kritike i pisanja, kao što je bila zahtevna i u odnosu na sebe i sopstveno igranje i pisanje. Potrošiti sebe u svakom pojedinačnom trenutku stvaranja i menjanja postojećeg - bio je njen moto kritičarskog rada, ali i življenja.

Pisala je o mnogim aspektima baletske umetnosti, kao i svaka od nas, jer je to bilo i ostalo prazno polje u našoj teorijskoj, metodološkoj i stvaralačkoj literaturi. U vreme kada mnogo i dobro piše, Jelena otvara i nove teme na raznim frontovima: svojim koreografijama, scenarijima, kritikama, predavanjima, televizijskim emisijama, istraživanjima istorije baleta, pisanjem preglednih članaka. Obaveštavanje i edukovanje šire javnosti bio je i njoj, kao i mnogima od nas, često prioritet u radu. Pored pisanja o pojedinim značajnim ličnostima iz domaće i strane baletske istorije (Marijus Petipa, Serž Lifar, Moris Bežar, Marta Grem, Rudolf Nurejev...) ili sećanja na one koji više nisu sa nama (in memoriam, između ostalih, Nini Kirsanovoj), njena velika želja je bila da se kod nas piše o osnovnim temama koje retko otvaramo, kao što je, na primer, odnos između klasične i folklorne igre (njen tekst «Inkorporiranje folklornih elemenata u koreografiju baleta domaćih kompozitora», 1995). Zanimala su je i estetska pitanja, kao što je doprinos modernizma u umetnosti igre, do sasvim praktičnih problema obrazovanja za baletske igrače u baletskim školama kod nas. O toj širini tema doznajemo iz njene zaostavštine (uredno evidentirane u monografiji Jelena Šantić, 2005). To nam dokazuje da su Jelenine snage bile usmerene na široki raspon otvorenih pitanja u domaćoj sredini: trebalo je informisati, objasniti, istražiti, nanovo vrednovati već date sudove, ili inicirati vrednovanje onoga što tek predstoji. Sve

je to ostalo da u njeno ime doradimo...

Kao osnovnu orijentaciju u svojim tekstovima, Jelena Šantić ima procenjivanje i vaganje naše baletske situacije sa situacijom u svetu, pokušavajući uvek - kada je to bilo moguće i potrebno - da nas poveže sa onim što se dešava u Evropi ili u Americi.

Dobar primer za takvu nameru je njen neobjavljen tekst iz zaostavštine pod nazivom «Serž Lifar između apolonijske i dionizijske igre», pisan u povodu smrti ovog poznatog igrača, koreografa i teoretičara baleta (1905-1986). Jelena završava svoj tekst, povezujući nas sa Evropom i Evropu sa nama, rečima: U septembru 1957. godine Serž Lifar u Beču radi za baletsku trupu Markiza de Kuevasa. Saradnik mu je naš veliki, nedavno preminuli koreograf Dimitrije Parlić. U početku rada na «Čoveku i njegovoj sudbini» Čajkovskog, Lifar se razboljeva i Parlić završava ovaj poznati veliki balet. Kritika jednodušno pozdravlja ovo delo kao homogeno i ističe da se nigde nije primetilo da su je radila dva koreografa.

102

Ovo je bio najznačajniji period Beogradskog baleta jer je tako naš balet preko Parlića upoznao Evropu, a Evropa preko Parlića Beogradski balet.

Tekst je nastao 1987, sedam godina nakon Titove smrti, kada u javnom diskursu nije bila osnovna tema razmišljanje o odnosima naše zemlje i Evrope, nego pre svega o našoj zemlji i opstanku samoupravnog sistema sa nagoveštajima cepanja zajedničke nam države. Ono što su bile teorijske i političke, ili ideološke koordinate Jeleninog pisanja o igri, od samog početka je bilo njeno autohtono shvatanje kakva baletska igra treba da bude u kontekstu ukupnog baletskog prostora. Zato je tako strogo kritikovala ono što je odudaralo od njene vizije iskrene i poštene igračke misije. Vidimo to ponekad i u naslovima njenih tekstova (na primer, »Leptirići maleni« u povodu obnove baleta

Kopelija u Narodnom pozorištu u Beogradu i Zemunu).

Jelena Šantić je znala da je pisanje o baletu jedno od mnogih interdisciplinarnih područja između nauke i umetnosti i da je potrebno izgraditi metajezik kako bi pisanje o igri i plesu bilo transparentno. Baletska terminologija i pisanje imena i prezimena baletskih umetnika, jedno je od onih tema koje sam u svom jezičkom pristupu obrađivala, a u Jeleni imala veliku podršku. Na jedinom sastanku baletskih kritičarki, koji sam organizovala u Novom Sadu februara 1996. godine radi dogovora o uniformisanju baletske terminologije i načinu pisanja imena, Jelena je pokazala izuzetni smisao za važnost jezičkih pitanja u baletskoj umetnosti jer je to uvek smatrala ozbiljnom disciplinom. Kao svestrano obrazovana osoba, shvatala je značaj međudisciplinarnog povezivanja ljudi, ideja, teorija. Za te stavove bila je spremna da izgara i zato joj nije bilo teško da se potroši.

Stevan Simić

ANĐEO KOJI SE SMEJE

Četrnaesta beogradska je te, pedeset devete, bila po mnogo čemu jedinstvena u Beogradu.

Direktorka Stojanka Radošević je bila – ni manje ni više, nego narodni heroj, glavni čikica Stojan – prvoborac, a nastavnik likovnog, omiljeni čika Mita Paramendić, jedan od otpisanih.

104

Naše devojke bile su najlepše i veoma svesne toga. Pred školom su ih sačekivali studenti iz svih krajeva Beograda, a mi – njihovi neprimetni vršnjaci, mogli smo samo da uzdišemo dok su lepršale pored nas, u uštirkanim žiponima, hrleći prema svojim momcima, utegnutim u zvonaste pantalone, sa obaveznom cigaretom u zubima.

Među svim devojkama, jedna je bila potpuno nestvarna. Dosta visoka, tanka, prelepog lica uramljenog u dugu tamnozlatastu kosu, Jelena je prosto razlivala radost oko sebe. Njenu lepotu pratila je i naglašena i autentična lepota ophođenja prema okolini. Svi su je obožavali, mi dečaci posebno, jer smo umeli da cenimo što nas – za razliku od drugih – ne potcenjuje zato što smo samo vršnjaci, a ne odrasli studenti! Za sebe znam, ako sam malo duže pričao s Jelenom, zagledan u njene duboke smaragdne oči, do kuće sam skakutao i zviždukao...

Šezdeset devete sam slučajno sreo Jelenu pred

Moskvom. Ja sam u međuvremenu postao filmski reditelj, a ona balerina – to smo jedno o drugome znali iz novina. Smejali smo kao ljudi, a prolaznici su se okretali za nama. Njeni široki, vedri osmeh bio je isti kao i u školi.

Nakon toga, ja sam se izgubio negde u belom svetu i ponovo je prošlo skoro trideset godina otkako se nismo videli. A onda me je Jelena pozvala na godišnjicu mature. Primabalerina, neverovatna dobrotvorka i mirovna aktivistkinja, Jelena Jovanović-Šantić je, naravno, i dalje bila prelepa žena sa osmehom koji je očuvao devojačku svežinu. Na proslavi, uz isti taj osmeh, od Jelene sam saznao za njenu bolest. Kao svaka zbunjena budala, počeo sam da plačem, a onda je ona tešila mene. Tako smo počeli ponovo da se družimo. Vidali smo se redovno, a ako baš nismo mogli – jer smo oboje često putovali – čuli smo se telefonom.

Marta dvehiljadite, par dana pred njen kraj, probudio me je telefon. Bio sam mamuran, i svega čega se sećam s početka našeg razgovora – bio je njen zarazni smeh. Pričala je dugo i nije mi pružila priliku da i ja nešto kažem. Cerekali smo se kao ljudi i na kraju dogovorili da zajedno večeramo. Za razliku od mene, Jelena je znala da od večere neće biti ništa. Ona je samo htela da se oprosti sa mnom, i učinila je to na najdivniji mogući način. U ušima mi je još uvek njen zvonki, radosni smeh.

Ivana Stefanović

CIPELA

Na Jelenu pomislim kad je dan. Ona se ne šunja uz san, ne pokazuje se na ivici dana, već se pojavljuje na otvorenim vratima i ispevava jedno oooooooooo! dok se pozdravljamo.

Ona dolazi tokom dana, na jedinstven način - realno, stvarno, upijena u svetlost, nerazdvojna od Zorine ulice, od Bulevara Revolucije (ili Aleksandrove), i naravno, Francuske.

106

Tu je ponekad tražim i nalazim i danas, a možda i ona traži mene. Imam želju da razgovaramo, a u to što bi trebalo reći ne spadaju samo teme koje su došle posle marta dvehiljadite, već i mnoge od pre, neispričane, nezavršene.

Mada bi njeno mesto sada moralo biti negde na beskrajnim poljima asfodela, mentalni susret s Jelenom donosi neku vrstu čudne radosti. Ovo nije mistifikacija niti pokušaj pisanja poezije. Hoću da kažem da se iz pomisli na Jelenu i danas oslobađa kipeća enegrija, usklobučana strast i uverenost da je glasna pobuna protiv ljudskog zla jedina pravedna i smisljena. Baš kao i pobuna protiv prazne i lažne umetnosti.

Možda je zato Jelena tako mnogo sa nama, ovde i sada, jer je odbila da pristane na tihu lepotu večnosti. Ili, drugačije: to smo u stvari mi koji ne pristajemo na tu promenjenu situaciju, mi se opiremo, mi čuvamo otisak koji je Jelena ostavila u nama i

ne pristajemo na njen odlazak.

Zbog tako jakog, neizbrisivog otiska, smatram Jelenu živom. Ovo je nešto što bi i nauka mogla dokazati. Toliko je energije, toliko životnog soka ostalo nepotrošeno iza nje, da ga i danas trošimo.

Kad mislim na Jelenu pitam se ono što se pita i Margaret Atvud u svojoj knjizi Penelopijada: “Koliko traje dan kada je čovek mrtav ...?” Za sada, taj dan je svetao, ne pada ni sumrak, ne stiže noć.

Sada, kada je već prošlo deset godina od kako je Jelena umrla (neću se služiti zamenama, eufemizmima da bih nam svi-ma olakšala situaciju i smanjila osećanje praznine), primećujem da se ponešto na slikama vezanim za nju ipak menja, da se neki delovi sećanja gube. Kao fotografija koja nije na vreme sken-irana, na njoj blede delovi, naročito oni ivični, menjaju se boje a elementi sa spoljne strane slike se krzaju. Mada mi taj uvid najčešće izaziva bol a nekad bes, tu ne možemo ništa. To je pros-
107

A ovo što sada radim je skeniranje fotografija. Čuvanje Jelene u nama. Proces grejanja sećanja.

Ja kod sebe imam samo jednu fotografiju sa Jelenom. Dve glave jedna do druge, jedna kovrdžava (moja), druga sa za-tegnutom kosom (njena). Dve glave gledaju u objektiv direktno, obe nasmejane. Fotografija je snimljena 1992. u Klubu Ateljea 212, posle premijere Isidore Dankan na dvadeset šestom Bitefu, i koji dan kasnije je objavljena u Politici. Rad na predstavi nas je držao ujedinjene i napeto povezane tokom dužeg perioda. Na fotografiji smo opuštene i pomalo razbarušene - opuštanje posle velikog napora i brige oko rezultata.

Osим ove, ostale su mi još mnoge Jelenine fotografije, ali

one se ne mogu uzeti u ruku ni pregledati, one predstavljaju moj lični, mentalni album s kojim živim, koji čuvam, grejem, povremeno otvaram i prelistavam. Te su fotografije deo ličnog, i samo ličnog paketa sećanja.

Mada album-uspomene na Jelenu nemam samo ja, imam potrebu da opišem ponašanje mog albuma. Proces očuvanja ovih unutrašnjih fotografija ima neku svoju posebnu, karakterističnu dinamiku aktivnosti koju nije uvek jednostavno pratiti, još manje kontrolisati. Fotografije/scene/slike u tom albumu se razlistavaju, padaju jedna preko druge, kombinuju, kreću nekim mentalno diktiranim sledom, menjaju mesta, preskaču iz jedne godine u drugu, iz jedne situacije u drugu. Više nema hronologije, ona ostaje za istoričare i monografije; u ličnom mentalnom albumu, slike su podložne nekoj drugoj vrsti postupka.

Tako se osmeh s jedne slike preklapa s osmehom s druge, jedan pokret glave na dugačkom labuđem vratu se ponavlja - s jedne strane na drugu, pa opet s jedne strane na drugu - iznenadni zum na ruku, na šaku, na baletski podignutu ruku, ili na ruku obgrljenu oko ramena prijatelja. S jedne fotografije na drugu, Jelenina kosa se skuplja ili raspušta po ramenima, skuplja i steže u malu baletsku punđu, ponovo rasplice i ponovo skuplja, uvek crvena. Jelenin hod i ritam koraka su kao metronom, nekad brži nekad sporiji. Hod je lak i odlučan, energičan i ljubak. Vidim je na prstima, u širokom baletskom skoku, u patikama i pačkama, vidim je u stanu u ravnim cipelama, s podvrnutim nogama na trosedu, vidim i njeno lice koje se smeje, veliki smeh, mali osmeh, opet veliki smeh...

I dok se neke među ovim slikama zatamnjuju, prevlače sivom, sivobraon ili modrikastom bojom, senkom od magle ili dima, dotle se neke druge slike ili delovi slika pojačavaju, intenziviraju, boja im je sve jača, oblik sve oštrije, detalj sve

jasniji. Odvaja se ono što je važno, što je od najčvršćeg materijala, što će da ostane. Tako je Jelenina kosa sve crvenija, ona više nije znak njene ženske lepote, ona je samo čisto značenje, novo simbolično ali jasno novo agregatno stanje duha - kosa kao sinonim za hrabrost. U tom novom razmeštaju slika, činjenica Jelenine ljudske hrabrosti, zadivljujuće, lude hrabrosti male žene, isplivava na samu površinu, izlazi na prvo mesto i sprema se da traje.

Kada kažem balerina, solista, umetnica igre, kad kažem Narodno pozorište, kada kažem Mirta i Odilija, kada kažem Nastasja Filipovna, Orestija, kad kažem antiratna kampanja, Pakrac, zaštita, ohrabrivanje i pomoć izbeglicama, kad kažem šamar, ili Grupa 484, Park prijateljstva, kad kažem nagrada Jelena Šantić ... – svi znamo o čemu govorim. Znam sigurno da će drugi prijatelji napisati svoja sećanja na njenu Mirtu, Nastasju i njene alge koje su joj se našle u njenoj poslednjoj borbi. Važno je da svaki od ovih simboličnih znakova ostane objašnjen za one koji nemaju svoja lična sećanja na Jelenu ili kojima nismo uspeli sve da ispričamo kako je to s njom i njenom hrabrošću bilo. Ja ću još samo o jednom simbolu.

Jedna fotografija prikazuje Jelenu u parku ispred Savezne skupštine u Beogradu usred najgorih, beznadežnih devedesetih. U pozadini su ljudi koji protestvuju, tu su i dva, tri policajca, specijalca, ali ona je izdvojena. Na praznom trotoaru oko nje su stare cipele, ona je obučena u old style haljinu, tašna joj je prebačena ukoso preko ramena kako bi ruke mogle biti slobodne za ma koju potrebu i akciju. Položaj Jeleninog tela je kombinacija neopisive ljupkosti i ženstvenosti, zabeležena je u mekom i skladnom polukoraku. Idući na više, telo je blago nagnuto, jedna slobodna ruka drži pištaljku, čvrsto, obrazi su joj kao dva balona, toliko naduvana da je skoro moguće čuti pisak iz te

njene pištaljke, ne vidi se da i neko drugi duva u pištaljku (ali se samo ne vidi). Jelenina druga ruka je visoko podignuta, sasvim ne baletski, u ruci joj je velika muška cipela s gumenim đonom.

Fotografija nije iz moje mentalne kolekcije. Ona je stvarna i amblematična. Možda je nije trebalo ni opisivati, jer je svi znaju, ali ovaj opis je bio potreban meni, pred skok u priznanje da su Jelenina strast i snaga daleko prekoračili ivicu njenog sopstvenog života, uveliko postali deo našeg života, i života onih koji dolaze posle nas.

Iako nije dočekala da vidi ni oktobar 2000. godine, Jelena ga je pripremila više od mnogih drugih. Videla sam na nekom sajtu da je neko, pomalo patetično, napisao : «Ovako i sada igra na nebu». Ne, ne mislim da igra. Pre bih rekla da ona i danas zviždi u onu istu pištaljku.

Dobriła Stojnić

TRČEĆI SA JELENOM

Moje drugovanje s Jelenom bilo
je neobično.

Razmišljajući ovih dana o tome, shvatila sam da se nas dve nikada nismo dogovorile da se vidimo. Sretale smo se slučajno, i gotovo uvek u trku. Radovale smo se tim slučajnim naletanjima jedne na drugu jer smo se iskreno volele. Rastajale smo se dovikivanjem: „Treba da se vidimo, i sednemo da se ispričamo!“.

111

Trčecí na probu hodnicima Narodnog pozorišta, naletela sam na Jelenu koja je takođe trčala – u baletsku salu.

„Čula sam da si usvojila devojčicu“ – rekla je.

„Da“.

„Daću ti jedan savet. Ako joj čitaš bajke pred spavanje, obrati pažnju koju bajku biraš“.

„Zašto?“.

„Bajke su pune tuge i surovosti. Uzmi, na primer, Pepeljugu, Crvenkapu, Devojčicu sa šibicama“, i utrčala je u baletsku salu.

I uzela sam bajke da pročitam iz tog ugla. Jelena je bila sto-po-sto u pravu. Zato sam Neni prerađivala, ili izmišljala priče za laku noć.

Nesrećne devedesete intenzivirale su naše susrete – na

protestima, paljenjima sveća, antiratnim akcijama.

Ostaje mi u sećanju slika pokisle Jelene, pod nadstrešnicom Narodnog pozorišta. Tresla se kao prut od zime. Znala sam da je bolesna.

„Uzmi moj kaput“, rekla sam joj.

„A ti?“

Pokazala sam joj da ispod imam dva džempera i dva šala.

„Kako si ti, mnogo iskusnija u ovome od mene, došla bez 'opreme'“, pitala sam je.

„Nemam ja vremena da o tome mislim“, nasmejala se.

Ipak, najviše nas je spojila zajednička posvećenost pozorištu.

Nikada nismo radile zajedno, ali smo se pratile. Zato sam bila užasno potresena kada sam čula da je kolega, njen partner, pretukao Jelenu, pred predstavu Nastasja Filipovna. Radilo se o krstu koji je dominirao scenografijom, a koji je volšebno nestao. To se u pozorištu dešava. Jelena se bacila u potragu za bilo kakvim krstom da se predstava ne bi otkazala. Našla ga je i namestila. Ali, krst nije bio pravoslavan. To je razbesnelo njenog partnera i kolegu. Reč po reč, došlo je do žestoke svađe, iz koje je Jelena izašla iščašene vilice i polomljenog nosa. A predstava je otkazana.

Opet, slučajno, naletela sam na nju, ispred pozorišta.

„Nećeš valjda, opet stati s njim na scenu?“, pitala sam je, jer sam i sama odlučila da sa tim kolegom više ne igram.

„Ma, pusti, rekla je. Ovo će proći (pokazala je na podlive). Važno je da opet igramo predstavu“.

Nažalost, Nastasju Filipovnu, koju je toliko volela, više nikada nije odigrala.

Jelenina poslednja predstava je OTKAZANA.

Slavko Šantić

JELENINA OSTAVŠTINA

Prošlo je, evo, već čitavih deset godina od smrti Jelene Šantić, a mene neprekidno proganja nekoliko uznemirujućih pitanja, među njima (ne najmanje važno) i pitanje upućeno svima nama (naravno, mislim na sve nas koje fascinacija Jelenom još nikako ne napušta): imamo li danas, pojedinačno i svi zajedno, odgovore na ona pitanja i one izazove kojima se Jelena posvetila tako nemilosrdno, tako surovo (u najboljem smislu riječi), na način kojem, možda, nikada nismo bili dorasli? Jesmo li ostvarili ono čemu je Jelena bila posvećena, jesmo li ostali dosljedni njenom fascinantnom umjetničkom, ljudskom i moralnom angažmanu? Posustajemo li, gubimo li nadu? Šta se dogodilo sa svima nama u ovih deset godina? Jesmo li isti ljudi? Jesmo li svjesni Jelenine ostavštine? Ne mislim na to da smo izdali Jelenu, to nipošto! Ali proganja me ta jedna pogubna misao: jesmo li bili hrabri, dosljedni i uporni kao što je bila Ona?

Jelena je zaslužila najmanje to da je nikada ne iznevjerimo. Šta i kako reći o Jeleni još nešto što već nije rečeno i ponovljeno stotinama puta? I je li onda moguće, baš sada, ne ponoviti još jednom: lijepa, darovita, obrazovana, šarmantna, snažna, dosljedna, hrabra, uporna, originalna, elegantna, odgovorna, beskompromisna, humana, solidarna, emotivna, strasna... i tako

do u beskraj! I kojim god redosljedom izgovarali i tumačili ove pojmove, uvijek će se dobiti jedna jedina slika – Jelena Šantić. Pa, je li doista, kako je uopće moguće da sve to najljepše i najdragocjenije što ljudska bića mogu posjedovati, bude skupljeno u jednoj jedinoj osobi, tako krhke građe i narušenog zdravlja? Svi koji su poznavali i voljeli Jelenu znali su, bili su osvjedočeni da je to bilo moguće, ali moguće u samo rijetkim osobama, a Jelena je bila upravo takva – rijetka, jedinstvena i neponovljiva. Nema druge nego da, ovom prilikom, ponovim samo nešto što sam o Jeleni već ranije napisao. Svojom beskrajnom plemenitošću, hrabrošću i snagom opirala se dugo, do posljednjeg daha, vremenu zla, mržnje, zločina, patnji, laži, netrpeljivosti, nepravdi.. Opirala se dugo i svojoj teškoj bolesti, a da pri tome nikoga nije opterećivala i obavezivala. Njen zarazni optimizam nikoga nije mogao ostaviti ravnodušnim, pred njenom nadnaravnom snagom niko od onih s kojima je bila prijatelj i s kojima je saradivala, nije mogao ostati nedjelatan. A biti djelatan danas na Jelenin način i sa Jeleninom moralnom opredijeljenošću i dosljednošću, čini se kao jedan od bitnih uvjeta da se bude častan čovjek.

I hoću još da ponovim i ovo: kad bi sudbine država i naroda i svakog čovjeka ponaosob ikada mogle zavisiti i ikada mogle biti prepuštene ljudima kakva je bila Jelena Šantić, bile bi to onda najsrećnije države, najsrećniji narodi i najsrećniji ljudi na ovoj nesrećnoj planeti, a pogotovo na ovom nesrećnom tlu naše nekadašnje zajedničke države.

Ana Ščekić

PESMA JELENI ŠANTIĆ

Telefon je u noći zazvonio.
On je sa nekim govorio.
Onda se spustio u sofu i tiho rekao
Umrla je Jelena Šantić.

U mojoj duši suza je kanula,
u san blaženi je utonula.
Krila leptira su utihnula,
u satenskim baletankama u bajku je otišla,
Jelena Šantić, ime je za pesmu...

115

Koraci nečujni,
k'o kapi prve proletnje kiše,
odzvanjaju, kao prošaputane reči,
Jelene nema više.

Jelena Šantić,
ime je za pesmu...
I bila je pesma,
u vazduhu, u treptaju, svetlošću ispisana....

Večeras će početi proleće.
Nebo je sumorno, i sve je belo,
promiče pahulja, kao u zanosu balerina,
i klizi niz moje lice,
u suzu se pretočila.
Anđelu se skamenila krila,
anđeo beše, u anđela se pretvorila.

Svetlost se lomi,
u svitanje dogoreva drhtava sveća,
otići u bajku, a ostati tu
za dušu snenu je sreća.

Jelena Šantić ime je za pesmu,
pesma je Jelena bila,
ona je tu, u cipelama od satena,
igra labuda, prelepa, kao vila.

116

Začarala je sve, i lepotu dijamantsku,
k'o suzu, k'o zvezdu sjajnu, u oku ostavila...
I tu je, traje, kao dim u pogledu,
svetlost sa pozornice, nije se ugasila...

Jelena je ime za pesmu...
Ona je i ovog trena igra,
Trepet labudovog krila,
Askina igra
Jelena je ime za labudovu pesmu.

Ljubivoje Tadić

JELENIN OTPOR

Devetog marta 1991. godine, negde odmah posle Mihizovog govora da treba lomiti i lomiti to drvo neslobode, policija pod punom ratnom opremom dobija naređenje da udari na građane. Jelena, mirno, lagano, prelazi Francusku ulicu ispred policije, te užurbane skalamerije ljudi, bornih kola, vodenih topova, koja ponosno hita da ispuni naređenje svog vrhovnog komadanta. Jelena prolazi kao da je na najlepšem korzou na svetu, kao da svojim mirom štiti i sad onaj trg i sve ljude na njemu, i kada je prešla ulicu, policajci su već dotrčali do nje. Tu počinje svađa: Jelena ih ubeđuje da ne smeju da biju narod. Ubeđuje one koji se ne mogu ubediti i dokazuje onima kojima se ne može dokazati, ali takav je možda i ceo naš život.

Ti milicajci, što bi rekao Brana Petrović, „umnoj patnji nestasali, sve brđani kršni, orni da pretuku“, ne znaju da pred njima stoji Mirta, Odilija, Nastasja Filipovna. Jelena Šantić, umetnik. Briga njih!

Delujući sa svojom Grupom 484 i kroz mrežu nevladinih organizacija, brojnim poduhvatima i naporima koje je preduzimala, Jelena je više uradila za srpskog čoveka i narod od onih interesnih ili profesionalnih rodoljuba, zato što je znala da je naša prva otadžibna čovečanstvo, i zato što se svakome

obraćala, gledajući ga pravo u oči i dušu.

Umetnici i publika Narodnog pozorišta pamtiće Jeleninu igru, snove i učenje.

Vi, momci i devojke iz Otpora koje je Jelena toliko podržavala i bodrila, morate znati da je Jelena Šantić, umetnik i stvaralac ogromog dela i zanimanja, svojim delom i sobom bila otpor, onima bez zanimanja i dela, onima čije je jedino delo-nedelo koje su učinili protiv svih nas i čoveka uopšte.

Demokratska Srbija mora da bude svesna onoga što je Jelena učinila za nju.

Jasmina Teodosijević

DAMA S KAMELIJAMA

- Ono što još želim da odigram i postavim je *Dama s kamelijama* – rekla mi je Jelena. Bilo je to tokom jednog od naših poslednjih mirnodopskih susreta, u vreme kada je ona još želela da igra i stvara, a ja da o tome pišem. Negde između Univerzitetske biblioteke i Mašinskog, lepršala je ulicom u širokom i dugačkom maslinasto-olovnom baloneru, ili se bar tako sećam.

- Moraš kod mene. Irinici je prekjuche bio rođendan. Ostalo je torte – nastavlja.

I uz tu, za mene još uvek najslasniju belu tortu koju sam ikada pojela, sa dvanaestak što belih što blelih slojeva kivanog oraha s mlekom, ispričala mi je svoj kreativni san: njena *Dama s kamelijama* bila bi nešto između, možda televizijska drama s koreografskim pokretom, možda baletsko scenska predstava, svakako moderna, svakako dramatična, prava, suštinska do srži... I kada sada mislim o tome, ja je još sanjam u prozračnoj haljini sa širokim lepršavim rukavom, vidim njen mogući pokret rukom nagore, očajan koliko i lep. Vidim cvet beličaste kamelije.

Sve nadalje, bilo je ne-poezija. Čitavu jednu deceniju. Samo grčevi, šamari, borbe, sveće, šetnje, muke. Kada su me na dan Miloševićevog pada 2000. iz *The Boston Globe*-a zamolili da napišem šta njegovo obaranje znači za one koji su se protiv

njega od početka borili, setila sam se Jelene. Setila sam se koliko je iz dna duše i nesebično ona to želela. Napisala sam joj pismo. U noći posle radosti zbog odlaska omraženog, okrenula sam se njoj i svim prijateljima koji nisu doživeli Miloševićev krah. Radost toga dana polako se pretvarala u sve jači, čisti očaj. Ne stidim se da kažem da nikada nad tekstom nisam tako plakala. Ne znam kako sam ga uopšte dovršila, ali evo šta su čitaoci glavnog bostonskog dnevnika čitali u nedelju, 8. oktobra 2000:

Najdraža Jelena,

Kako bih želela da si mogla da doživiš ovaj dan! Toliko si svim srcem za njega radila. Da, Milošević je gotov. Slomljen je, kako mi to kažemo (Amerikanci bi rekli "pečen"). Srbija ponovo diše. Budimo se iz noćne more koja je izgledala večna. Vraćamo se na put normalnosti i civilizacije. Vraćamo se ostatku sveta.

A još uvek ne mogu da verujem. "Najsrećniji dan mog života!", tako mnogi tamo u Beogradu sada kažu. I za mene je. Iako istovremeno ne mogu da se oslobodim straha da Milošević, ili njegov duh, mogu ponovo iskrsnuti iz senke, kao što se mnogo puta ranije to dešavalo.

Žalim što Beograd neće sada, na dan pobede, videti tvoj uspravni korak neustrašive balerine. Čak i zatvorenih očiju još uvek te vidim kako marširaš ispred specijalaca u vreme dugih šetnji 1996. i 1997. godine. "Zašto ste ovde, protiv nas?!" - pitaš ih. A oni zure u tebe kroz svoje plastične maske, i ne progovaraju.

Da li smo tada mogli znati da će nam se jednog dana priključiti, i da će taj njihov čin svetu dati znak da se svet Miloševićeve okrutne vladavine ruši?...

.... Sećam te se kako si gracilno, hodajući ispred, dirigovala kretnju mase za vreme Crnog flora, protesta u kojem smo izašli na ulice Beograda u junu '92, ne bismo li nekako zaustavili rat u Bosni. Sećam te se kako pešice prelaziš granice i kontrolne punktove da bi svakome kome možeš pomogla u tom suludom ratu koji

je Milošević sa drugima započeo u našoj prethodnoj zemlji, našoj bivšoj Jugoslaviji.

I sad se pitam da li oni koji su uveli sankcije “protiv Miloševića” znaju ili mare koliko su osiromašili tebe i druge slične tebi, pretvorili nam živote u bedu, a pomagali njemu i njegovim švercerskim saveznicima da postanu bogatiji i moćniji. Kada su objavili da “bombarduju Miloševića”, jesu li bili svesni da su u stvari bombardovali tebe, dok je on udobno sedeo u svom bunkeru. Sa Srbijom odsečenom od sveta, on je zbilja mogao raditi šta hoće. I to je i činio.

A sada će svi oni reći da je sve to što se desilo u Srbiji danas, rezultat njihove mudre politike. I njihove pomoći. Ali, ja bih se radije danas setila tebe, Jelene Šantić, i drugih: humanitarnog pravnika Koste Obradovića, i pisaca – temperamentne Biljane Jovanović i otmenog Borislava Pekića. I mnogih drugih, iscrpljenih, koji su tiho prestali živeti.

Ali mnogo toga je ostalo na pozornici i bilo na ulicama ove sedmice. Volela bih da si mogla da vidiš danas hiljade onih koji su izašli na ulice, mnogo, mnogo više no ikada pre. Tvoja ćerka Irinica i kompanjoni iz pokreta mladih Otpor bili su tamo – oni kojima si pružila utočište prošle zime. Oni su ljude oslobodili straha. Od marta, kada si nas napustila, često su bili hapšeni, ponekad prebijani, uvek pod pretnjama. Ali su sada, konačno, pobedili. I mi svi sa njima.

Znam. Znam. Da si ovde, ti bi već gledala u budućnost. Veliki je posao pred nama: popraviti ono što su Milošević i njegova banda uništili u zemlji poslednjih godina. A uništili su gotovo sve – pravnu državu, institucije, škole, bolnice, ljudske živote i naše nade.

Šta bismo danas želele? Obične stvari - da naš stari, derutni Beograd postane jedna od običnih evropskih prestonica. I želele bismo da i naš grad, i svi drugi gradovi, povrate male,

jednostavne stvari: ulje i šećer u prodavnicama i benzin na pum-pama – ne na crnobertzijanskim tezgama na ulici; sapun kao sva-kodnevnu stvar, a ne luksuz; radio i televiziju koji emituju korisne informacije, a ne parole.

Možda će svet sada shvatiti koliko je glupo bilo izolovati celu naciju, izjednačiti ceo narod sa tiranskim liderom kojem se odupirao. Možda će svet shvatiti da, kada je zemlja u veli-kim nevoljama, kao što je naša bila godinama, treba priskočiti i pomoći njenom narodu. Zato se sada i nadam da će pomoć Zapada doći brzo.

A ti, Jelena, ti si za mene simbol onoga što bi Srbija mogla postati – civilizovana, tolerantna, visokomoralna. I zahvalna sam ti što si čuvala te vrednosti tako da ih sada možemo imati. I preneti ih na svoju decu, mlade, na one koji su morali odrastati u svetu koji je Milošević stvarao.

122

Naravno da mi sada, 2009. godine, kada čitam ovaj svoj raniji tekst, on deluje naivno. Sva zla nisu nestala, još strahujemo od civilizacije, napredujemo i nazadujemo zavisno od vetrova. Ali baš zato, mogućnost druge Srbije, koju je Jelena artikulisala, ostaje konkretan ideal.

U Beogradu želim skulpturu s njenim pokretom, i – predstavu *Dame s kamelijama*, onako kako bi je ona izmaštala.

Vesna Teršelić

PORUKE LJUBAVI

Draga Jelena,

Otišla si. No prije nego što si prešla s one strane dobra i zla - toliko si nam dala. Podijelila si se među nas. I svakom si ostavila nešto od svoje raskošne energije.

Bila si s nama kad je bilo najpotrebnije. Samo što je pokrenut volonterski projekt Pakrac, prva si krenula u razgovore o tome što bi se moglo učiniti s druge strane linije razgraničenja. Odradila si taj posao zdušno i bez kajanja - nisi marila da se od Beograda do Pakraca putovalo više od deset sati. Prije rata nikad nisi stupila nogom u Okučane niti u bilo koje od susjednih sela. Možda si tek zamijetila natpis Okučani kad si u autu putovala na jednu od svojih baletnih turneja, na kojoj si plesom širila poruku ljepote.

A onda su Okučani i Pakrac postali mjesta u koja si najčešće odlazila. Razgovarala si s ljudima, podržavala volontere i volonterke i nosila taj rad lako, s puno radosti. I iznenađivala nas svojim idejama, unoseći svoju stvaralačku notu, koja je oplemenjivala svakog s kim si se sretala. Plela si pokidane niti komunikacije i cijelim svojim bićem svjedočila zašto je život vrijedan življenja. Nosila si poruku ljubavi. Svojim si primjerom pokazala što znači vjerovati u solidarnost, i prihvaćanje drugoga. I što je to aktivna podrška koja osnažuje.

Koliko smo dana proveli na susretima u Mađarskoj i kasnije u Slavoniji, smišljajući kako ohrabriti ratom razdvojene ljude. Kako rastočiti strah, kako mržnju pretočiti u strpljivost, kako osigurati poštovanje ljudskih prava.

Učila sam od tebe o otvorenosti za promjenu. Karcinom je bio još jedan izazov, nisi se predavala sve do svoje blage smrti.

Neću biti ni na komemoraciji ni na pogrebu, jer nemam vizu za ulazak u zemlju koja je nekad bila i moja. Samo ću skupa sa svojim prijateljima i prijateljicama u Hrvatskoj zapaliti svijeću, kako bi se zemaljska i nebeska svjetla pozdravljala.

ЕЛЕНА ...

Я стала доставать из книжного шкафа каталог 26 Битефа с программой придуманного и поставленного Еленой Шантич балета об Айседоре Дункан. С верхней полки упала случайно задетая книга. Это был томик стихов поэта Сергея Есенина – одного из главных персонажей жизни Айседоры и балета о ней. Таких почти мистических совпадений немало в творческой судьбе Елены Шантич – дочери русской беженки Татьяны Лукашевич и сербского интеллигента Миливойе Йовановича. Домашнее имя девочки – Лела для русского слуха, как, впрочем, и для сербского, словно предопределило ее будущую профессию – в нем заключено что-то неуловимое, колышющееся, легко движущееся.

Занимаясь историей фестиваля БИТЕФ и часто бывая в Белграде, я не могла не запомнить эту хрупкую женщину, от которой исходило впечатление исключительной внутренней силы. К сожалению, мне не довелось видеть Елену на сцене, но снимки из монографии свидетельствуют о том, что она была украшением белградской балетной сцены. Изумительной красоты линия шеи, правильные черты лица, гибкий стан, изящные руки – недаром в списке ее ролей чаще всего встречается слово «фея». А главные роли в классических балетах – Жизель, Одиллия, Золушка – эти роли, традиционные

и для наших, русских ведущих балерин, делают честь любой танцовщице. И, наконец, Настасья Филипповна в инсценировке романа Достоевского Идиот – мечта каждой актрисы. Неудивительно, что спектакль, задуманный замечательным польским режиссером Анджеем Вайдой, стал культовым в репертуаре белградского Национального театра – в роли Настасьи Филипповны, которая призраком является князю Мышкину в моменты перенапряжения его духовных сил, Елена проявила не только свой пластический талант, но и незаурядный драматический дар. И, разумеется, приверженность русской культуре, которую она знала с детства и которую смогла еще лучше почувствовать во время своих занятий в Москве со знаменитой балериной и хореографом Мариной Семеновой. Весь русский репертуар Елены Шантич, ее лекции и уроки несут отпечаток трепетного отношения к наследию русской балетной школы, русской литературы, глубоко индивидуального и в то же время уважительного. Это так ценно в наши дни, когда за постановки Достоевского и Чехова берутся порой случайные люди!

Только теперь, ознакомившись с очерками подруги и единомышленницы Елены Миры Эрцег, я смогла себе представить весь объем и значение общественной деятельности Елены Шантич. Недаром она происходит из древнего рода Хованских. Ее антивоенная деятельность в Сербии, где тогда многих охватил националистический угар, ее обращения к международным структурам – все это было настоящим самосожжением, под конец жизни она запылала костром, как легендарные русские раскольники в опере Мусоргского Хованщина. Благодаря таким людям, какой была и останется в нашей памяти Елена Шантич, в самые тяжелые для ее родины годы мир узнал настоящую Сербию, которую мы любим и уважаем.

JELENA ...

Na policama sa knjigama počela sam da tražim katalog 26. BITEF-a s programom baleta o Isidori Dankan, koji je osmislila i postavila Jelena Šantić. Sa gornje police slučajno je pala jedna odavno zaturena knjiga. Bila je to mala zbirka stihova pesnika Sergeja Jesenjina – jedne od glavnih ličnosti u Isidorinom životu i u baletu koji je njoj posvećen. Takvih, skoro mističnih slučajnosti mnogo je u stvaralačkoj sudbini Jelene Šantić – kćeri ruske emigrantkinje Tatjane Lukašević i srpskog intelektualca Milivoja Jovanovića. Porodično ime devojčice – Lela, za rusko uvo, kao uostalom, i za srpsko, kao da je opredelilo njenu buduću profesiju – u njemu se krije nešto neuhvatljivo, lepršavo, nešto lelujavo.

Kako se bavim istorijom festivala BITEF i često boravim u Beogradu, ne mogu da zaboravim tu krhku ženu koja je ostavljala utisak izvanredne unutarnje snage. Na žalost, nisam imala priliku da gledam Jelenu na sceni, ali fotografije iz monografije svedoče da je ona bila ukras beogradske baletske scene. Izvanredna lepota linije vrata, pravilne crte lica, gipki stas, elegantne ruke – nije slučajno što se na spisku njenih uloga najčešće javlja reč „vila“. A glavne uloge u klasičnim baletima – Žizela, Odilija, Zoluška – predstavljaju, po tradiciji, čast za svaku igračicu, pa tako i našim, ruskim najboljim balerinama. Najzad, Nastasja Filipovna u inscenaciji romana Idiot Dos-

tojevskog – san je svake glumice. Nije čudno stoga što je predstava koju je osmislio izvanredni poljski reditelj Anžej Vajda. a režirala Mira Erceg, postala kulturna na repertoaru beogradskog Narodnog pozorišta: u ulozi Nastasje Filipovne, koja se priviđa knezu Miškinu u trenucima prenapetosti njegovih duhovnih moći, Jelena je ispoljila ne samo svoj igrački talenat, već i izuzetan glumački dar. I, razume se, privrženost ruskoj kulturi koju je ona znala od detinjstva i koju je mogla još bolje da oseti u vreme svojih boravaka u Moskvi, gde je radila sa znamenitom balerinom i koreografkinjom Marinom Semjonovom. Celokupan ruski repertoar Jelene Šantić, njena predavanja i televizijske emisije nose pečat produbljenog odnosa prema nasleđu ruske baletske škole i ruske literature, imaju karakteristike njene individualnosti i u isti mah su utemeljeni. A to je tako dragoceno u naše dane, kada se izvođenja Dostojevskog i Čehova često laćaju ljudi bez znanja i odgovornosti!

128

Tek sada, kada sam se upoznala s tekstom Jelenine prijateljice i istomišljenice Mire Erceg, mogla sam da shvatim obim i značaj društvene delatnosti Jelene Šantić. Nije ona uzalud poreklom iz starog roda Hovanskih. Njena antiratna aktivnost u Srbiji, u kojoj su tada mnogi podlegli nacionalističkom zanosu, njeno obraćanje međunarodnim strukturama – sve je to bilo pravo samoizgaranje. Pred kraj života ona je rasplamsala vatru kao legendarni ruski raskoljnici u operi Musorgskog Hovanščina. Zahvaljujući takvim ljudima, kakva je bila i kakva će ostati u našem sećanju Jelena Šantić, svet je u najtežim danima za njenu domovinu, upoznao pravu Srbiju, onakvu kakvu je mi volimo i cenimo.

Gabriela Teglaši Velimirović

PARK MIRA U BERLINU

Jelena je u Novom Sadu boravila 5. marta 1983. godine, kada je u baletu Žizela pozvana da gostuje u Srpskom narodnom pozorištu, u ulozi Kraljice vila. Ulogu Mirte igrala je sa novosadskim baletom u vreme kada su u Novom Sadu gostovali i mnogi umetnici sa svih strana sveta.

Mislim da ne grešim ako kažem da je dalji put Jelene Šantić ostajao nepoznanica za mnoge. Taman kada smo pomislili da je "nema", Jelena je objavila knjigu, monografiju o velikom, poznatom baletskom igraču Dušanu Trniniću. Novosadska promocija knjige održana je u Baletskoj školi. Kasnije, prikupila je sav materijal o Magi Magazinović i knjigu Moj život, nakon Jelenine smrti, dovršila je Marija Janković.

Paralelno, započela je svoj humanitarni rad i osnovala nevladinu organizaciju Grupu 484 koja se bavila zbrinjavanjem izbegličkih porodica sa ratom zahvaćenih teritorija bivše Jugoslavije. Mirovna misija Jelene Šantić ju je povezala sa gradom koji je mnogo pomagao ratom razrušenu zemlju.

Moju pažnju je privukla televizijska vest o Parku mira u Berlinu koji je dobio njeno ime. Odmah sam pomislila koliko može biti velika ova žena, balerina. Veoma me je ganuo taj gest. Jugoslovenska balerina dobila je priznanje od Nemačke. Prilikom kratke posete u maju 2003. godine Berlinu, odlučila sam

da Park mira i posetim.

Sastanak sa gospodinom Spoelstrom , mojim domaćinom, vernim saradnikom Grupe 484, inicijatorom Parka mira sa imenom Jelene Šantić u Berlinu, bio je upriličen na stanici Cottbusser platz. Sa mesta na kojem sam boravila, pa do mesta nalaženja, trebalo je sat vremena vožnje U i S banom – vožnje metroom od centra. Sve je jednostavno kada sitna slova na mapi pročitate kako treba. Ali kada pomislite da dva metroa idu u istom pravcu, pa previdite njihovo razdvajanje, nastaju komplikacije. Naravno, na kratko. Ljubazan berlinski svet je veoma predusretljiv kada zatražite pomoć i vrlo brzo vas uputi u željenom pravcu. Izgubite koji minut, malo zakasnite, ali zauzvrat dobijete razumevanje gospodina koji vas čeka na klupi metro stanice. Mada se nikada pre nismo ni sreli ni videli, prepoznali smo se. Otišli smo u pravcu parka odmah. Tamo sam bez mnogo reči disala prostor i mesto koje pripada posebnima.

130

Park mira, posvećen Jeleni Šantić, nalazi se na uzvišenju gradske četvrti istočnog Berlina, Hellersdorf i prostire na površini velikoj kao tri Dunavska parka u Novom Sadu. Za sada je to samo velika zelena površina, ali se neprekidno dopunjuje zelenilom i novim sadnicama raznog drveća. Na jednom uzvišenijem delu, nalazi se povelik kamen, koji je prenet sa jednog objekta nakon bombardovanja u Beogradu (1999), koji je bio deo građevine, a koji simbolizuje mnogo toga. Malo dalje, nailazi se na znak mira koji je tokom bombardovanja Jugoslavije sačinila berlinska Grupa 485. Na park se naslanja šuma, bogate vegetacije. "Preti" da će uskoro zahvatiti i Park mira sa imenom Jelene Šantić.

Do nekog novog Parka kod nas, ovaj u Berlinu mi ostaje kao snažna potvrda da vredi i da se mora verovati da je humanost na našoj strani.

Ivica Vojko

SJEĆANJA

Sa našom Jelenom sam stalno u mislima koja je cilu sebe utkala živeći i radeći za sriću drugih, jer samo je tako i tada znala bit i sama sritna. Uvik žaj mi bit će šta nije doživila sve te promjene i ushit sriće i zadovoljstva jer je i sama bila njihov graditelj od samih temelja...

Moje osobno sjećanje na našu Jelenu, velikog mirovnjaka, borca za pravdu, za čovjeka, pravednost, mir, slobodu, za jednakost i sve ljude svijeta čini me ponosnim i sretnim šta sam je poznavao, šta sam živio njene istine, njene ratove za mir, njene pobjede, strast i zanos koji nikog nije mogao ostaviti ravnodušnim.

Ljepotu, gracioznost, eleganciju, sklad, odlučnost, lepršavost i nepogrešivost na daskama koje život znače, prenosi-la je u domove, škole, dječje vrtiće, na ulicu... gdje sve ne... Ako su djela ono što ljude čini velikim, onda je naša Jelena neizmjer-no velika.... Ostaje u neizbrisivom sjećanju onih koji u mislima i dalje žive i živjeće sa njom.

Ostaju vječna sjećanja na Jelenu, antiratnu aktivistkinju, veliku humanistkinju i mirovnjakinju, borca za pravdu, za pravednost, za mir, za slobodu, za jednakost, za ravnopravnost,

za čovika, za lipši i bolji život za sve... Govorila je: "Uvek sam htela i sve radila da nam lepša budućnost bude, važnija od opsesivne prošlosti. Svoje očajanje i užas pretočila sam u konkretan

rad protiv: MRŽNJE
NACIONALIZMA
ŠOVINIZMA
PARAFAŠIZMA
I
NASILJA“.

Milica Zajcev

Terpsihora dvadesetog veka
Izadora u izvođenju ansambla Izadora iz Beograda na
26.Bitefu, libreto i koreografija Jelena
Šantić, muzika Ivana Stefanović

Dugo očekivani baletski projekt Izadora, izveden u okviru „BITEFa pod embargom“, kao njegova dvanaesta premijera, pre svega je intelektualno brižljivo osmišljena baletska predstava, posvećena najznačajnijim događajima iz umetnički burnog i plodnog, a intimno često zlosrećnog i tragičnog života Izadore Dankan, najčuvenije pesnikinje igre u našem veku. Sve komponente ovog baletskog dela – muzička, koreografska, slikarska, izvođačka, bile su usmerene na listanje biografije Terpsihore dvadesetog stoleća, sa ciljem da se njena harizmatična i kontroverzna ličnost što više osvetli i približi sadašnjim poimanjima njenog značaja u umetničkoj igri. A taj značaj, bez obzira na oscilacije u njenim nadahnućima, kao i dekadentnost i nesnalazljivost u umetničkim stremljenjima koja su je okruživala u poslednjim godinama života, bio je izuzetan... O mišljenju savremenika o Izadorinoj igri svedoči odlomak napisa iz Sunday Sun-a, a istorija igre u našem veku je to potvrdila:

... Kada Izadora Dankan igra, čovek se oseća prenesen u neizmerne daljine, a naš duh prodire kroz dubine stoleća ka detinjstvu sveta, kada je još uzvišenost duše nalazila savršen

izraz u lepoti tela, kada je ritam pokreta bio usaglašen sa ritmom duše, kada su pokreti čovečjeg tela bili jedno sa vetrom i talasima, kada je oblik ženske ruke podsećao na rascvat ruže, kada se pritisak noge na morski pesak mogao uporediti s padanjem jesenjeg lišća...

Uvažavajući sve ovo, Jelena Šantić, autor libreta i koreografije, nije se zadovoljila time da traži pokrete koji bi što adekvatnije dočarali igru Izadore Dankan, već je težila da istraži smisao i suštinu njenog osećanja tela, oslobođenog svih kanona i stega i usmerenog na prirodno izražavanje emocija. Ne robujući stilskoj koherentnosti, Šantićeva je igru ansambla i glavnih muških likova iz Izadorinog života postavila gotovo čistim klasičnim stilom, deonice boginje Izide (simboličan lik Izadorine sudbine, izvedene iz njenog imena) imale su najviše sličnosti Šparemblekovim plesnim formama, dok je Izadorina igra posedovala uzbuđujuću maštovitost u početku predstave, da bi zatim iskazala autentičnost njenog amaterizma kroz minimalističke pokrete i intuitivno poniranje u erotsku suštinu u završnom „tangu smrti“.

U koreografskom i režijskom pogledu, Šantićeva je, čini se, više pažnje poklonila prvim i središnjim, nego predugim završnim sekvencama baleta koje opterećuje i naglašeno korišćenje šalova i traka, jer one u Izadorinom životu ne predstavljaju simbole, već tragičnu, neumitnu sudbinu.

Kako emotivnost nije glavna odlika ove predstave, nekoliko veoma umno postavljenih scena zaslužuju posebno priznanje. To je igra četiri labuda iz Carskog klasičnog baleta u kojoj Šantićeva, na zanimljiv način, u plesu svake igračice koristi jednu jedinu klasičnu varijaciju - solo igru Odete iz II čina Labudovog jezera. Isto tako, u Igri o igri (kako je nazvan ovaj baletski spektakl) posebno mesto zauzima scena Izadorinog snoviđenja o trupi Sergeja Djagiljeva u kojoj se na

maštovit način pojavljuju ličnosti iz najpoznatijih baleta čuvenih „Ruskih sezona“ – Petruška, Žar ptica, San o ruži, Popodne jednog pauna, Šeherezada ... Svim ovim baletskim događanjima nsvakidašnju inspiraciju pruža muzika Ivane Stefanović koja je, kao retko koja kod nas, u potpunosti saglasna s mišlju i htenjima koreografije i libreta, tako da svojim unutrašnjim tenzijama, istom snagom kao igrački pokret, otkriva suštinu Izadorine ličnosti. To se posebno ispoljava u prvoj Izadorinoj igri, sa citatom Šopenove Uspavanke koji je sinhronizovan sa šumovima talasa, fijukom vetra, kapima kiše, cvrkutom ptica. A sve to je upravo budilo Izadorina osećanja i otkrivalo njenu dušu u plesu čiji ritam je ona nalazila u samoj prirodi.

Brojne i uvek na pravom mestu ponuđene citate Džoplina, Šopena, Vagnera, Stravinskog i drugih, Ivana Stefanović je izvanredno uspešno uklapala u svoju originalnu partituru, tako da su prelazi bili neosetni, a pojedini muzički dokumenti podvučeni njenim postmodernističkim sazvučjima, uz primereni dramski naboj, isticali su sudbinske akcente u prelomnim trenucima Izadorine biografije.

Jednostavna i gotovo realistička scenografija (dva mlada stabla breze na dnu pozornice, na primer) Bojane Ristić i Milivoja Stojanovića, uz dobro odabrano i funkcionalno osvetljenje, bili su odgovarajuća podloga na kojoj su se isticali bleštavo izmaštani kostimi Angeline Atlagić, koji kao da su rađeni prema najpoznatijim skicama Gordona Krega, Benoa, Baksta ili Gončarove.

I najzad, ali ne i na poslednjem mestu, izvođači: predivna Ašhen Ataljanc, mlada, inteligentna i senzibilna balerina uspela je, mada odnegovana na klasičnim baletskim uzorima, da duhovno prihvati i lirski izrazi sve Izadorine uspone i padove, intimne radosti, strasne ljubavi i očaj lične tragedije.

Prvi put do sada je izvrstan baletski igrač Konstantin

Kostjukov (koji je s aristokratskom nadmenošću igrao Gordona Krega, sa bahatom hladnoćom bogataša Parisa Singera i sa silinom slavenske emotivnosti pesnika Sergeja Jesenjina) pak bio ponešto u senci izvrsne Ašhen Ataljanc. Boginju Izidu igrala je dostojanstveno i sugestivno Maja Kovačević, ostvarujući do sada svoju najbolju igračku kreaciju. Naivnost Izadorine plesne škole za devojčice odigralo je sa spontanim dečjim šarmom šest učenica Baletske škole „Lujo Davičo“, dok je sedam solista i članova ansambla beogradskog Baleta i znanjem i velikim zalaganjem doprinelo da bitefovski izbirljiva publika veoma srdačno prihvati ovaj baletski projekt. Ostaje, na kraju, nada da će balet Izadora, stvoren pod embargom, ipak naći svoje zasluženno mesto u programu UNESCO-vog obeležavanja godišnjice Izadore Dankan, koji će se odvijati početkom iduće godine na scenama Pariza, Njujorka i Moskve.

Staša Zajović

GRAĐANKA SVETA,
BUNTOVNA AKTIVISTKINJA,
OSEĆAJNA UMETNICA...

Više je nego lako i jednostavno nabrajati Jelenine antiratne podvige, više je nego teško govoriti ili pak, pisati o Jeleni. Ona bi direktno, bez uvijanja i lažne pristojnosti ili politički korektne tolerancije odmah kazala ako bi joj se nečije pisanje učinilo patetično i spomeničko ili viktimizističko.

Videla sam kako se razgoropadila kad joj se jedna od žena (iz naše mirovne misije u koju su nas iz Beograda poslali za vreme bombardovanja u Budimpeštu), izvinila zbog pušenja. A mi popušile dotada hrpu cigara, zaboravile da to jako škodi Jeleni. S pravom se Jeleni to činilo licemernim, ustala je, ljuta kao ris, trčala kao bez duše kilometrima, trčala sam za njom, jedva je sustigla, onda smo polako šetale i pričale.

Građanka sveta, a u Srbiji

Ceo svet je bio njena domovina, ali bila je duboko ukorenjena u stvarnosti Srbije, protiv ravnodušnosti većine, javnim akcijama i govorom o onome što većina ljudi nije želela niti danas želi da zna. Kroz građansku dužnost da reaguje uvek i na svakom mestu, Jelena je činila vidljivim ono što politički i kulturni establišment skriva ili demonizuje – otpor ratu i zločinu. Pre svega, otpor zločinima počinjenim u naše ime, ali i svim drugim. Jelena se borila za krhki pluralitet javnosti u etnički i

politički homogenizovanoj zemlji. Nije se povukla u unutrašnju emigraciju niti se predala građanskom nihilizmu, čak ni onda kad je većina drugih umetnika i umetnica, ali i aktivistkinja i aktivista, posustajala. Nije se predavala rezignaciji ni onda kad joj je zdravlje bilo ozbiljno načeto. To mi je saopštila jednog dana, proleća 1996. tokom protesta Žena u crnom protiv nasilja na Kosovu, i onako prkosno rekla: „Nisam ja srpski narod pa da se predam i kukam“... Smejale smo se. Setila sam se Kasandre iz Troje : „Bez sažaljenja živim život svoj“. Jelena je živela svoj otpor i pobunu do poslednjeg daha...

Radikalna pacifistkinja i antimilitaristkinja

Mnoge je od nas teret krivice zbog zločina počinjenih u naše ime navodio na političke zamke, dileme i protivrečnosti. Nasuprot tome, Jelena je osuđivala svaki vid rata i militarizma, anticipirala licemerje „humanitarnih ratova“ i opravdavanje ogromnih vojnih troškova takozvanim „moralnim razlozima“. Znala je da iza toga stoje surovi geostrateški interesi i da u globalnim igrama moći prevladavaju strateški savezi militarista svih boja na uštrb civilnog stanovništva.

U jesen 1993, na jednoj od radionica Žena u crnom o vojnoj intervenciji, Jelena je rekla: „Pripreme za vojnu intervenciju (u BiH) su obimne. SAD žele da prodaju svoje oružje, pa je zato neki vid vojne intervencije izvestan...U emotivnom smislu najviše me zanima kako spasiti ljude iz opsednutih gradova. Kad racionalno razmišljam, pitam se da li bi ta ogromna vojna sila, koja se priprema da interveniše u Bosni, zbilja mogla nešto rešiti i odmah odgovaram – NIŠTA. Samo može pogoršati. To je sasvim izvesno otkako je u očima Zapada Milošević postao `pobornik mira`. Ja sam za pregovore, jer ne verujem u `efikasne vojne akcije`. Nemoguće je selektivno napasti ciljeve. Posebno me iritira kada kažu da bi vojnu intervenciju izveli iz `humanih razloga`, jer je sasvim jasno da se tu radi o interesima

druge vrste. Milošević u Srbiji drži sve pod kontrolom, pa i JNA. Svi oni čekaju povod da još više ubijaju i zato im vojna intervencija ide na ruku: još veće klanje, još veće osvete...“.

Narodna žena

Avgusta 1995, nakon progona civilnog stanovništva iz Krajine, bile smo zajedno na graničnim prelazima, na autoputu, pružajući pomoć u hrani i odeći koju smo prikupljale među antiratnim aktivistkinjama i aktivistima. Činilo mi se da je meni bilo lako da sa narodom komuniciram po svom klasnom (radničkom) poreklu, ali potpuno me je fasciniralo to što jedna solistkinja baleta, poput Jelene, tako jednostavno i efikasno komunicira i pritom sve organizuje. Zajedno smo hrabrile Danicu iz Gračaca, Milinu iz Knina, Soku iz Dvora, Ninu iz Kostajnice... starice „koje su se u putu sljubile“, a koje su na putu patriote ostavile i prepustile sebi. Govorile su nam: „Mi smo otpaci... glavari nas prodali“...

I pre smo imale zajednička aktivistička putovanja: Jelenu sam, maja 1993. vodila autostopom na sever Bačke, u mađarsko selo Trešnjevac, na godišnjicu narodne antiratne pobune. Jelena me je u jesen 1996. vodila u Pakrac, u male oaze suživota koje je negovala; onda smo zajedno išle kod Roma u Kragujevac, da ih ubedimo da nam se pridruže u antiratnom protestu protiv nasilja srpskog režima na Kosovu; išle smo zajedno u Leskovac i u Valjevo da podržimo antirežimske pobunjenike... Jelena svim tim ljudima nikada nije pristupala paternalistički, nije im populistički ili viktimizistički podilazila, ona se sa njima prepirala, tretirala ih je kao sebi ravne, podsticala na građansku odgovornost. A jako smo volele da sve to pretresamo, raspravljamo žučno i prepiremo se strasno sa našom drugaricom Biljom-BKV.

I kao Kasandra, Jelena je „između raznorodnih grupa – raznorodnih kako po socijalnoj tako i etničkoj pripadosti – uspostavljala odnose sa manjinama“, gradeći mostove među njima,

svesna da nedostatak solidarnosti među potlačenima samo služi moćnicima, a da je solidarnost građanska vrlina i da je ona zasnovana na empatiji.

Solidarnost bez hijerarhije

Obe smo bile drugarice Dejana Nebrigića, antimilitarističkog, antifašističkog gej aktiviste i obe zabrinute za njega. Pričale smo koliko se on bespoštedno troši, da gori... Kako to njegovo telo i duša, takvi kakvi su bili, pa da budu u Srbiji? Sebe smo mogle da smestimo u Srbiju, priznavale smo pluralitet javnosti i borile se za nju u Srbiji, ali tako neobičnoj pojavi kao što je bio Dejan, kako mu pružiti utočište? Jelena je, zajedno sa Nedom Božinović najviše razumevala Dejana. Sve smo delile empatiju za drugost, negovale saradnju sa otpadnicama i otpadnicima od sistema, onima van konzensusa, izvan svih konsenzusa. Međutim, Jelena je po vlastitim umetničkim nemirima, aktivističkoj umetnosti ili umetničkom aktivizmu najduže, brižno i nežno, pružala utočište Dejanu.

140

Jelena nije vrednovala razlike, već uspostavljala jednakopravnost različitosti. Kad su Žene u crnom započele proteste protiv nasilja nad albanskim stanovništvom na Kosovu, mnogi/e su nas napustili. I rat, ali i kulturni rasizam, nametali su razne vrste hijerarhija. A Jelena je bila takoreći na svim protestima, nikad nije dozvolila da upadne u zamku tih hijerarhija, jasno pokazujući da ljudska prava obuhvataju sve marginalizovane i ugnjetene, da isključivanje jedne marginalizovane grupe vodi daljim isključivanjima, da to obesmišljava celu antipatrijarhalnu borbu i aktivizam. Umesto toga, Jelena se uvek zalagala za solidarnost između svih marginalizovanih, pobunjenih, nemirnih, svih koji veruju u to da je drugačiji svet moguć...

I za kraj ovih mojih fragmentarnih sećanja, mojoj antiratnoj drugarici Jeleni, upućujem stihove jedne druge žene „nepokorene savjesti“ – pesnikinje Ane Ahmatove:

...Ja nikad
promatrač nisam
bivala,

Već zbog nečeg se
uvijek ukivala

U zabranjene zone
prirodnim...

Mirjana Zdravković

OŽILJCI SEĆANJA

Dragoj Jeleni Šantić

Dok su kišne kapi ritmično dobovale po oknima, a vagon ravnomerno truckao, sedele smo u kupeu jedna naspram druge. Bilo je to početkom januara 1991. Putovale smo u Sarajevo. Radovalo me je što mi je saputnica upravo Jelena. Poznavale smo se još od najranijeg detinjstva, iz Baletske škole Lujo Davičo. Njene tri najveće ljubavi bile su igra, odnosno pozorište, njena ćerka Irinica, i političko-humanitarno angažovanje: težnja koju je kasnije, osnivanjem Grupe 484, ispoljila sa strašću i požrtvovanjem. Sa zebnjom smo očekivale prijem u sarajevskom Narodnom pozorištu, povodom baleta Derviš i smrt Meše Selimovića, u koreografiji Dragutina Boldina. Posle dolaska Miloševića na vlast septembra 1989, poremećenih nacionalnih i republičkih odnosa u nekadašnjoj Jugoslaviji, više ništa nije bilo isto. Obuzimao nas je strah od mogućeg razdora koji, uprkos nastojanjima građanskih opcija, neminovno vodi u rat. Stoga nam se Selimovićev roman, preveden u savremeni balet, u kojem su likovi pritisnuti teskobom, strahom i prinudom, u jednom obezličenom svetu, podčinjenom zloupotrebi vlasti i moćnicima, činio veoma savremenim. Delovao je kao opomena u konkretnom istorijskom trenutku, u kojem je većina ljudi pretvorena u manipulisane marionete, dok su se drugi licemerno

prilagođavali okolnostima. Pitale smo se hoće li Boldin, sa ekipom svojih vrsnih saradnika i igrača, ostvariti složenu simboliku menjanja ljudi uhvaćenih u zamku opake politike? Da li će uspeti da prikaže unutarne lomove i nijanse u liku Nurudina, da od vernog sledbenika božjih i ljudskih zakona stvori pobunjenika protiv neljudskih zakona, istorijsko-mitskih zabluda i društvenih i verskih dogmi?

Jelena je bila bleđa. Upitala sam je, da promenim temu, kako se oseća posle operacije jetre. Odgovorila je: „Dobro“, ma šta to značilo. „A, ti?“ – „I ja sam dobro“. Rekla sam joj da sam upravo prevela Markiza de Sada (Justina ili nevolje zbog vrline), a da sada prevodim Cvetana Todorova. Nekako mi je opsedala mozak njegova reč: „UPOTREBA DRUGIH“. „Možemo li da dozvolimo da neprestano budemo upotrebljavani? Odnosno, zloupotrebljeni?“ Jelena se nasmejala, gorko. Priču smo nastavile. Posle nekoliko izliva iskrenosti na privatnom planu, složile smo se da oni jači, vredniji, sposobniji, bivaju „upotrebljeni“.

Razgovor smo nastavile o blagotvornom dejstvu homeopatskog lečenja, kineskih čajeva, trava, kineske medicine i dijetalne makrobiotičke ishrane. Pokazala mi je ožiljak od operacije, a ja njoj svoje ožiljke. Smejale smo se, uz komentar da bi pravo mesto za nas dve bilo neko afričko pleme rodovskog matrijarhata, ili neko indijansko selo Novog Meksika. Tamo bi nas obožavali, kao „božanske čudotvorce“ i vraće, jer smo tako divno tetovirane. I to dvostruko. Životom i operacijama. „Ništa nije tako loše da ne bi moglo biti i gore“, ironisale smo jednodušno, zaslađujući fizičke i duševne ožiljke slanim phecama „Pardon“. „Iskoristimo stoga život do ostvarenja najluđih snova“, rekla je Jelena. Uz smeh, pružajući joj šaku u znak „Haug!“, složila sam se sa njom. „Irinica i Irina su mi glavni impuls za život. Ali to mi nije dovoljno. Želim mnogima da pomognem“, dodala je Jelena.

U tom trenutku, voz je lagano klizio ka sarajevskom peronu. Smestili su nas u Hotel Beograd.

Uprkos našim strepnjama, Boldinova premijera i razgovori sa šefom Baleta, kritičarima i gostima iz bivše Jugoslavije, uverili su nas da je Sarajevo, u tom trenutku, bio još uvek centar razumevanja, saradnje i suživota svih naroda i narodnosti, različitih partijskih i verskih pripadnosti. Boldinova premijera bila je, u režijskom, dramaturškom, scenografskom i izvođačkom pogledu, poslednji pokušaj osveščivanja onih koji su, lagano, tonuli u amneziju i mrak. Znamo šta se posle toga zbilo...

Svako od prisutnih pokušao je na sopstveni način da vodi bitku u ime suživota i zajedničkih ideala. Jelena je svih sledećih godina vodila „rat za mir“.

Jelena, pozdravljam te. Vidimo se 2012, u nekom boljem svetu.

Tvoja „Veštica Maksa Ernsta“, kako si me jednom nazvala.

FRAGMENTI o Jeleni (predlog da se ove izjave drugim slovima objave na raznim, rasutim mestima...)????

Svenka Savić, Novi Sad: Kao izvrsna umetnica, Jelena je znala da pravila igre za ljudska prava jesu ista ona koja važe za igru slobodnog tela i duha. Njena predstava Isidora, posvećena je velikoj umetnici za slobodu igre – Isidori Dankan – koja se svim svojim životom borila da dokaže kako je sloboda tela u isto vreme i sloboda duha i da je to pravi put ka sreći sveta. Jelena je Isidorin credo uzela za svoj – za život u slobodi i za slobodu.

Anna Blaak, Holandija-Francuska: Our Committee used the picture Dance (1959) of Picasso as symbol for Jelena: dance, peace, flowers, optimism...

Beba Hadžić – BOSFAM, Tuzla: ...Nismo se srele, ali smo o njoj uvijek čule bezbroj lijepih riječi, pa ako utjehe ima - onda je to saznanje da osobe kao Jelena i poslije smrti žive...

145

Zdravko Marjanović: Jelena nam je ostavila poruku: vredi živeti da bi se izborili za slobodu svakog pojedinca i za život dostojan čoveku.

Vesna Golić: Draga Jelena, šta smo učili od Vas? Da nema kompromisa između laži i istine, mraka i svetla, dobra i zla, da je solidarnost i da su dela ona koja nas čine ljudima. Da prvo priznamo svoje greške i sebe popravljamo; da su ljudi rođeni jedni za druge, da žive zajedno i tolerantno; da budemo realni i da se borimo za čuda. Svojim primerom ste pokazali da nam ništa neće doći samo od sebe.

Mira Erceg : Mnogo smo se volele i učile jedna od druge.

Duboko prijateljstvo ima dve prednosti: emotivnu vezanost, ali i obostranu korist kod razmene duhovnih dobara, samo što si ti bila hrabrija od mene i beskompromisni borac. A onda je naišlo vreme bolesti. Svi smo se razboleli, neko od straha, neko od mržnje, neko od amorala. Zastrašujuća je pomisao da su bolesnici mržnje i nemorala rezistentniji od nas na telesne bolesti.

Dejan Radovanović, Beograd- Novi Sad: Od takve ličnosti kakva je bila Jelena, ostaje najviše lepote.

Karin Fisher, Cologne Peace Group: May all her love and warmth live on in our hearts and inspire our commitment for freedom, humanity, justice and peace, so that Jelena's dream, which is the dream of all of us, will become true .

Ksenija i Aleksandar Luj Todorović, Beograd: Presrećni smo da se jedna topla ljudska požrtvovanost, velika hrabrost i Jelenina mudrost, u ovom gradu obeležavaju na najlepši i najprigodniji način - parkom njenog imena...

Mirjana i Igor Galo, HOMO, Pula: Život nam se, izgleda, sastoji od neprekidnog niza smrti, nesreća i ispraćaja, Između svega toga Jelena je bila život, energija i nada. Jelenu smo upoznali usred užasa koji se događao na našim prostorima, ali trenuci koje smo proveli zajedno ostaće naše najvrijednije iskustvo iz tog tužnog vremena u povijesti naših naroda. Čast nam je bilo poznavati je i imati je za prijatelja.

O monografiji Jelena Šantić (autorke: Mira Erceg, Marija Janković, Milica Zajcev, Vesna Golić, izdanje Grupa 484 i Narodno pozorište, Beograd 2005):

Sonja Liht: "Ova knjiga je od neprocenjive vrednosti. Ona

beleži priču o Jeleni za buduća pokolenja. O Jeleni koja je bila heroj u jednom teškom, po zlu pamćenom vremenu na ovom našem napaćenom Balkanu, o Jeleni koja se svojom civilnom hrabrošću, odlučnošću i otmenošću suprotstavila nasilju, netrpeljivosti, primitivizmu. Jelena Šantić je bila i ostaće civilni heroj našeg vremena.”

Isidora Stanišić:”Zahvaljujući monografiji o Jeleni Šantić upoznajemo raznolikost njenih interesovanja, istraživački duh i svežinu razmišljanja. Tu je suština njenog umetničkog bića, koju ovi redovi vraćaju iz mraka.

Biografija

Jelena Šantić, rođena Jovanović
(Beograd 18. juli 1944 - 18. mart 2000)

Kao članica Baleta Narodnog pozorišta u Beogradu ostvarila karijeru u glavnim i većim solo ulogama klasičnog i modernog repertoara (Žizela, Mirta, Odilija, Vila Jorgovan, Ase, Đulijeta, Vila Proleća, Rada, Mercedes, Devojka i dr.) Bila na studijskim boravcima u Nici, Moskvi, SAD. Gostovala sa Beogradskim baletom u mnogim gradovima Evrope (Pariz, Kopenhagen, Lozana, Moskva, Madrid, Barselona, Berlin, Drezden, Budimpešta), zatim u Kanadi, Iranu i dr.

Nagrađena za balete *U baštama Granade*, *Nastasja Filipovna* i *Isidora* (za koji je izradila libreto i koreografiju).

148

Kao kritičarka i teoretičarka baleta objavljivala studije i eseje u časopisima, dnevnoj i periodičnoj štampi u zemlji i inostranstvu (*Teatron*, *Orchestra*, *Srpska akademija nauka i umetnosti*, *UNESCO-CID*, *Međunarodni centar za slavističke studije*, *La Nouvelle Danse*, *Politika*, *Vreme*, *NIN*, *Politika Ekspres*, *Naša Borba*, *Republika* i dr.). Povodom 75-godišnjice beogradskog Baleta, objavila monografiju *Dušan Trninić* (izd. Narodno pozorište, Beograd 1997). Istraživala je život i rad Mage Magazinović (*Moj život*, posthumno objavio Clio, Beograd 2000, u redakciji Marije Janković).

Bila je član domaćih i međunarodnih profesionalnih udruženja: UBUS/Udruženje baletskih umetnika Srbije, CID/ Conseil International de Danse pri UNESCO-u, ELIA/European Ligue of Institutes of Arts, Dance History Scholars.

Od samog početka rata na teritoriji bivše Jugoslavije

aktivno se uključila u pacifistički pokret, bila jedan je od osnivača Centra za antiratnu akciju u Beogradu, Beogradskog kruga nezavisnih intelektualaca, Evropskog pokreta za Srbiju; pokretala je mnoge mirovne aktivnosti i demonstracije protiv režima Slobodana Miloševića, uspostavljala veze sa kolegama i prijateljima u vreme rata u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, na Kosovu; zajedno sa kolegama iz Hrvatske bila koordinator velikog projekta u Pakracu i Istočnoj Slavoniji.

U leto 1995. osnovala je nevladinu organizaciju *Grupu 484*, zajedno sa devojkama koje su izbegle iz Krajine; zahvaljujući brojnim projektima obezbeđivala međunarodnu pomoć i nesebično pomagala izbeglicama, raseljenim licima, osobama u nevolji... Aktivno je uticala na razvoj civilnog društva, nevladinog sektora i na izgrađivanje svesti o značaju ljudskih prava za svakog građanina sveta.

23. novembra 1996. u Gracu joj je dodeljena nagrada *Pax Christi International* - za mir i za sprovođenje ideala međunarodnog mirovnog pokreta.

149

U proleće 2003. predat je *Legat Jelene Šantić* Istorijskom arhivu Beograda, na inicijativu dr Branke Prpe, tadašnje direktorke.

22. marta 2003. proglašen je *Park mira Jelene Šantić* u berlinskoj opštini Hellersdorf-Marzahn, na predlog Grupe 485.

Od 2004. godine funkcioniše *Fond Jelene Šantić* i svake druge godine dodeljuje *Nagradu Jelena Šantić*.

Od 23. septembra 2005 – na inicijativu Grupe 484, brojnih nevladinih organizacija, Opštine Vračar i Skupštine grada Beograda, Neimarski park nosi ime –*Jelene Šantić*.

